

Vikerkaar

ISSN 0234-8160

10/2002

Uku Masingu ekstaas ja meeleheide võrdluses **G. M. Hopkinsi** ja **T. S. Elioti** usulise nägemusega (V. B. Leitch). Meie vestlus **Vincent B. Leitchiga** eesti luulest ja **Ants Orasest**. **Anatol Lieveni** mõtisklus Läänemaailma lõhenemisest. Lõpeb käsitlus grafitist Eestis. Bukett prantsuse novelle ja **Mehis Heinsaare** "Mälestused elust". **Jürgen Rooste** ja **Lauri Sommeri** luulet. Kriitiku pilgu all on **Runneli**, **Juske**, **Jaan Puhvli**, **Ilmar Vene**, **Kafka** ja **Sartre'i** raamatud. **Toomas Altnurme** pildid. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 16. aastakäik.
Oktoober, 2002. Nr. 10.

SISUKORD

Bertolt Brecht *Kõik muutub* 1

Annie Saumont *Pall vastu sein* 2

Georges-Olivier Châteaureynaud

Surnuteriiki 11

Anna Gavaldà *Epiloog* 19

Jürgen Rooste *Luulet* 36

Mehis Heinsaar

Mälestusi elust. 1926-51

Lauri Sommer *Luulet* 58

Alina Kurvitz *Toomas Altnurme
aboriginaalne kõikjal* 64

Rainer Vilumaa *Grafiti Eestis: Tallinn
ja Tartu II* 66

Vincent B. Leitch *Usuline nägemus
moodsas luules: Uku Masing võrdluses
Hopkinsi ja Eliotiga* 77

INTERVJUU

*Eesti luule ja poeetika tagasivaates.
Vestlus Vincent B. Leitchiga* 90

AKEN

Anatol Lieven *Läänemaailma lõpp?* 103

VAATENURK

Jürgen Rocste *Tonid on sees* 114

Bea Vaher *Kaksipidi raamat* 115

Marek Tamm

Parerga ja paralipomena 118

Eduard Parhomenko *Lugude
jutustamisest* 122

Kairit Kaur *Ei mingisugust lootust
enam?* 124

Erkki Luuk *Iivelduse vastu* 125

FOORUM 127

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2002.

Esi- ja tagakaanel:

TOOMAS ALTNURME.

Näitus "Aquarius Sun". Akrüül, lõuend.

Noksapeongi metroojaam, Soul,

Lõuna-Korea. 2001.

Fragmendid maalidest.

Michael McDowell'i foto.

BERTOLT BRECHT

Kõik muutub

Saksa keelest tõlkinud Märt Väljataga

Kõik muutub. Uue alguse
Võid ka viimse hingetõmbega teha.
Kuid mis on toimunud, on toimunud. Ja vett,
Mille valasid veini, ei saa
Enam kurnata sealt välja.

Mis on toimunud, on toimunud. Vett,
Mille valasid veini, ei saa
Enam kurnata sealt välja, aga
Kõik muutub. Uue alguse
Võid ka viimse hingetõmbega teha.

ANNIE SAUMONT

PALL VASTU SEINA

Prantsuse keelest tõlkinud Tanel Lepsoo

Põks-põks. Nii lihtne – käed ette – väike vibutus – kirbukiri

Kui mängida palli vastu seina, ilma et hetkekski peatuks, siis läheb hästi. Siis läheb väga hästi. Siis tuleb selline päev nagu kõik teised. Kus peaaegu mitte midagi ei juhtu.

Diivani taga seisva mehe nägu on varjus. Pööratav lamp heidab pruunikas-violetsele vaibale valgussõõri.

On riiulid ja kahe raamaturea vahel vaikse rahuliku tiksumisega elektrikell.

On keegi koridoris, kes koputab arglikult naaberuksele.

On avaneva ja sulguva ukse kriuksatus.

On akna ette tõmmatud pruunikashallist riidest kardin.

On see, kes käib peale, nägu varjus: Ja siis? See onn?

Põks-põks. Kui mängida palli vastu seina, ilma et hetkekski peatuks...

Üks tööline kukkus happevanni. Uudis levis otsekohe üle terve linna.

Diivanile sirutunult nihutab tüdruk pisut pead, otsib õlgadele paremat tuge. Mees, kes end tema varju hoiab, oli öelnud (ükspäev, eelmisel korral): Teie vanuses ei ole artroosi. Tüdruk vaidles vastu: Ma vananen täie kiirusega. Järgmisel esmaspäeval on mu sünnipäev. Esmaspäeval saan ma kaheksateist. Kaheksateistkümne-aastaselt ei ole artroosi, küll aga on menstruatsioon. Tavaliselt. Minul paistab algavat juba kliimaks. Mees astub akna juurde ja kohendab eesriiet, ta teatab rahuli-

Tõlgitud vlj-st: Annie Saumont, *Moi les enfants j'aime pas tellement*. Paris, Syros, 1990.

kult, et tüdruk peab kõik algusest peale läbi võtma.

Põks-põks. Algus. Kitsas tänav. Umbtee. Mängimiseks on see mõnus. Pole autosid. Aeg-ajalt mõni logiseva jalgrattaga eputlev koolipoiss, kes üürgab, et need tüdrukute mängud on kuradi tobedad. Tehase esimesel korrusel pole umbtäna poole ühtegi avaust. Pall põrkab vastu seina põks-põks.

Nii lihtne – käed ette – siuhti

Kaks maalrit saadeti avausteta seina lupjama. Ühel õhtupoolikul saabusid nad umbtänavale, kaasas redelid, harjad ja panged. Algul olid nad valgendanud tehase fassaadi, mis jääb avenüü poole, ja keskõue majade esikülgesid. Nad hoiatasid lihtsalt, et enne kui palli edasi mängida, tuleb oodata, kuni kõik on kuivanud. Ütleme homseni, väikseke.

Sel ajal ei kukkunud keegi happevani. Ent tehasetöölised olid juba ametiühingu üleskutsel manifesteerinud, marssides linnas loosungitega, mis nõudsid ohutusekirjade rakendamist ja õnnetuste vältimiseks hädatarvilike ettevaatusabinõude kasutuselevõttu.

Tüdruk ütleb: Ahjaa. Onn. Gilles'il ei olnud kunagi onni, võlutud pelgupaika, peidikut vana puu oksaharul. Me elasime rahvarohkes linnaosas, vanemad üürisid korteri suure maja viiendal korrusel. Me ei mänginud Gilles'iga kunagi mujal kui umbteel ja naabertänavatel, või siis alleedel, pargis, kus murul käimine oli keelatud.

Ugmar viis ühel päeval Gilles'i oma jalgratta pakiraamil karjääri juurde.

Gilles võttis minult jälle palli. Ma tean muidugi, et see on niisama, naljaviluks, kuid olen kõigest hoolimata heitunud. Mu peas miski hüpleb ja takerdub.

Põks-põks. Nii lihtne – käed ette – kirbukiri – siuhti.

Poisid, kas Gilles või mõni teine, annavad mulle palli alati tagasi. Nad ütlevad: Võta, ära nuta, pühid endal silmad peast. Siis tuleb kähku katsuda, väriseva sõrmega, kas silmad on veel alles. Tüdruk ütleb, pilguga lage puurides: Vastu vaidlemata lasin ma Gilles'il end nõögata, kiusata, palli ära võtta, nukkudele sinise pliiatsiga vuntse pähe joonistada. Oma vennal Gilles'il lasin endaga kõike teha.

Ugmaril on Gilles juba kaua aega lasknud endaga kõike teha. Gilles oli viieteistkümne-aastane. Ugmar oli suur ja ilus ja tugev. Ugmar oli kahekümnene ja talle ei meeldinud tüdrukud.

Pärast kooli läks Gilles õhtul Ugmarile tehaseväravasse vastu. Mina jäin umbtänavale üksi. Õhtusöögiajani. Sellesse tühja paika, mis oli mu kuningriik.

Mees nihutab pööratavat lampi. Ring vaibal muudab kuju, suureneb. Mees nõuab: Noh, ja see onn?

See oli kõigest tagasihoidlik varjualune, kus kiviraidurid vanasti oma tööriistu hoidsid, siis kui karjäär veel töötas. Lüües kokku lahtised laudad, vajutades kinni roostetanud pleki, oli Ugmar endale metsarüppe selle varjualuse meisterdanud. Sinna ette muretses ta tööplatsilt vana tumeroheliseks värvitud tualettiukse, millesse oli lõigatud südamekujuline vaateava. Maha oli ta laotanud sõnajalad.

Mees pärib rahulikult (see on vaevu küsimus): Käisite te selles onnis sageli?

Põks-põks. Väike vibutus – suur vibutus – piinamine – üks kaks.

Läbi südamekujulise ava paistsid vaid sõnajalad.

Tüdruk ütleb, et hiljem, Gilles'i põetamise ajal, kõikidel nendel päevadel haiglas, kuulis ta teda onnist rääkimas. Gilles kordas: Läheme sinuga kaljude juurde onni elama. Ugmar väitis, et kivide vahele on peidetud varandus. Gilles leidis, et see lastejutt. Mingit varandust ei

ole. Kividel on päike.

Pöks-pöks. Mängitakse palli. Gilles võttis palli ja viskas selle Ugmarile, nad jooksevad ja hüplevad, teineteisele palli pildudes. Hei, mine. Häh, püüa. Üks karjub: Andke mu pall tagasi. Nad puhkevad naerma: Noh, tule ja võta.

Väike vibutus – suur vibutus – siuhti – piinamine.

Tüdruk jooksis. Lõpuks polnudki karjäär nii kaugel. Sellest hoolimata oli vaja julgust, et minna sellele mahajäetud maale, millest nüüdseks on saanud park korralikus aedlinnakus. Sel päeval läbis ta tolmuse ja kivise tühermaa.

Sel päeval, nagu tavaliselt, ütleb tüdruk, andis Gilles talle palli ilma pikemalt palumata tagasi. Gilles seisis onni ees. Ta viskas palli liiga kõvasti. Tüdruk ei suutnud seda püüda. Pall põrkas vastu teel sõitva auto kapotti, juht pidurdas järsult. Ta tuli vihase näoga välja: Karjääris mängimine on keelatud. Gilles vaidles vastu: Me ei mängi. Autojuht (tema Ford Vedetta säras kogu oma uhkuses) küsis: Mida te siin jõlgu- te siis?

Gilles ütles: Me uurime kive.

Ugmar ei paotanud suud.

Gilles ütles: Ja ka putukaid. Gilles ütles: Ning öösiti tähti.

See oli insener, tehasest. Ta märkis, et karjäär kuulub tehasele. Kas te ei lugenud, mis sildi peal kirjas on? Territooriumile sisenemine keelatud. Ta rääkis politseist. Karjäär on eraomandus ja seal viibimine keelatud. Onnis samuti.

Gilles puhkes naerma. Ta ütles: Meie tegime selle onni korda. Ja veel: See ei tee kellelegi midagi, kui me seal natuke oleme. Kui sajab.

Insener seletas vastu, et see pole lubatud ja kõik, pole mõtet vaielda. Ta läks oma autosse tagasi ja lõi ukse kinni.

Umbes samal ajal saavutasid tehasetöölised selle, mida nad olid

nõudnud. Komitee otsustas, et redelile lisatakse käsipuu ja happevanni kohale kinnitatakse kaitsevõre. Insener surus läbi projekti, mis kiideti ekspertkomisjoni poolt heaks. Tööd planeeriti augustiks, siis kui tseh-hid on suletud. Kolmekümne esimesel mail, kell neli õhtul, kukkus Ugmar happevanni.

Terve kvartal sai sellest väga kähku teada. Tüdruk ütleb, et ta ei ole midagi unustanud. Karjed, rahvamassi tunglemine tehaseväravas. Närvitsevad valvurid. Sireenide huilgamine.

Mees diivani taga soovitab: Lõdvestuge.

Pruunikashallile kardinale langeb rõdu kaunistavate lillede vari. Ge-raaniumid. Jasmiini pikad varred.

Mees kõhatab ja lausub: Jätkake.

Hetkel kostab vaid kella vaikset tiksumist.

Seejärel lausub mees, endisel kiretul toonil: Te rääkisite sellest, mis toimus järgmisel päeval pärast õnnetust.

Te rääkisite, et Gilles tuli teie juurde umbtänavasse.

Tüdruk lausub, et jah, tuli ja istus, selg vastu valget seinu. Gilles korrutas: Me läksime tülli. Ma ei tahtnud enam, et Ugmar mind puu-dutaks. Ja et tüdruk oli talle süütult vastu vaielnud: Tõelised sõbrad hoiavad teineteisel käest kinni.

Põks-põks. Peatselt sai õnnetusest juba küllalt räägitud. Kodus hakkasid vanemad taas telekast oma järjekordset seriaali vaatama. Koolis ütles õpetaja: Lõpetage oma lobisemine. Või muidu ei saa keegi vahe-tundi.

Käed ette – siuhti – kirbukiri – piinamine – üks kaks kolm siin ma olen.

Mina kuulsin ikka veel, ütleb tüdruk, tänavale kogunenud tööliste

hõikeid. Siin ma olen, ütleb ta veel kord, sest nii vastasin ma siis, kui Gilles pakkus, et võiksime koos onni juurde minna. Ta nuttis.

Ma panin talle käe ümber piha. Ta ei olnud minust palju pikem. Toetasin oma pea ta õlale. Ma ütlesin: Siin ma olen. Ma olin kaheteistkümne-aastane. Mängisin ikka veel palli vastu seinu. Üksiku väikese tüdruku mäng. See oli poisilik. Kuid valge sein tõmbas mind. Otsekui valge lehekülj.

Mees küsib: Ja mida te sinna kirjutasite?

Tüdruk ei ütle midagi.

Ta kõhkleb. Ta ütleb: Ugmari surm. Ja siis Gilles'i surm. Ugmari surm ja see, kuidas Gilles seda nägi. Ma tundsin Ugmari nii vähe. Ma kirjutasin jubedus, kui Ugmar Kidrill happevanni kukkus, kohutav inimhäälte kõmin. Ja Gilles'i lootusetus. Tema kahetsus ja ängistus. Õudusunenäod. Need pühapäevahommikud, kui ta tõusis ja rahulikult sõnas, et täna Ugmariga... ja see jube vaikus. Veidi hiljem viidi Gilles haiglasse. Päevad täis ootust. Diagnoos. Leukeemia. Tunnid, mis ma tema juures veetsin, end sundides, et ta unustaks. Ta unustaski juba.

Ja liikumatu mees, kes vaatab kella, mis tiksus endiselt tasakesi: No nii, te ütlesite, et onn.

Pöks-pöks...

Nii lihtne – käed ette – väike vibutus – siuhti.

Onn? Ta ütleb, et igal pärastlõunal, haiglast koju tulles, nendel viimastel kuudel, kuni Gilles suri, läbides puistikku, kujutas ta ette, et kastanite all pilluvad Gilles ja Ugmar teineteisele palli ja et peatselt hõikavad nad: Hei, püüa. Eesuksest sisenedes, halli astudes ja mööda koridori edasi kõndides, tahtis ta hetkeks uskuda, ja hetkeks oligi ta kindel, et palat on tühi. Kuid siis kuulis ta Gilles'i häält, iga päevaga nõrgemini: Noh, siin sa oled.

Põks-põks, pall jätab seinale jälje. Ei tohi hetkekski peatuda, sest muidu tuleb kõik meelde, tulevad sõnad, tuleb hirm.

Onn. Jah. See jääb veel öelda. Jah, sel päeval onnis heitis Gilles end sõnajalgadele pikali. Jah, tema oli Gilles'i juures.

Siis oligi Gilles rääkinud, ütelnud seda, mida ta nägi, laipa, mida sanitarid kanderaamile tõstsid, aeglaste liigutustega, tarbetu ettevaatusega. Koljut, milles ripnesid veel õhukesed juuksesalgud, happest söödud nägu, põlenud keha mustade riideräbalate all, tursunud nahka kätel ja jalgadel.

Üteldes, korrates: Me läksime tülli.

Tüdruk pomises: Vaiki. Ta pani oma suu Gilles'i suule. Et teda vaikima sundida.

Surnuaia väraval rääkisid töölisel juba algavast protsessist. Sellest, et keegi peab vastutust kandma, nagu ametiühing nõudis.

Nad viivitasid veel väikestes gruppides, kõrvuni pühapäevariietesse topituna. Õhtupoolik oli neil vaba. Ka insener oli seal. Gilles tõstis mahajäetud haualt üles ümber kukkunud lillepoti. Insener tuli ta juurde: Kuule, sa võid onni endale jätta.

Pärast, ütleb tüdruk, juhtus see, ilma et oleksime sellele mõelnud. Ma tahan ütelda, Gilles ja mina seal onnis.

Ta ütleb, Gilles surus end tema vastu, rind nuuksetest vappumas. Üleni tema vastas, kleiti muserdades, libises ta käsi kleidi alla, püüdes huupi tabada naha pehmust. Gilles otsustas: Võtame endal riided seljast, Ugmariga olime onnis alati paljalt. Gilles oli kõhnuke ja valge ja libe. Seejärel, alasti, häbi tundmata, ütles tüdruk: Palun ära nuta. Ja veel: Ma armastan sind. Ta surus Gilles'i enda käte vahele. Pingul ja kõva peenis tungis temasse. Tuli pisut verd. See tegi haiget. Vaevu.

Tüdruk ütleb, et talle tundus hetkeks, nagu oleks tal rohtu Gilles'i õnnetuse vastu. Otsekui mingi võluvõim.

Pöks-pöks. Nii lihtne – käed ette – kirbukiri – siuhti – piinamine – üks kaks kolm.

Määrduvad püksid muutuvad kuivades kõvaks ja ärritavad nahka. Kõju jõudes võttis tüdruk nad ära ja toppis prügikasti kartulikoorte alla. Mees nihutab veel kord pööratavat lampi. Tüdruk ütleb: Te peaksite tule ära kustutama. Väljas paistab päike.

Tüdruk ütleb poolihääli: Gilles suri. Mu silitused polnud midagi väärt. Haiglas ütlesid nad: leukeemia. Mina ütlesin: lootusetus. Hävitades Ugmari käed, Ugmari näo, Ugmari peenise, tappis hape ka Gilles'i. Ugmar oli tema saavutamatu armastus. Keegi ei saanud sellest kunagi teada. Ainult mina. Lapsed teavad.

Ma jäin nii kauaks tema juurde, lõpuni. Mõnikord puudutas mu käsi tema asja. Gilles sundis ennast mulle naeratama. Sellega oli nii raske leppida, kui vähe ma talle korda läksin.

Mees astub diivanist eemale, ta kustutab tule. Ta tõmbab eest pruunikashallist riidest kardina.

Nüüd sätib ta raha lauasahklisse. Ta ütleb: Järgmisel nädalal. Tüdruk vastab – ta on juba ukse juures ja ta käsi on lingil – ta vastab, et ei tule enam. Ta ütleb veel, et mäng on läbi. Et talle aitab sõnadega kemplemisest. Sellest, et ütelda seda, mida ei saa ütelda.

Teiste surmast paranetakse. Gilles suri viieteistkümnepäevasele leukeemiasse. Viieandal detsembril. Ugmar kukkus kolmekümne esimesel mail happevanni. Ugmar Kidrill oli kahekümnepäevane.

Tüdruk astub mööda kõnniteed. Vihmahoog on just tänava puhtaks pesnud. Maailm on veel kord nagu uus. Ta peatub ja vaatab säravat asfaldi. Ta pühib kinganinaga ära veretilga, mis oli kukkunud ta jalge

vahelt. Ta tõstab pea. Ta ei ütle midagi.

Seejärel ta ütleb: Üks kaks kolm, siin ma olen.

ANNIE SAUMONT (s 1927) on üks tänapäeva tähtsamaid prantsuse novelliste; ta on kirjutanud üle saja novelli, mis on ilmunud tosinas kogumikus. 1981. aastal pälvis ta Goncourt'i novelliauhinna. Siinne lugu on tõlgitud kogust "Ma ei armasta nii väga lapsi" (Moi les enfants j'aime pas tellement, 1990). Vikerkaares on Saumont'ilt varem ilmunud novell "Teisipäevane kõrvakiil" (2000, nr 8–9), samas leidub ka autori lähem tutvustus.

M.T.

GEORGES-OLIVIER CHÂTEAUREYNAUD

SURNUTERIIKI

Prantsuse keelest tõlkinud Marvi Järve

Tagantjärele arvan, et oleksin ise pidanud selle peale tulema. Ma ei tundnud end küll päris haigena, kuid need pidevad peapööritushood oleksid siiski pidanud mind valvsaks tegema. Kaotasin aeg-ajalt tasakaalu umbes nagu mere ääres. Lähed vees kaugemale, vajud, suled kähku suu ja pigistad ninasõõrmed kinni, ning külm vesi katab kiivrina pea. Ruttu väike kannatõuge ja tõusedki ülespoole nagu mullike... See tunne on kõigile tuttav. Aga mina ei olnud ju mere ääres, vett ei olnud, see juhtus õhus, või ehk isegi – elus. Kaotasin põhja jalge alt elus: tänaval või tööl, või restoranis pärast sööki laua tagant tõustes, või kodus, oma võõrastetoas, ükskõik kus. See ei kestnud kuigi kaua, ka mina kerkisin varsti pinnale nagu mullike. Kuna see nähtus oli nii põgus, ei olnud ma ülearu muretsema hakanud. Ja tõtt-öelda, mis kellegi ka ei juhtuks, mõtleb ta alati, et see läheb üle, et see on lihtsalt “niisugune tunne”, ilma õige põhjusega, ja et see ei tähenda midagi. Kuid lõpuks, sellelt distantsilt, millest ma just rääkisin, sellelt lõplikult eemalviibija positsioonilt, mille mulle annab mu uus olukord, on mul võimalik öelda, et kõigel on oma põhjus ja tähendus. Kui ma praegu mõtlen oma eilsetele iiveldushoogudele, arvan ma, et tegemist oli eelnähtudega, ja kui ma oleksin sellest õigel ajal arstile rääkinud, ei oleks asi nii kaugele läinud. Oeh! Kui peaks kartma iga väikseimatki aistingut, kergeimatki pistet või süütut võpatust mingis organis või lihases, siis ei saakski üldse enam elada!... Aga tegelikult oligi ju asi nii, et ma polnud enam elus, ning juba ei-tea-kui-kaua. Minu arst ei suutnud mulle selles asjas mingit nõu anda. Kui ma lõpuks tema vastuvõtule läksin, ja muide, hoopis muu asja pärast, ütles ta mulle pärast läbivaa-

Tõlgitud vlj-st: Georges-Olivier Châteaureynaud, *Le goût de l'ombre*. Arles, Actes Sud, 1997, lk 7–20.

tust tavalisest tõsisemal toonil ainult: "Pean teile halva uudise teatama, vanapoiss... Te olete surnud!"

Sel hetkel ei olnudki ma eriti rabatud. Mu kaasvestleja vist isegi arvas, et ma teda hästi ei kuulnud, sest ta kordas: "Surnud, nii surnud, kui üldse saab, vaene semu!"

Seekord piidles ta mind rääkides silmanurgast, nagu oleks ta kartnud mingit mõtlematut reaktsiooni, mingit "meeleheitesööstu", nagu öeldakse.

"Kas... te saite ikka aru, mis ma ütlesin?"

Noogutasin pead.

"Ma arvan küll. Ma olen surnud, jah?"

Ta noogutas omakorda ja patsutas mulle õlale.

"Hea, et te seda niimoodi võtate. Peaksite nüüd koju minema. Tuleb omastele teatada. Mis minusse puutub, siis ma ei saa teie heaks enam midagi teha. Uskuge, mul on väga kahju."

Tal oli siiralt kurb ilme. Tundsin kohustust öelda mõned lohutussõnad.

"Ärge muretsege, doktor, saame hakkama... Tänan teid kõige eest!"

Maksin konsultatsiooni eest ja väljusin. Tänaval püüdsin asju ja inimesi uue pilguga vaadata. Kuna ma sellega toime ei tulnud, või vähemalt mitte piisavalt hästi, siis püüdsin sisimas rohkem liigutatud olla. Lõpude lõpuks ei olnud see ju mingi tühiasi, mis minuga oli juhtunud, ma olin *surnud*. Ent kuidas ma ka ei pingutanud ja oma hinge ei piitsutanud, kõik minus ja minu ümber oli endiselt selline nagu alati. Elu näis edasi minevat. Ja tunnistan, et pärast mõningast uudishimu ja peaaegu et kannatamatust, mis olid muidugi lapsikud, ent kokkuvõttes täiesti andestatavad, tundsin sügavat, määratut kergendust. Minu jaoks oli läbi õudne orjus, millega maa peal kõik lõpebki. Sellest tehakse suur number, aga tegelikult ei ole see kõneväärtki, see möödub nagu kerge tuulehoog või õitseb ära kui lilleke... Soovisin endale õnne, et olin sellest nii kergelt pääsenud, ja palju ei puudunud, et oleksin tänaval tantsima hakanud, kui ainult oleksin osanud ja julgenud.

Koduteel tegin peatuse matusebüroo juures, et oma matuste asi ära korraldada. Härra Charoni ei olnud kodus. Tema naine kutsus mind

sisse. Ma ei olnud kunagi suuremat huvi tundnud selle pika ja jõhkra naisterahva vastu, kelle silmad ja hambad meenutasid haugi omi. Ma ei olnud osanud ettegi kujutada, et ka tema võiks äriega tegelda. Tegelikult oli see väga lihtne: proua Charon müüs hauakive ja surnuvankreid, nagu ta toidupoe omaniku naisena oleks oma mehe eest ja tema asemel kaubelnud vorsti ja süldiga. Väikekaubandusele on see üsna iseloomulik, et ta üha täiustab juba niigi ühe ikke külge rakendatud abikaasade liitu, pulmajärgsest päevast kuni nende viimse hingetõmbeni.

Proua Charon igatahes oli mulle viimastel aastatel rohkem tähelepanu pööranud kui mina talle. Ta oli mind tähele pannud ja jälginud, oli mõelnud minu juhtumi ja stiili üle. Vähemalt jäi mulle selline mulje meie vestluse põhjal. Lahkumishetkeks olin kinnitanud kõik tema ettepanekud minu kirstu ja selle polsterduse, rongkäigu pidulikkuseastme ja korralduse, haua asetuse ja kujunduse asjus. Tasuks minu kuupekuse eest naeratas ta mulle. Seda tehes paljastas ta hambad. Ma ei suutnud mõtlemata jätta mehele, kes jagas päevi ja öid sellise lõualuu omanikuga, ja vaimus võtsin härra Charoni ees mütsi maha.

Kordasime teineteisele viimast korda kokkulepitud matusepäeva ja -aega, ja ma suundusin koju. Lubatagu mul maalida vaid pealiskaudne pilt mu perekonna kurvastusest seejärel, kui ma neile sündmusest olin teatanud. See kurvastus avaldus loomulikul viisil: karjete, oiete, nuuksete, kuid ka etteheidete näol – vaatamata vabandustele, millega ma oma uudist saata püüdsin: et ma ei teinud seda meelega, et olin ise selle pärast kõige õnnetum ja nii edasi. See oli ebameeldiv moment, teisiti ei saanudki olla. Ausalt öeldes tundsin end sellest päris haigena, ja ma otsustasin kõrvale tõmbuda – arvatavasti ka teatud argusest. Alles hiljem andsin endale aru, et tegelikult just seda minult oodatigi. Olin olnud nii armastatud, kui üks abielumees ja pereisa iganes võis soovida, nad kannatasid täiesti siiralt, ja kui ma tahtsin oma perekonnale seda kõike kergemaks teha, võimaldada neil oma hingepiina ohjeldada ja paremini taluda neid tabanud lööki, siis pidin andma sellesse oma panuse ja eelkõige mitte enam oma lesel ja orvukestel jalus vedelema.

Läksin magamistuppa. Võtsin kingad jalast, lasin lipsu ja rihma lõdvemaks, tõmbasin kardinad ette ja heitsin voodisse. Sosinad, nutt ja

summutatud nuuksed jõudsid veelgi söögitoa kaudu minuni. Need uinutasid mind nii, et jäin peagi magama. Uni oli lühike, kuid kosutav: mõne tunni pärast ärgates tundsin end värskemana ja reipamana kui iial enne. Teatud mõttes oli see isegi sobimatu. Olin täis ülekeevat energiat, trampisin kannatamatusest paigal, sel ajal kui mu murest kurnatud omaksed unistasid vaid magamaminekust. Sel ajal kui mina puhkasin, oli mu naine söögituppa ajutise aseme teinud. Enda jaoks. Ei tulnud kõne allagi, et ta veedaks öö minu läheduses. Ma kinnitasin asjatult, et mul pole enam und, et ta puhkaks magamistoas paremini ja et ma lepiksin vajadusel imehästi ka söögitoa improviseeritud magamisasemega, aga ta ei võtnud midagi kuulda. Jätsin pealekäimise, kui nägin teda silmi pööritavat nagu alati neil puhkudel, kui ta pidas mu käitumist kohatuks. Võin teile kinnitada, et seda ei juhtunud küll enam nii sageli kui meie abielu esimestel aegadel. Tegelikult pidas see naine, kellest mul oli põhjust uskuda, et ta mind õrnalt armastas, mind arvatavasti hingepõhjas alati poolmetslaseks, keda ta oli pisut kasvatanud ja viisakusvõõbaga üle pintseldanud. Ja pole võimatu, et mõni erapooletu kõrvaltvaataja talle õiguse annaks. Ma ei saa ju eitada, et kavatsesin sel õhtul söögituppa surnut sättida ja tahtsin lastega ühe partii täringuid mängida. Ma juba ütlesin, et väiksekeseid olid viimse võimaluseni unised, aga nad oleksid võib-olla sellegipoolest nõus olnud, kui nende ema seda kategooriliselt ära poleks keelanud – hilise aja ja vajaduse tõttu järgmisel päeval kooliminekuks vara tõusta. Tundsin teda piisavalt, et hoiduda ette toomast võimalust teatud asjaoludel ka koolist puududa. Selles, et isa kaotusele lisanduks ühe koolipäeva kaotus, ei näinud ta meie laste jaoks küll midagi head. Lasin tal niisiis nad magama panna. Seejärel, kui ta valmistus nende eeskuju järgima, soovisin talle süüdlasel häälel “ikkagi, head ööd”.

“Püüa tagasi tülles mitte kolistada,” ütles ta, nähes mind kuube selga tõmbavat. “Sa tead küll, et kui ma kord üles olen ärganud, ei õnnestu mul enam kuidagi magama jääda.”

Tseremoonia toimus kahe päeva pärast. Härra Charon oli ikka veel ära. Ei tea, millega see tüüp küll tegeleb! Pean aga ütlema, et proua Charon tuli oma ülesandega suurepäraselt toime. Kui tegemist on matuste juhatamisega, siis ei ole vaja üles näidata mitte niivõrd lahkust

kui võimukust. Ja võimukust on proua Charonil nii palju, et ta võiks seda lausa müütada. Temas on midagi halastamatut, mis hoiaks vist vaos ka kõige jultunud irvhambad. Võin kindlalt väita, et minu matusetalitusel ei naerdud ja kõik kulges kombekohaselt, täiusliku nukrusega.

Olin istunud proua Charoni kõrvale, kes oma mehe asemel furgooni juhtis. Kalmistu ei ole just lähedal, tuleb sõita linnast välja ja üle jõe... Proua Charon oli seletanud, et ettevaatamatud, kes sooritavad selle teekonna pikali kirstus, saavad omal nahal tunda, kuidas see mõjub. Üsna sageli on neil kohale jõudes sisikond segamini ja süda paha, ning tuleb oodata, kuni nad end koguvad, et süüdsalt toimida saaks. Selle kõige ärahoidmiseks kasutab proua Charon üht ametialast trikki: kadunuke reisib istudes, nagu kõik inimesed. Sellistel tingimustel ei ole ühtki mõeldavat põhjust, miks ta ei peaks heas vormis sündmuskohale jõudma. Nõnda siis troonisin ma parimal kohal ruumika furgoonauto eesistmel, samal ajal kui minu perekond oli kokku pressitud paari eriotstarbelisse sõidukisse.

Ülesnäidatu suurepärasele omadustele vaatamata ei olnud proua Charon armastusväärsem kui tavaliselt. Võtnud mind enda kõrvale istuma, ei öelnud ta mulle enne jõest ülesõitu enam sõnagi. Muide, kui ta olekski seda teinud, ei oleks metallraha, mille mu naine mulle suhu oli pannud, lasknud mul talle küllalt selgesti vastata.

Sillale lähenedes aeglustas matuserong liikumist. Proua Charon peatas tõkkepuu ees auto ja pööras enda minu poole. Võtsin raha suust välja. Tahtsin seda enne talle ulatamist taskurätiga kuivaks pühkida, sest see läikis süljest. Ta haaras aga selle mul käest, porisedes midagi "idiootidest, kes ei saa peenutsemata läbi". Ta viskas raha magnetkorvikesse ja tõkkepuu tõusis. Rongkäik suundus sillale. Oli päraslõunane aeg, kuid oleks võinud arvata, et õhtu hakkab kätte jõudma. Ilma et ma oleksin seda tähele pannud, oli taevas sõidu ajal tumenenud. Raskete mustade, kuldservaliste pilvedega kaetud taeva all sarnanes jõe pulbitsev vesi sulatinaga. Jõe kaldanõlvakul olin lapsest saadik tihti käinud, iialgi aga ei olnud ma märganud, kui lai ta oli. Oli see tõepoolest jõgi? Samahästi oleks võinud seda kujutleda ka merelahena. Ja see sild, mis oli mulle ammu tuttav – alles nüüd hakkasin ma nägema, millise tohutu kunstiteosega oli tegemist! Isegi üsna suurel kiirusel

paistis ülesõit lõputu.

Üle jõudsime sellest siiski. Sillalt lahkudes suundus matuserong laiale avenüüle, mida ühesuguste vahemaade tagant lõikasid kitsamad teed, ühendades omavahel surnuaia osasid. Olin oodanud, et näen kalmistumüüri ja läbin pronksist värava, miks mitte suurejoonelise värava, olime ju ometi kohal? Aga ei, midagi selletaolist ei olnud, ilmselt oli meile, surnutele, reserveeritud terve jõekallas, ja ma tundsin korraks muret seltskonna pärast, kes mind siin ootas.

Peab arvama, et elavad tahtsid kiiresti üle jõe tagasi minna ja taas oma ebakindlale kaldale jõuda. Igal juhul panid nad mu mulda kiirusega, mida ma – kui mu lähedaste laastatud nägude nägemine mind poleks heatahtlikumaks teinud – oleksin nimetanud hoolimatuks, kui nii võib väljenduda. Nonoh, minge aga tagasi oma lootuste ja oma hirmude juurde, millest te veel priid pole! Tõmmake aga jälle selga punased tuunikad, millest ligimese surm meid lühikeseks ajaks vabastab... Üksteise järel suudlesid nad mind laubale. Mäletan, et andsin kunagi sama suudluse oma isale. Mul oli siis tunne, et riivan huultega mõne ausamba kivi. Mul endal aga tundus olevat palavik... Ühesõnaga, pärast neid viimseid suudlusi andis proua Charon mulle märku hauda ronida ja kirstu pikali heita. Soostusin raske südamega. Õnneks läks kõik väga ruttu; kõik tulid järjekorras peotäit mulda viskama. Elavad ei kujuta endale ette, kui piinarikas see võib olla. Kui kõigil see minu meelest väheütlev žest oli tehtud, olid mul ninasõõrmed ja kraevahe mulda täis. Ja minu aevastuste suhtes ükskõiksena pööraski rongkäik juba ümber ja jättis mind saatuse, või kui soovite, siis saatusetuse hooleks. See saatusetus oli suhteline, sest midagi siiski juhtus: hakkas sadama. Haud ei olnud sügav. Ronisin vaevata välja ja jooksin matuserongile järele. Ma ei oodanud küll, et mind avasüli vastu võetakse, ent kui ma oleksin selles asjas vähimatki lootust hellitanud, oleksin ma kaunis kõrgelt pidanud kukkuma. Mu naine, mu lapsed ja mu parimad sõbrad ei teinud minust väljagi. Mõned pöörasid minu poole oma kivistunud ja külmad näod. Mu ebaviisaka teo tõttu teesklesid nad mind mitte märkavat. Ja siiski olin kindel, et nad mind nägid, sest enne kui nende pilgud horisondile kinnitusid, vääratasid need minult ära pöördudes pisut, justkui mootorratas, mis libedal teel kohtalt võtab... Mõned aga vahtisid mind pärani silmi nagu mõnd pätti.

Mõned tegid minu suunas tõrjuvaid liigutusi, mõned naeratasid mulle, püüdes seda teiste eest varjata, ja mõned vangutasid päid ning ohkasid. Ärritusest? Põlgusest? Kaastundest? Kas nad seda üldse isegi teadsid? Ja ikkagi, vaatamata oma vasturääkivatele hoiakutele, asusid kõik need inimesed külg külje kõrvale, et takistada mul taas rivisse astumast, ning kiirendasid ise ka käiku. Jõudnud esimesena parkimisplatsile, ronisin võidukalt naerdes furgooni. Selline väljakutsuv käitumine üllatas saatjaskonda, kes nüüd enne autodesse jagunemist viivukese kõhkles. Veidi kõrvale tõmbunult ajasid minu naine ja proua Charon natuke aega salajuttu. Selle sisu läks mul kaduma, hoolimata pingutustest, mida ma tegin, et lugeda sõnu nende huultelt. Pärast viimast kokkuleppegrimassi läksid nad lõpuks lahku. Mu naine läks laste juurde kõige mugavasse autosse. Proua Charon hiivas end minu kõrvale furgooni. Heites mulle ühe oma jubedatest jahtipidava haugi pilkudest, keeras ta süüte sisse. Kõhatasin kurgu puhtaks ja üritasin teda lepitada.

“Ärge muretsege, teie töötasu ja kulutused saavad punktipealt kinni makstud. Ma hoolitsen selle eest!”

Ta ei vastanud. Mu esimene mulje ei petnud mind, mõtlesin ma, see pole inimene, kellega kaubeldakse.

Ta võttis käsipiduri pealt ja hakkas sõitma.

“Teie jaoks ei muuda see midagi,” kordasin. “Tahan öelda, et see, kas ma jään sinnapoole või siia poole...”

Ta vaikis endiselt. Arvasin, et olen järjestikku puudutanud ta hinge kaht kõige tundlikumat keelt, nimelt kasuahnust ja ükskõiksust ligimese suhtes. Raskekujuline viga! Haugi ausust ei ole mõtet kahtluse alla panna. Ta oli oma ülesandest teadlik, ja hägustes vetes, tiigi vesikasvude vahel ei hakka ta mängima kalamaimu jälitamist, ta lihtsalt varitseb, ründab ja rebib lõhki. Proua Charon ootas, kuni furgoon jõudis sillale viivasse kurvi. Seal näitas ta üles otsusekindlust ja külmaverelisust, mis jätsid mulle sügava mulje. Ta kasutas ära meile mõlemale toimivat tsentrifugaaljõudu ja kurvis ainult vasaku käega rooli hoides avas ootamatult parema käega ukse, mille vastu kaldus mu kehaskus.

Kui ma jälle püsti sain, jõudsin ühe auto aknast oma naise nägu märgata. Pisarad silmis, hammustas ta oma kätt. Kas ta tegi endale

etteheiteid, et oli proua Charoni plaaniga nõustunud? Oh... Ma ei ole ju rumalam kui mõni teine, ja ma sain temast aru. Võitluses, mida tal tuli hakata pidama äraelamise ja laste kasvatamise nimel, ei oleks tal minust mingit kasu olnud. Ma oleksin võib-olla hoopis kõik raske- maks teinud, kõik ära rikkunud... Juba olid teisedki autod minust kummide vingudes mööda kihutanud. Rongkäik sõitis juba sillale ja jõudis tõkkepuu juurde, kus mind iialgi läbi ei lastaks.

Kehitasin õlgu, ja lahkudes sillale viivalt teeharult, laskusin longates jõe poole. Taipasin sel hetkel, et ma polnud endalt kunagi küsinud, kust ta algab ja kuhu suubub.

GEORGES-OLIVIER CHÂTEAUREYNAUD (sünd 1947) on Annie Saumont'i kõrval tänapäeva prantsuse novellikirjanduse üks kõige teenekamaid ja väljapaistvamaid esindajaid. Ehkki tema kirjanikukarjäär sai alguse Renaudot' kirjanduspreemia pälvinud romaaniga La faculté des songes (1982), peab Châteaureynaud ennast siiski ennekõike novellistik ja on tänaseks avaldanud juba kaheksa novellikogumikku (lisaks kuuele romaanile). Kriitikud on teda nimetanud "fantastilise novelli suurmeistriks", sest kuigi Châteaureynaud pole puhtakujuline fantaasiakirjanik, on tema novellid sageli läbi põimitud fantastilistest elementidest. Lisaks viljakale loometööle on Châteaureynaud Prantsusmaal silma paistnud aktiivse ühiskondliku tegevusega, ta on kuulunud või kuulub mitmete ajakirjatoimetuste või preemiažüriide koosseisu ning juhtis kuni käesoleva aasta suveni Prantsuse Kirjanike Ühendust (Société des Gens de Lettres), mille eesmärgiks on hea seista kirjarahva õiguste eest.

M.T.

ANNA GAVALDA

EPILOOG

Prantsuse keelest tõlkinud Triinu Tamm

“Marguerite! Millal me sööma hakkame?”

“Käi kuradile.”

Sellest ajast saadik, kui ma novelle kirjutan, kutsub abikaasa mind pepule patsutades Marguerite'iks ja külas õhtusöögilauas istudes pajatab ta, kuidas varsti võib ta tänu minu autoriõigustele tööl käimise sinnapaika jätta.

“Et mina või? Ei mingit muret, ootan, kuni raha laekub, käin Jaguar XK 8-ga lastel koolis järel. Kindel värk... Muidugi pean tal aeg-ajalt õlgu masseerima ja väikseid loomingulisi kriise taluma, aga noh... et mis värvi auto? Salatiroheline.”

Ta muudkui jahvatab sellest ja teised ei tea enam õieti, kuidas asjasse suhtuda.

Nad küsivad mult sellise häälega, nagu oleks tegemist suguhaigusega:

“Kas sa tõesti kirjutad?”

Ja mina kehitn majaperemehe poole oma klaasi sirutades õlgu. Pobisen, et oh ei, ainult niisama, ei midagi erilist. Ja erutatud meesisik, kellega ma ühel nõrkushetkel abiellusin, paneb veel ühe pirni:

“Mis asja... kas ta ei rääkinudki teile? Musike, kas sa ei rääkinudki Saint-Quentini novellivõistlusel saadud preemiast? Haa... kümme tuhat franki, see juba on midagi!! Kaks õhtut arvuti taga, mille ta viiesaja eest heategevusväljamüügist ostis, ja kümme tuhat kukub lihtsalt sülle! Mis te kostate, ah? Ja ma ei hakka praegu rääkima kõigist teistest preemiatest... eksju, musike, me oleme ju tagasihoidlikud inimesed.”

Tõepoolest, sel hetkel tahaksin ta maha lüüa.

Aga ma ei tee seda.

Esiteks sellepärast, et ta kaalub kaheksakümmend kaks kilo (ise ütleb, et kaheksakümmend, aga see on paljas edvistamine), ja teiseks sellepärast, et tal on õigus.

Tal on õigus, sest mis minust saab, kui ma ise ka sellesse kangesti uskuma hakkan?

Kas tulen töölt ära? Ütlen lõpuks ometi hirmsaid asju kolleeg Micheline'ile? Ostan endale väikese seemisnahkse märkmiku ja hakkan tegema märkmeid *edaspidise tarvis*? Hakkan end tundma nii üksiku, nii kaugel, nii lähedase, nii *erinevana*? Lähen Chateaubriand'i hauale mõtisklema? Ütlen: "Ei, mitte täna õhtul, ole hea, mul on pea niigi paks"? Unustan lapsele järele minna, sest mul on vaja peatükk ära lõpetada?

Seda peab ise nägema, mismoodi need lapsed seal hoidja juures on, kui kell juba pool kuus on saanud. Niipea kui kella annad, tormavad nad kõik südame põksudes ukse juurde, see, kes ukse lahti teeb, on sind nähes raudselt pettunud, sest mitte temale ei tulnud järele, kuid esimesest löögist (mossis suu, lonti vajuvad õlad, põrandale libisev kaisuloom) toibununa pöördub ta kähku sinu poja poole (kes seisab otse ta selja taga) ja kisab:

"Louis, su ema tuli!!!"

Millele vastatakse:

"Häh... ma tean isegi."

*

Aga Marguerite'i väsitavad kõik need vigurdamised.

Tema tahab, et asi oleks selge. Kui ta tõesti peab Combourg'i mine-ma, siis parem, kui ta teab seda kohe.

Ta valis mõned novellid (kaks unetut ööd), trükkis need oma armetult printeril välja (rohkem kui kolm tundi selleks, et printida sada kolmkümmend neli lehekülge!), surus lehed vastu rinda ja läks nendega koopiabüroosse ülikooli õigusteaduskonna kõrval. Ta seisis sabas koos lärmakate tikk-kontsadel üliõpilastega (ta tundis end ajast ja arust memmena, see meie Marguerite).

Neiu, kes teeb koopiaid, küsis:

“Kas must või valge kõide?”

Ja juba vajubki ta jälle sügavasse muremõtteisse (valge? see on justkui nagu mingi totakas leerilaps, või kuidas?... must aga on äkki liiga enesekindel, justkui mingi doktoritöö?... oh häda ja õnnetust!).

Neiuuke muutub kannatamatuks.

“Mis asi see siis õieti on?”

“Novellid...”

“Mis mõttes novellid?”

“Novellid noh, sellised isekirjutatud novellid, teate küll... Tahan need kirjastajale saata.”

“??? Ahsoo... nojah ma ei tea, mis värvi kõide siis peab olema...”

“Pange, mis ise tahate, ma usaldan teid.” (*Alea jacta est.*)

“No ma panen siis türkiissinised, praegu on türkiissinise kõite allahindlus: 30 franki 35 asemel...” (Türkiissinine kõide vasaku kalda elegantse kirjastaja laual... klõnks.)

“Olgu, las olla türkiissinine.” (Ära hakka Saatusele vastu, mu tüdruk).

Neiu tõstab suure Rank Xeroxi kaane üles ja käib sinuga ümber nagu mingi labase tsiviilõiguse kontsuga, keerutab muudkui pakki sedapidi ja teistpidi ja nätsutab nurki.

Kunstnik kannatab vaikides.

Raha kassase pannud, võtab tüdruk letilt poolelijäänud suitsu ja küsib:

“Millest seal räägitakse?”

“Kõigest.”

“Ahsoo.”

“... ”

“... ”

“Aga kõige rohkem armastusest.”

“Ahsoo?”

Ta ostab imeilusa jõupaberist ümbriku. Kõige tugevama, kõige ilusama, kõige kallima, polsterdatud nurkadega ja eriti turvalise kinnitusega. Ümbrikute Rolls.

Ta läheb postkontorisse, ostab seeriamarke, kõige ilusamaid, moodsa kunsti piltidega. Ta limpsib neid armastusega ja kleebib neid hellalt, ta paneb oma saatuse ümbrikusse, õnnistab seda, teeb sellele ristimärgi ja veel mõned salamärgid, mis peavad siinkohal saladusse jääma.

Ta astub postkasti juurde, millel on kiri "Pariis ja eeslinnad", suudleb oma kullatükki veel viimast korda, pöörab pilgu kõrvale ja laseb sel kukkuda.

Postkontori vastas on baar. Ta nõjatub letile, tellib kalvadost. Ega see talle just eriti ei maitse, aga mis teha, neetud kunstniku roll tahab harjutamist. Ta süütab sigareti ja võib öelda, et sellest hetkest peale ta hakkab ootama.

*

Ma ei öelnud kellelegi sõnakestki.

"Kuule, miks sul postkastivõti kaelas ripub?"

"Niisama."

"Kuule, mis sa selle pataka Castorama reklaamiga peale hakkad?"

"Ei midagi."

"Kuule, mis sa seal postiljoni koti kallal tuustid?"

"Mitte kui midagi!"

"Kuule sina... Oled sa temasse armunud või?"

Ei. Ma ei reetnud sõnakestki. Kas kujutaksid ette mind vastamas:

"Ma ootan kirjastajalt vastust." Kus selle häbi ots.

Tõepoolest... reklaami topitakse ikka kohutavalt palju, tõesti liig mis liig.

*

Ja siis tööle ja Micheline ning tema lohakalt kleebitud kunstküüned ja siis pelargoonid tuppa tõsta ja siis Disney-videod ja väike elektriline mängurong ja selle hooaja esimene käik lastearsti juurde ja siis koer, kellel on karvad lahti, ja siis romaan "Eureka tänav", et võrrelda võrreldamatut, ja siis kino, sõbrad ja vanemad, ja siis veel igasugu emotsioone (aga tõsi ta on, et ei midagi erilist "Eureka tänav" kõrval)

Meie Marguerite on leppinud mõttega rahulikust talveunest.

*

Kolm kuud hiljem.

HALLELUUJA!

HALLELUUJA! HA-LE-LUU-JA!

Ta jõudis kohale, see kiri.

Ta on väga kerge.

Libistan selle kampsuni alla ja hõikan oma Kikid:

“Kiiiiiiiiikiiii!!!”

Lähen loen seda üksinduses, rahun ja vaikuses väikeses metsatukas, kus kõik linnaosa koerad hädal käivad. (Pange tähele, et isegi sellises olukorras säilitan ma selge pea.)

“Proua, *bläbläblä*, lugesin suure huviga *bläbläblä* ja sellepärast *bläbläblä* tahaksin teiega kohtuda *bläbläblä*, võtke palun kontakti minu sekretäriaga *bläbläblä* loodan peagi teid *bläbläblä* lugupeetud proua *bläbläblä*...”

Ma naudin.

Ma naudin.

Ma naudin.

Lööb Marguerite'i kättemaksutund.

“Kallis, millal me sööme?”

“??? Miks sa seda minu käest küsid? Mis toimub?”

“Ei midagi, lihtsalt tulevikus pole mul enam kokkamiseks eriti aega, kui pean hakkama kõikidele fännidele vastama, rääkimata festivalidest, kirjandussalongidest ja raamatulaatadest... ning kõigest sellest ringituiskamisest mööda Prantsusmaad ja meretaguseid departemange, ohjaa... Tule taevas appi. Niisiis, varsti pean hakkama korrapäraselt maniköörija juures käima, sest tead.... autogrammide jagamise ajal on tähtis, et käed oleksid laitmatult korras... see on hullumeelne, kui oluliseks inimesed seda peavad...”

“Mis asja sa jampsid?”

Marguerite laseb vasaku kalda elegantse kirjestaja saadetud kirjal “pudeneda” oma abikaasa ümarale kõhule, kes on parasjagu ametis *Auto Plus*’i kuulutuste lugemisega.

“Oota nüüd! Kuhu sa lähed?”

“Ei kuskile, ma ainult korraks. Pean Micheline’ile ühte asja ütlema. Tee end ilusaks, ma viin su täna õhtul *Aigle Noire*’i sööma...”

“*Aigle Noire*’i!???”

“Jah, ma pakun, et Marguerite oleks oma Yanni sinna viinud.”

“Mis Yanni?”

“Pähh, ah ei midagi... Sa ei tea kirjandusmaailmast ikka *tuhkagi*.”

*

Ühesõnaga ma võtsin sekretäriaga ühendust. See kukkus hästi välja, ma usun, sest neiu oli minuga ülimalt kena.

Võib olla oli tal nina ees erkroosa *post-it*, millele oli kirjutatud: “Kui A.G. helistab, olla VÄGA kena!”, kaks jutti alla tõmmatud.

Võib olla...

Kullakesed, nad arvavad ilmselt, et saatsin oma novellid ka teistele kirjestustele... Nad kardavad, et keegi jõudis neist ette. Mõni veel elegantsem, veel nooblimal tänaval asuv vasaku kalda kirjestaja, kelle sekretär on telefonis veel kenam ja veel ilusama pepuga.

Oh ei, see oleks nende suhtes nii ebaõiglane.

Oleks vast katastroof, kui minu asjad ilmuksid kusagil mujal sellepärast, et sekretäril poleks roosat *post-it*’i nina ees?

Ma ei julge sellele mõeldagi.

Kohtumine sai määratud järgmiseks nädalaks. (Siis oleme kõik parasjagu praadida saanud.)

Olles korraldanud praktilised küsimused: võtnud pärastlõuna vabaks (Micheline, homme ma ei tule!); usaldanud pisikesed kellegi hoolde, aga mitte ükskõik kuhu, vaid sellisesse kohta, kus nad oleksid õnnelikud, hoiatanud kallikest:

“Ma lähen homme Pariisi.”

“Miks?”

“Ühe asja pärast.”

“Kas kohtamine?”

“Peaaegu.”

“Kellega?”

“Postiljoniga.”

“Ah nii, seda ma arvasin...”

... kerkib üles ainus tõeliselt oluline probleem: mis ma selga panen?

Kas stiilis tõeline tulevane kirjanik, vähimagi elegantsita, sest tõeline elu on mujal. Ärge armastage mind minu suurte rindade pärast, armastage mind minu sügavate mõtete pärast.

Stiilis tõeline tulevane bestsellerite pritsija, keemilised lokid peas, sest tõeline elu on siin. Ärge armastage mind minu ande pärast, armastage mind minu menu pärast.

Stiilis elegantsete vasaku kalda meeste murdja, koheseks tarvitamiseks, sest tõeline elu on teie kirjutuslaual. Ärge armastage mind minu käsikirja pärast, armastage mind minu kena ihu pärast.

Hei, Atala, rahune maha.

Lõppude lõpuks olen ma liialt pinges, on päris selge, et see pole sobiv päev mõtlemiseks, kuidas jalgu sättida, või selleks, et sukk lonti vajuks. See on raudselt minu väikese elu kõige tähtsam päev, ma ei hakka kõike ära rikkuma oma kahtlemata vastupandamatu, kuid ülimalt tülika riietusega.

(Oo jaa, mini-miniseelik on tülikas riietuse.)

Ma lähen teksades. Just nii. Oma vanades, mõnusalt kulunud, kümme aastat vanades teksapükstes, kivipesu ja naharibad külgedel, punane firmamärk paremal pepupoolel, need püksid on omandanud minu kuju ja lõhna. Nad on minu sõbrad.

Korraks käis mul siiski peast läbi kaastundlik mõte selle elegantse ja särava mehe vastu, kes hetkel minu saatust oma peente näppude vahel hüpitab (annan välja? ei anna välja?), teksad on siiski liig mis liig, kui päris aus olla.

Oh jah...nii palju muret, nii palju muret.

Olgu, olen otsustanud. Teksades, aga pesu olgu jalustrabav.

Jah, aga seda ta ju ei näe, võiksite öelda...

Ärge tulge seda mulle rääkima, Kirjastaja Kõrge Kohani ei jõuta erilise andeta tuvastada kõige ootamatumas kohas peent pesu.

Jah, need mehed juba oskavad seda.

Nad teavad, kas nende vastas istuval naisel on nabani puuvillased püksikud, Monoprix' selvehalli roosad väljaveninud alukad või väikesed hullutavad asjakesed, mis panevad naised punastama (hinna pärast, mis nad pidid maksuma) ja mehed roosatama (hinna pärast, mis nad kohe varsti peavad maksuma).

Loomulikult nad teavad.

Ja ma võin teile öelda, et võtsin täiskomplekti (järelmaksuga), valisin kenasti sobivad püksikesed ja rinnahoidja, midagi täiesti muinasjutulist.

Issand jumal...

Super kaup, super materjal, super lõige, kõik elevandiluukarva siidist Calais' väikeste *prantsuse* kudujate käsitsi heegeldatud pitsidega, olge lahked, pehme, ilus, hinnaline, õrn, unustamatu, just seda tüüpi asjake, mis just nagu sulab suus ja mitte näppude vahel.

Mu saatus, siin ma olen.

Vaadates end pesupoe peeglist (nendel kavalpeadel on seal spetsiaalne valgustus, mis muudab teid saledamaks ja päevitunuks, samad halogeenlambid, mis rikkama rahva kaubamaja kalaletis), ütlesin endale esimest korda Marguerite'i olemasolu jooksul:

“Nõndaks, ma ei kahetse kõike seda aega, mis ma küüsi närisin, oma arvuti tibatillukese ekraani ees vinne kasvasin. Oh ei! Kõik see hiiglaslik tahtejõud, et ületada hirmu ja eneseusalduse puudumist, kõik mured, mis mu peakest vaevasid, asjad, mis ma ära kaotasin või unustasin, sest ma mõtlesin oma novelli “Clic-clac” peale näiteks, seda kõike ma ei kahetse...”

Ma ei saa öelda pesu täpset hinda, sest arvestades poliitilise korrektuse, abikaasa bridžimängu-harrastuse, autokindlustuse ja sotsiaalabiraha summa suurusega on oht šokeerida, aga võtke teadmiseks, et see on tõepoolest peadpööriv, ja arvestades veel, palju see kaalub, siis kilo hinnast ärme parem räägi.

Aga lõppude lõpuks ilma milletagi ei saa me midagi, hiir magava kassi suhu ei jookse ja kui me end ei pinguta, ega siis meid ikka ei avaldata ka, eks ole?

*

Siin ma nüüd olen. Pariisi kuues linnajagu.

Linnajagu, kus kohtab sama palju kirjanikke kui parkimiskontrolöre. Siin alles keeb elu.

Annan alla.

Mu kõht valutab, mu maks valutab, mu jalad valutavad, higistan suuri higipiisku ja *** frangised püksikud soonivad kannikate vahel.

Kena vaatepilt küll.

Olen eksinud, tänavanime pole kusagil kirjas, igal pool ainult aafrika kunsti galeriid, ja miski ei sarnane rohkem aafrika maskile kui teine aafrika mask. Hakkan vaikselt aafrika kunsti vihkama.

Lõpuks leian õige koha.

Mul lastakse oodata.

Usun, et minestan otsekohe, hingan nii, nagu mulle õpetati sünnituse jaoks. Nii... rahulikult... nüüd...

Istu sirgelt. Vaatle. Sellest võib alati kasu olla. Hinga sisse. Hinga välja.

“Kas tunnete end halvasti?”

“Oh... ei, ei, pole viga?”

“*Ta* on praegu kokkusaamisel. Aga see ei tohiks enam kaua kesta, *Ta* peaks iga hetk tulema...”

“...”

“Kas soovite kohvi?”

“Ei, aitäh.” (Kuule sina, preilike, kas sa ei näe, et mul on kange tahtmise oksele hakata? Aita mind, preilike, kõrvakiil, ämber, bassein, oksevastane rohi, klaas hästi külma kokat... midagi sellist. Ma anun sind.)

Naeratus. Ta naeratab mulle.

*

Tegelikult oli see paljas uudishimu. Ei midagi muud.

Ta tahtis mind näha. Ta tahtis näha, mis nägu ma olen. Mismoodi ma õieti välja näen.

Ongi kõik.

Ma ei hakka jutustama meie vestlusest. Hetkel hoolitsen oma vinnide eest peaaegu puhta tõrvaga ja, vaadates, mis värvi on juba kraanikauss, pole tõesti tarvis, et asi veel hullemaks läheks. Niisiis, ma ei jutusta sellest.

No õige veidi siiski: ühel hetkel see kass (kui soovite rohkem üksikasju, vaadake Luciferi "Tuhkatriinust"), kes vaatas hiirt oma käppade vahel ägedasti vehklemas, see kass, kes tundis lõbu "... on ikka paras maakas...", see kass, kes nautis olukorda, ütles viimaks:

"Kuulge, ma ei salga, et teie käsikirjas oli huvitavaid asju ja et teil on *teatud* oma stiil, kuid arvestades (järgnes hea hulk üldisi tähelepanekuid inimeste kohta, kes kirjutavad ja konkreetsemalt kirjastaja raske elukutse kohta) ... asjade praegust seisust arvestades ja põhjustel, millest te hästi aru saate, ei saa me teie käsikirja avaldada. Kuid mulle meeldiks väga lugeda ka teie järgmisi töid ja olgu teile teadmiseks, et loen neid suurima huviga. Vot nii."

Vot nii.

Kaabakas.

Jään istuma. Ei oskagi kohe muud öelda.

Tema tõuseb püsti (tal on hoogsad ja uhked liigutused), astub minu juurde, teeb näo, nagu tahaks mu kätt suruda... Nähes, et ma vähimalgi määral ei reageeri, teeb näo, nagu ulataks mulle käe... Nähes, et ma vähimalgi määral ei reageeri...

"Mis lahti? No kuulge... ärge olge nii norus, teate see on üliharv juhus, et avaldatakse esimene käsikiri. Te teate ju, et mul on teisse usku.

Ma tunnen, et me teeme koos veel suuri asju. Ja ma ei varja, et ma koguni *loodan* teie peale.”

Pea nüüd ometi vähe kinni. Kas sa ei näe, et ma olen liikumisvõime-
tu.

“Kuulge, mul on tõesti kahju, ma ei tea, mis minuga lahti on, aga ma ei saa enam püsti tõusta, mul pole nagu enam üldse jõudu. Tõesti tobe lugu.”

“Kas seda juhtub teil sageli?”

“Ei, see on esimene kord.”

“Kas teil valutab kuskilt?”

“Ei. Nojah veidi, aga see on muust.”

“Proovige sõrmi liigutada.”

“Ma ei saa.”

“Kas olete kindel???”

“Nojah... olen küll.”

Pikk pilkude vahetus, kumbki ei lase teineteist silmist.

(Närviliselt) “Te teete seda meelega või?”

(Väga närviliselt) “Muidugi mitte, mis te õige mõtlete!!!”

“Tahate ma kutsun arsti?”

“Ei, ei, see läheb üle.”

“Nojah aga, asi on selles, et mul on teisigi kohtumisi tulemas... te ei saa siia jääda.

“...”

“Proovige veel...”

“Ei midagi.”

“Mis pagana lugu see on!”

“Ma ei tea... kust ma teadma peaks?... Võib-olla on see äge liigese-
põletik või midagi, mis on seotud liiga tugevate emotsioonidega.”

“Kui ma ütlen teile: “olgu, ma anna teie käsikirja välja”... kas te siis tõusete püsti?”

“Muidugi mitte. Kelleks te mind õige peate? Kas ma näen tõesti selline mats välja või?”

“Ei, aga ma mõtlen, et kui ma tõepoolest avaldan teie käsikirja?”

“Esiteks, ma ei usu teid... no kuulge, ma ei ole siin sellepärast, et teie käest almust paluda, ma olen halvatud, loodan, et saate vahest aru?”

(Ta hõõrub oma peente kätega nägu) “Et see just minuga pidi juhtuma... Jumal küll...”

“...”

(Kella vaadates) “Kuulge, hetkel ma igal juhul kolin teid siit välja, sest mul on tõepoolest oma kabinetti tarvis...”

Ja juba ta lükkabki mu koridori, nagu ma oleksin ratastoolis, ainult et ma ei ole ratastoolis ja küllap ta seda omal nahal kuradima hästi tunda saab.... Mina konutan oma toolis edasi.

Söö nüüd seda suppi, mu sõber. Söö aga.

*

“Kas te nüüd sooviksite tassi kohvi?”

“Jah, meeleldi. Väga kena teist.”

“Võib-olla soovite siiski, et ma kutsun arsti?”

“Ei, ei, tänan ei. Küllap läheb üle samamoodi, nagu ta tuli.”

“Te olete liiga pinges.”

“Ma tean.”

Neiukesel pole kunagi olnud roosat *post-it*'i telefoni küljes. Ta oli minuga telefonis kena, sest ta lihtsalt on kena inimene.

Tänane päev pole siiski mitte päriselt untsu läinud.

Tõesõna. Ei juhtu just sageli, et saab mitu tundi järjest temasarnast tüdrukut vaadata.

Mulle meeldib tema hääl.

Aeg-ajalt pöördus ta sõbralikult minu poole, et ma end vähem üksi tunneksin.

Siis jäid arvutid vakka, telefoniautomaatvastajad lülitusid sisse, tuled kustusid, inimesed lahkusid.

Nägin, kuidas nad üksteise järel ära läksid, ja kõik arvasid, et ma istun seal, kuna ootan kokkusaamist. Mõelda vaid.

Lõpuks väljus ka Sinihabe kõigi paberimäärijate ahastuste koopast.

“Te olete ikka veel siin!”

“...”

“Mis ma teiega peale hakkan?”

“Ma ei tea.”

“Aga mina tean. Kutsun kiirabi või tuletoorjajad ja nad tassivad teid siit jalamaid välja! Te ei kavatse ometi siia magama jääda?!”

“Ei, ärge palun kutsuge kedagi... See läheb üle, ma tunnen seda...”

“Kindlasti, aga ma pean ukseid lukku panema, sellest te saate ometi aru?”

“Tõstke mind kõnniteele.”

Nagu arvata võis, polnud see mitte tema ise, kes mu tänavale tõstis. Ta kutsus kaks läheduses olnud turvameest. Kaks pikka ja ilusat tätoveeritud lakeid tulid mulle toolikandjateks.

Kumbki võttis ühest tooli käetoest ja nad tõstsid mu kenasti maja ette kõnniteele.

Mõelda kui armas neist.

Minu ex-tulevane kirjastaja, see peenetundeline mees, kes *lootis* minu peale, jättis minuga hüvasti püstipäi.

Ta eemaldus ja raputas mitu korda pead, justkui tahaks ärgata halvast unenäost, jah tõepoolest, ta ei uskunud seda asja mitte üks põrm.

Vähemalt on tal õhtusöögi ajal millestki rääkida.

Tema naine on kindlasti rahul. Täna õhtul ei sunnita teda kuulama lugusid rasketest aegadest kirjastamises.

*

Esimest korda selle päeva jooksul tundsin end hästi.

Vaatasin vastasasuva restorani ettekandjaid, kes askeldasid läikmust-riga lauainade ümber, nad olid väga stiilsed (justnagu minu novellidki, mõtlesin mõrult muiates), eriti üks, keda ma vargsi jälgisin.

Just täpselt selline prantsuse *garçon de café*, kes paksudel Reebokites ameeriklannadel hormoonid kihama ajab.

Tõmbasin ühe imeliselt hea sigareti, puhusin aeglaselt suitsu välja ja

silmitsesin möödujaid.

Minu õnn oli peaaegu täielik (välja arvatud mõned pisiasjad, nagu näiteks parkimisautomaat minu paremal käel, mis haises koera kuse järele).

Kui kaua ma seal istusin oma õnnetuse otsas?

Ma ei tea.

Restoran oli rahvast täis ja võis näha, kuidas paarikesed istusid terrassil ning naersid, juues klaaside kaupa *rosé*'d.

Vägisi tikkus mulle pähe mõte, et ühes teises elus võib-olla oleks minu kirjastaja viinud mind sinna lõunatama, "sest nii on mugavam", ajanud mindki naerma, pakkunud hulga paremat veini kui see Côteaux de Provence... kiirustanud takka lõpetama romaani, mis on "üllatavalt küps teievanuse noore naise kohta...", taksopeatuse poole suundudes mul käe alt kinni võtnud. Ta oleks mulle veidi külge löönud...

...ühes teises elus kindlasti.

*

No heakene küll... ega see pole veel maailmalõpp, Marguerite, ja pealegi ootab pesu triikimist...

Hüppasin hooga ja teksasid ülespoole sikutades püsti ning astusin imekauni noore naise juurde, kes istus Auguste Comte'i kuju jalamil.

Seal juba oli, mida vaadata.

Ilus, seksikas, loomulikult elegantne, laitmatud jalad, peenikesed pahklud, ilus väike nina, kumer laup, sõjakas ja uhke ilme.

Napis rõivastuses ja täis tätoveeringuid.

Huuled ja küüned mustaks võõbatud.

Vapustav tütarlaps.

Ta heitis pidevalt vihaseid pilke kõrvaltänava suunas. Küllap jäi tema kallim hiljaks.

Ulatasin talle oma käsikirja.

"Võtke," ütlesin ma, "kingitus. Siis ei tundu ootamine nii pikk."

Usun, et ta tänas mind, aga ma pole kindel, sest ta polnudki prants-

lanna! Selles piasiasjast päris lööduna oleksin peaaegu oma toreda kingituse tagasi võtnud, aga..., ei tea mis hea pärast, ütlesin ma endale minema astudes, olin isegi pigem rõõmus.

Minu käsikiri oli nüüdsest maailma kõige kaunima tüdruku käes. See lohutas mind.

Veidi.

ANNA GAVALDA (s 1970) sooritas viimaste aastate suurima tähelennu prantsuse kirjanduses. Noor kooliõpetajast autor avaldas 1999. aasta lõpul ühes Pariisi väikekirjastuses keerulise pealkirjaga novellikogumiku "Ma tahaksin, et keegi ootaks mind kusagil" (Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part), mis osutus ootamatult üheks kirjandushooaja kõige menukamaks raamatuks. Tänapäev on seda müüdnud juba üle 700 000 eksemplari ja selle tõlkeõigused on omandanud 22 kirjastust üle maailma. Raamatu 12 novelli, millest käesolevas on eestindatud viimane, vahendavad iroonilisest vaatevinklist erinevaid elusituatsioone tänapäeva Prantsusmaal. Lisaks novellikogumikule on Gavaldalt tänapäevaks ilmunud piiratud tiraažis trükitud pikem jutustus "Need, kes teavad, saavad aru" (Ceux qui savent comprendront, 2000) ning romaan "Ma armastasin teda" (Je l'aimais, 2002). Seda purunenud abielust ja keelatud armastusest pajatavat lühiromaani on samuti saatnud suur lugejamenü.

M.T.

TOOMAS ALTNURME.

—
Näitus "Aquarius Sun". Akrüül, lõuend.
Nöksapeongi metroojaam, Soul, Lõuna-Korea.
2001.

—
Paremal:
Fragment keskmisest
maalist.

—
Michael McDowell'i fotod.

JÜRGEN ROOSTE

Tegelikkus

teen külmkapi ukse lahti ja
tegelikkus hammustab mind
oma tillukeste teravate hammastega
otse ninast

tegelikkus säääl seisab koos
paarist kuivand juustuviilust
poolikust oakonservist majoneesipudelist
ja natukesest kõntsast

mis klammerdub hirmunult
kõvasti-kõvasti kapiseintele
mil mu käsi sirutub
avamaks sügavkülma
säääl on üks viinerikräbal
ning jääkuubikuid
võtan köögilauwa alt pooliku
saaremaa ja

kallan endale pitsi (teeklaasi)
panen jääkuubikuid sisse
võtan külmkapi seinast välja
köögis jääb väga vaikseks

nii vaikseks et ma kuulen
oma hingamist nagu läbi
valjuhääldi kallan siis
veel pitsi – jää pole õnneks täiesti suland

õhtuks läeb tegelikkus rämedalt
haisema ma katsun olla teistes
tubades ning helistan lõpuks
oma tüdrukule

kondan läbi öise linna tema poole
tegelikkus hakkab juba mu
välisukse taga
hoopis teistmoodi mekkima

Keine Ruhe

selle hullu maja akendes
on täna öösel tuled

ma ärkan äkki
võpatades
oma naise kõrval voodis

on sügav öö
valitseb onu pimedus
ülakorrusel jooksevad

naabrilapsed kilgates edasi-
tagasi edasi-tagasi kuskil kläfib koer
selgub paar asja

selgub et magama jääda on
pea võimatu et väljas
paistab täiskuu ja

et naaber on
tegelt alati
siuke debiilik old

naine võtab (unesegaselt) voodi kõrvalt põrmandult
haavlipüssi ja põrutab –
trahh – ühe kõmaka lakke

saabub sügav ilus vaikus
ainult krohv ja mõned tagasi
langevad haavlid pudisevad

voodile ja vaibale
keeran naisepoolsele küljele ta
paneb püssi põrmandule tagasi

võtan tal kõvasti ümbert ja pigistan
pisut siis
jääme jälle ilusti magama

mööda majaseinu tiniseb veel kauwa-kauwa
vaikus

Ei ingleile

vaatan aknast
üks suur märdund ja pleekind ja narmendav ingel
lendab nukralt lääne poole

kuni kellegi mingi maa raketitõrjesüsteemid
ta taevast niidavad
ingel langeb tolmuks

ilus
just seda me oleme alati
tahtnudki

progress tulevik otsustusvõime
väikse eduka sõja taktika
sõdige inglite vastu

ärge laske neil
lennata
suurte ilusate klaasmetallinnade kohal

aastal 2002 ja
edasi
liituge kõigi föderatsioonide

ühenduste ja liitudega
mis takistavad normaalsete
inimeste elu häirimist
pideva inglilennuga
(ma'i vaata enam aknast
missiin ikka vahtida)

Täna õhtul Taanilinna lahel

kas ta kõnniks üle vee
kui rafas plaksutaks ja huilgaks
kui piletiraha oleks pea

võimatu tagasi maksta
valgustus kiirgaks täisvõimsusel
ja ootusärevus pinevus paneks õhu

vee kohal värelema
kas ta tuleks ikkagi ja kõnniks
üle vee rahu silmes

TOOMAS ALTNURME.

—
Näitus "Aquarius Sun". Akriüül, lõuend.
Noksapeongi metroojaam, Soul, Lõuna-Korea.
2001.

—
Paremal:
Fragment vasakpoolsest
maalist.

—
Üle-eelmisel ja ülejärmisel leheküljel:
Fragmendid keskmisest maalist.

—
Michael McDowell'i fotod.

pikad juuksed ja habe heljumas
tuules
mista honorar oleks ja

kui me väga
väga paluks
kasta tuleks tõesti ja kõnniks

üle taanilinna lahe

Inglid

ma loodan et inglid on kenad särtsakad
tüdrukud siis võib pea sada prossa
kindel olla

et nad oma valgete hõlstide all maist
pesu ei kannu
ja see on nii neetult erutav

et sa tead et nad on sääl
käeulatuses
sifakad ja seksikad

a puutumatud pühad õrnad
nagu sõbra tüdruk suveõdakul rannas
kui semu ise tunnikeseks hääbind

jääb aint unistada kui hästi
need täiuslikud olendid oskaks
suhu võtta

mis neetult vägev tunne
see võib olla

kui ingli pikad heledad

juuksed su
kõhul ripuvad
uuuuhhh-rrraisk!

sa mait

Kohtumine augustiöös

vihma sajab
üks ingel on õhuaknast tuppa lennand
ja rabeleb põrkleb nüüd

vastu klaasi
lükkan aknad augustiõhe valla
veel natuke uimasena tuhiseb ingel
aeda hiigelsuure toominga otsa
ta on ilus tüdruk ma
tahaks talle miskit hääd

lohutavat öelda aga ei oska
viipan lihtsalt õllekannuga
kannus loksub sünnipäavast jäänd

sovetskoje millest on mullid välja
läind inglile tekkib ühe silma ümber
tasapisi suur sinikas

ta võiks midagit külma pääl
hoida hõikan et ega ta
jääkuubikuid ei taha või

miskit – tilka sovetskojet või
ingel naeratab pisut häbelikult ja
veidi mornilt raputab pääd

hetke pärast sirutab ta oma
tiivad valla ja kaob kuskile
raudtee ja lilleküla staadioni

poole väljas sajab ikka veel natike
tõmban akna taas kinni
võtan lonksu šampa sisse

on mullid tagasi tuld

Paradise Park

kui inimesed kunagi leiavad
inglite luud ja
kivistised

leiavad mõne
jätund ingli siis
kloonitakse üks saaretäis

tiivulisi ning kutsutakse
seda kohta ehk paradiisiaiaks
inglid aga ei käitu

millegipärast nagu
inglid vaid pigem
nagu lendavad inimesed

käituksid ja inimesed
kes neid vaatama läevad
et käitu nagu inimesed

vaid nagu turistid
(õitsema hakkab
põrandaalune pornoäri
elusinglite ja jõulutemaatikaga)

varem või hiljem muutub
inglikaubandus väga oluliseks
majandusharuks

ülikoolides võib omandada kraade
ingliteaduses
mõnes paremas restoranis

saab süia inglisašlõkki
inglipraadi armulauwaveinikastmes
inglisuppi munaga

ingleid peetakse koduloomadena
kuni ühel päeval
trahh

TRAHH-TRAHH-TRAHH

Jumala üürituba **(The Blues of the God of the Blues)**

ta istub ühes väikses umbses toas
tpü karu tänava ühika esimesel
korral

päris valvurimuti kabiini lähedal
tema toa akende ees on
nii õöl kui päeval

paksust kotiriidest vanad ja tolmund
kardinad
ja alati mängib sääl teleris

vh1 – kaheksakümnnendate
futurock ja disco
hää vana raputav hingline *sound*

tema toas on suur külmkapp
millest leidub alati mõnd veidrat marki õlle
kuigi

keegi pole teda kunagi väljumas näind
ta üür
on ette makstud aastaiks (võib-olla igavikuks)
ta ei vaata kunagi uudiseid ega loe lehti
ta ütleb et tal on
kontaktist siukse tegeliku maailmaga kõrini

et talle piisab
kui toauks vahel praokile jääb
ning säält paistavad mööduvad tüdrukud

ja poisid
vahel harva muudab ta
reaalsuse struktuuri enese ümber

nihutab veidi ajaposte
objektide ruumikoordinaate
kuidagi saavad ju sessid tehtud

ning kappi tekib õlut

MEHIS HEINSAAR

MÄLESTUSI ELUST. 1926

See aasta oli väga pikk, intensiivne ja eriline minu elus. Saatsin noil päevil korda tegusid, mida ma pole sooritanud ei kunagi varem ega kunagi hiljem, mu habe kasvas sel aastal rinnuni ning juuksed kandadeni, nii et võib ilma liialdamata öelda, et elasin sel aastal ligi kaheksakümne aastaseks. Ja ometi on kõige selle juures imelik, et ma ei mäleta oma tolle aasta suurtest tegemistest muud kui vaid ühtainust ööpäeva, seda aga see-eest kõige peenemate detailideni.

Jalutasin tol päeval oma üksildase maja ümber, mõtlemata või plaanitsemata midagi erilist, kui märkasin äkki kellegi poolt mahaunustatud ühepuuvenet. Pikemalt aru pidamata haarasin sellest kinni, lohistasin vene trepist üles, oma üksildasse majja. Seejärel sulgesin seestpoolt hoolikalt ukse, jäädes rõõmsalt käsi hõõrudes oma leidu silmitsema. Kõndisin, käed seljal, ise mingit viisijuppi ümisedes, mitu tiiru ühtepidi ümber vene, ja siis ots ümber, ning mitu tiiru teistpidi ümber vene. Oli ikka hea tunne küll. Kui kummardusin venet lähemalt uurima, ilmnes, et sinna oli midagi imepeenes ruunikirjas nikerdatud, millest pea täiesti võimatu aru saada. Aga mind ajas selline asi ainult naerma, sest kui ma sulgesin oma parema silma, vasema seevastu täiesti pärani ajades, siis nägin ma ära kohe, milles asi on. Sest minu vasaku silmaga oli nimelt selline asi, et vaatamata oma kõrgele eale tegi see veel kolmesaja meetri pealtki toa- ja porikärbse vahel selgelt vahet. Ja kui ma siis oma vasaku silmaga seda ühepuuvenet lähemalt vaatasin, tuli välja, et sinna on nikerdatud vahva lugu ühest toredast mehest, kes ühel päeval taipas, et ta on surnud mis surnud. Õigemini taipas ta seda küll ühel novembrikuu hommikul tööle minnes, kui lumehelbed tema näole ja kätele langesid, aga ära ei sulanud. Ka hingeauru ei tulnud enam ta suust. Alguses tegi see mehele isegi nalja, aga üsna varsti jäi ta kukalt sügades seisma ega teadnud enam, kas olla säärase asja üle rõõmus või kurb.

“Lõppude lõpuks olen ma hea ja abivalmis inimene, aga surnud se-

da ju enamasti pole,” arutles ta. Ning sellest mõttest rahu tagasi saades kõndis ta edasi.

Aga veel samal päeval hakkas ta teisigi väga huvitavaid tähelepanekuid tegema, mis kinnitasid tema esialgseid kahtlusi enese surnuksolemise asjus. Ta pani nimelt tähele, et hakid jäävad tema möödumisel imelikult vait ning hulkuvad koerad tõstavad koonu taeva poole ning kukuvad ulguma. Et töökaaslased ja sõbradki panevad end tema juuresolekul soojemini riidesse. Seda nähes muutus surnud mees väga murelikuks. Koguni nii murelikuks, et ei suutnud seda muret enam üksi kanda ning pidi veel samal õhtul naise käest nõu küsima.

Jõudnud nüüd lugemisega sinnani, ei näinud ma enam jutustust edasi lugeda, kuna õhtuvalgus oli muutumas juba öövalguseks ning elektrit selles üksildases majas polnud. Ja majas ringi vaadates selgus, et polnud seal ka küünlaid ega mingit puumaterjali, rääkimata petrooleumilambist. Ja nii ei jäänudki mul muud üle, et võtsin oma parema jala kinga ja süütasin põlema selle.

Kummardudes nüüd, leegitsev king käes, paadi ruunikirjade juurde, kissitasin jällegi oma vasemat silma, jätkates lugemist sealt, kus surnud mees oma kartustest ka kodus naisele rääkis.

Ja mis välja tuli. Tuli välja, et naine teadis juba ammu, et ta mees surnud on. Pigem oli ta imestunud, et mees ise seda alles nüüd taipas.

Selline asi sundis mind püsti kargama ning vene ümber vihasena tantsu lööma, surnud mehe aga võttis selline asi jällegi kukalt sügama. Ja kui ma olin mõnda aega tantsinud ja tema mõnda aega mõtelnud, küsis mees ääri-veeri naiselt, et kas sel juhul poleks nagu õigem, “et kas sel juhul poleks nagu õigem, et sa mu nagu kord ja kohus ristiinimese kombel maha laseksid matta?”

“Nalja teed või!?” oli nüüd naise kord imestada. “Ma saan veel aru, kui sa üksi siin ilmas ringi kondaksid. Aga sul on ju kaks last ja mina – kes meid siis toidab? Ja su vanemad?”

“Õigus küll, jah.”

“Kuidas sa sellise asja peale üldse tulla võisid?”

“Noh ma-ma mõtlesin, et selliste asjadega on teinekord arusaamatusi ette tulnud. Aga kui sa mind säärasena sallid...”

“Muidugi sallin, ma saan aru, kui sa jooksid ja ringi aeleksid ja räus-

kaksid. Aga sa oled ju puhas ja korralik, tuled töölt alati õigel ajal koju, käid lastega väljas, mõned sõbrannad on mu peale koguni kadedad.”

“Ära sa märgi,” imestas mees.

“Nii see on.”

“Aga minu ihu on ju külm.”

“Sellest pole midagi. Väike karastus tuleb alati kasuks.”

Jõudnud lugemisega sinnamaale, märkas, et põlevast kingast on järele jäänud vaid pool kanda, ning seegi oli muutunud sedavõrd kuumaks, et pillasin ta maha ja lasin kustuda. Istusin nüüd täiesti kottpi-medas ja mõtlesin, et no on halb naine ikka sel mehel, aga mees ise on ikka ka loll, kui ta nii järeleandlik on. Aga et ma tahtsin teada, mis edasi saab, siis mõtlesin ka sellele, mida järgmisena põlema süüdata. Viimaks, kaaludes kõiki erinevaid variante, otsustasin juuste kasuks, kuna need olid mul paksud ja rasvased ning ulatusid peaaegu kanda-deni. Ning üksildane maja lõi nüüd helendama kui südapäeval ja ma nägin jällegi ühepuuvenelt jutustust edasi lugeda.

See jätkus nõnda:

“Pärast seda kui surnud mees oli enda mahamatmise asjus naisega nõu pidanud ning eitava vastuse saanud, pöördus ta oma vanemate poole, et nendegi nõu selles asjas kuulda. Ja selgus, et noodki polnud tema mahamatmisega sugugi päri.

“Tuled sa oma vanemaid pilkama või?!” küsis ema pojalt räusates. “Kellele me siis veel oma muresid ja haigusi kurta saame kui mitte sulle, ainuke poeg sa ju oled. Või et tema tahab mulla alla kobida! Ennäe mul logardit! Või ehk oligi sul plaanis oma vanemaid säärase jutuga narrima tulla?”

Loomulikult polnud surnud mehel seda plaanis. Ta lubas oma vanematele neid säärase jutuga hoopiski mitte enam tüüdata ja läks välja puid lõhkuma ning loomadele vett ette tassima.

Siiski otsustas ta veel nõu küsida ka oma sõpradelt. Ja seda tegi mees järgmise päeva õhtul, kui nad kõrtsis kokku said.

Sõpradel oli selles asjas oma arvamus.

“Noh, sinu kui sõbra heaks pole meil muidugi millestki kahju,” lausisid nad. “Võiksime su juba hommepäev maha matta, kui seda tahad. Aga teisest küljest, me oleme sinuga juba sedavõrd harjunud, et

kuidagi kõle hakkaks, kui sind äkki enam poleks. Oled ju alati olnud meie seltskonna hing – kellelgi meist pole nii teravat huumorisoont kui sinul! Nii et hiljem koduski saame su nalju teist korda üle naerda, kui neid oma naistele ja lastele räägime. Mingis mõttes oleks sinust ikkagi väga alatu meid sedaviisi maha jätta.”

“No on reod!” röögatasin ma püsti karates, ja just nagu nimme põlesid mu juuksed sel hetkel kuni juurteni ära ning ma jäin jällegi üksi kesk pilkast pimedust hambaid kiristama.

Hakkasin närviliselt mööda üksildast maja ringi kõndima, komistades aeg-ajalt mõne tooli või ämbri taha, olles tige nii pimeduse, surnud mehe kui tema sõprade peale. Aga samal ajal oli see lugu surnud mehest mu tuju väga elavaks muutnud, nii et ma tundsin taas üle hulga aja nooruslikku viha ning tahtmist midagi otsustavat ette võtta. Ja nii süütasingi järgmiseks põlema oma kulmud, ja et need olid mul üsna tihedad ja puhmas, siis nägi nende valgel küllalt hästi lugeda.

Põlevate kulmude valgel uuesti vene ligi kummardudes sain ma teada, et surnud mees muutus nüüd säärase arvamusavalduste peale kaunis nõutuks. Vähe sellest, tal hakkas hirm, hirm oma naise ja laste ees, hirm oma vanemate ees, koguni sõpru hakkas ta nüüd vältima. Ta eelistas seitsaati kõndida mööda kõrvaltänavaid ja hakkas üha enam armastama iseenese seltskonda, kuna sel kombel ei olnud tal vähemasti pidevalt meeles, et ta surnud on.

Ühel õhtul jällegi piki kõrvaltänavaid kodu poole minnes pörkas ta aga hämaral tänavanurgal kokku mehega, kelle näoprofiil oli sedavõrd sarnane klassikalise klouni näojoontega, et surnud mehe vägisi naerule kiskus. Ent samas, kui klouni näoga mees oma näo tema poole pööras, märkas surnud mees tema silmade põhjas suurt kurbust ja üksindust, nii et ta otsekohe naermast lakkas.

“Vabandust,” sõnas ta kohmetult, “aga ma vist ajasin teid kellegagi segi.”

“Kas mitte ühe tuntud klouniga,” sõnas teine nukralt naeratades vastu.

“Midagi sinnapoole jah.”

“Seda ma arvasin,” ohkas võõras, “aga ega te ei pea selle pärast häbenema. Säärane segiajamine on minu puhul õigupoolest üsna tavalline asi.”

“Ah nii.”

“Nii jah. Ja õigupoolest üsna naljakas asi on siinjuures see, et tegelikult on minu kutsumuseks äärmiselt tõsine, lausa pühalik tegevus...”

Aga siinkohal põlesid mu kulmud ära, nii et jällegi lauspimedus mind ümbritses. Ja et ma nii olulise koha peal ei tahtnud palju aega viita, süütasin järgmiseks põlema oma ripsmed, mis olid mul samuti tihedad ja pikad, hakates tulega kokku puutudes saraküünaldena sihi-sema.

“...Nimelt olen ma kutsumuse poolest matusekõnede kirjutaja ja ettelugeja,” tutvustas end klouni näoga mees, “kuigi säärases ametis on mind vist üsna raske ette kujutada, kas pole.”

“Tuleb tunnistada, et pisut küll,” noogutas surnud mees.

“Näete siis. Teinekord ei pruugi see, milleks sa kutsutud ning seatud oled, välimuse järgi üldsegi mitte silma torgata. Minu nekrolooge muide,” sõnas klouni näoga mees nüüd vastu majanurka nõjatudes, “tellivad meie riigi kõige tähtsamad päevalehed, makstes mulle tähtsamate surnute puhul koguni topelthonorare. Aga viimasel ajal ei piisanud enam sellestki, sest mu venna peresse sündis juba kolmas laps, ning kuna mu vend autoõnnetuses hiljuti sandistus, siis pidin tema pere ülalpidamise enese kanda võtma. Ja nii ei jäänud mul muud üle, kui hakata enda koostatud järelehüüdeid matustel ka ise ette kandma, et veidigi lisa teenida. Ja sealtmaalt alates on mu elu muutunud kurnis luupainajalikuks. Nimelt avastasin enese õuduseks, et matuseliste suud venivad mu suurepäraseid kõnesid kuulates vaikselt naerule, lausa vastu nende eneste tahtmist. Ning mida härdameelsem ja sügavam oli mu kõne, seda laiemale naerule nende suud venisid. See viis sageli lausa valju naermiseni ning pisarsilmi kõhust kinni hoidmiseni. Nii et isegi vanaeided ja lapsed haudade vahel oiates ringi roomasid, kuna nende kõhulihased naerust täiesti krampis olid. Ja kui ma seda nähes püüdsin oma häälele suuremat paatost anda (mul on loomupäraselt mahe ja melanhoolne hääletämber), läks asi veelgi hullemaks. Täna-seks päevaks on lugu sealmaal, et minu matusekõned on muutunud omaette etendusteks, on kuuldusi, et parematele kohtadele müüakse ilma minu teadmata lausa pileteid – kas pole õudne?!”

“Selle vastu peab ju ometi midagi ette võtma!” hüüatas surnud mees.

“Ah, ma ei tea, ma tõesti ei tea, mida teha.” Ning maailma kõige andekama klouni näoga mees jäi kurvalt vait.

Mehed ohkasid ja silmitsesid teineteist mõtlikult.

“Ja niipalju kui ma aru saan,” sõnas siis klouni näoga mees, “ega sinu elugagi vist kõik päris korras pole.”

“Jah,” vastas teine, “ma olen nimelt surnud.”

“No näed, ega see kergem ole.”

“Tõsi ta on.”

Äkki klouni näoga mees elavnes.

“Aga...”

Siinkohal põlesid paraku mu ripsmed lõpuni, nii et ma kärsitusest ja nõrdimusest lausa karjatades laua tagant üles kargasin ning huuli puredes mööda pimedat tuba ringi hakkasin kondama. Nii väga tegi nende kahe toreda mehe saatus mulle muret. Ja et ma ilmtingimata pidin teada saama, mis nendega edasi juhtub, siis süütasin järgmisena põlema oma pahema käe küüned, mis olid mul juba aastaid lõikamata ja ning seetõttu juba paraja peeru pikkuseks kasvanud.

“Aga ma tean ühte meest,” lausus klouni näoga mees ärevalt, “ühte Veeho-nimelist meest, kes on nõid ja elab üksipäini kõrbes, ta on ääretult üksik ja metsik, ja ma arvan millegipärast, et ainult tema oskab meile head nõu anda.”

“Nii et sa arvad, et me peaksime minema tema juurde?” küsis surnud mees.

“Jah, nii ma arvan.”

Ning mehed asusid veel samal õhtul kõrbe suunas teele.”

Siinkohal jutustus katkes. Aga nüüd ma juba teadsin, kuidas see lugu jätkub. Seetõttu süütasin rahulikult kanarbikupiibu, puhusin pahe-ma käe küüneotstest tule surnuks ja vajusin kergesse meeliskunne.

Vastu hommikut koputati mu uksele. Ust avades leidsin sealt seis-mas kaks meest.

“Kas sina oled Veeho?” küsis üks neist.

“Jah, olen küll.”

“Niisiis tead sa ka seda, kes oleme meie.”

“Arvata võib.”

“Oskad sa meid aidata?”

“Jah.”

Ja kuigi ma sel hetkel veel ei teadnud, kuidas seda teha, aitasin ma neid mõlemaid juba järgmisel päeval. Kaotasin nad nimelt ära, ilma et oleksin neile vähimalgi määral haiget teinud ja ilma et neist oleks ühtki mälestust alles jäänud. See asi oli koguni lihtsam, kui ma arvasin.

LAURI SOMMER

* * *

Päikesest purjus vareseparved
jauramas vana pargi puulatvades on enne.
Kui ka Su nähes ei midagi parane,
midagi järgi ei anta maailma rusuvaist piiranguist,
äraolevasse sydamesse saabuvad hõiskamispäevad
nagu võõrad, kes varem elasid selles majas,
kus veel leidub nendele kuuluvaid asju:
suu, mis puistab laulu jahenend õhtusse
väga kaugele purjetavate pilvede all,
koduselt astuvad jalad,
mõni lohutav puhang silmade õuel.
Midagi märkamatumalt Jumal on andnud
ja mõtled, kuidas tänama peaks.
Meele käänakul see laheneb,
tundes, et miski pole "midagi", pole "veel",
kõik on kohal ja ära,
käies sisse ja välja taju ustest,
mille lävelt ylased pyhivad tolmu,
mille hinged joovastas liikuma päike niiet
nad on hõiskamispäevadeks kutsuvalt valla.

* * *

Kallis, Su suu on riista täis
ja Sina ei saa muga kõnelda.
Tulivalusalt kahju on sellest,
sest vaakumivaikuses

kypseb läbistamatuks mu hukk.
Teisel ööl hyidsid mind õrnemalt kõigist
aga mu keel oli uppund Su häbemelimasse,
purjus sõdurina solberdas seal
unustanult kõik sõnad
ja Su kaela sai pisaraist kee.
Reedel tulid inglid nädalalõpuga me päitsisse
et viia meid lauluga läbi Setomaa,
vaatama Härmä myyri,
seal nutma end puhtaks kui oskame,
Ristikäiguga Petserist Pihkvasse
minema oma kooluses hingi itkedes.
Reedesed inglid päästjalivreedes,
kuid meie laulsime neile lorilaulu
syrrpapakesest (Jolly Old Sigmund Freud)
ja luule uhkusest
piiramatus konstruimisvabaduses
ning tõmbasime teki
yle pea ja kleepuvate kiimaste kehade.

* * *

Nägu peegeldub mulle traagika seinalt
silmade laieneva pilguga
mis lööb sädelema
põiki taeva poole jooksvad hõbesooned seinas.
Pilk võtab järgmise tunni,
kannab ta noogutavate hiiglaste alla
ja tyhjendab asjatust.
Vaadates hämaras läbi okste
kus härmavõrguna lainetab kirikukellade kaja
(yksikuid valgusetätraid on ununud sinna)
sellele ekraanile joonistub
lauritsapäeva hommik
majas kus just vaikis

kehad magus kaebus, bella kebla,
unistus paotas ust
ja meeled pole veel jõudnud
embusest isekatesse kestadesse tõmbuda.
Ma värisen kesk naist
ja udu akna taga sosistab:
jätta see meelde.

* * *

Vahuste vete peal on
need lähedased, kes
vaid unes siin elus
ise mind emmanud
kes kuidagi ehmatund minust
ja jooksnud põdrasamblase kynka taha peitu
ja tulnud välja, rutates sinises udus
palmikud lahti
Shaktolikist Unalakleeti
mööda jääpankade puistunud võimu.
Ärkveloleku valdjatarid on toond mulle näha
tykke mu kunagi purunend minast
ja rääkinud näitlikke muinasjutte sellest
kuidas nad selle ja tolle kivikuju
avastasid samblast
juba lapsepõlves Lossimägedes käies
nägid ära kurepesas
lapsepõlves puude latvade poole vaadates
leidsid tundmatu kylatee nõlvalt
kevadell jalgratast soendades
sellist mind nad teadsid ja kysisid endale
siin
aga see huvitas mind teisiti kui neid
kelle vaim pole joonlaud minu mõõtmiseks
kaubamärke ei ole

mu vahel tiibadeks muutuvail kätel
leidub siiski
siin unustatud ja teisel pool unustamatut,
sest Unalakleeti
lumepimestuses
yksikud põldpüüd, harvad sulised abid
toitmas silmi ränklagedail väljadel
läksin minagi.

* * *

Vaadake, Valguse Poegade
ja Pimeduse Elukate
vahel kõnnivad Halli lapsed,
vaim täidetud kymnete rõhtsate värvikiirtega
pooltoonides, mida pluss ja miinus ei tea.
Jõudsa oana, mis ajab taga oma õie liblikatiiba,
kassitapuna, kelle hõng hõljub saunast tulija ymber,
ronivad taeva nende mõtted
ja nende jalad
kõnnivad järgi kevadisele vihmapiisale,
mis voolab mäest alla, lubades algust.
Eemal on mesikarged tammed,
sarapuu-sõbrad ja vankuv uks,
õrn seenering samblal.
Ja kõikidel oma viisidel
Halli lapsed
puhtust katavad myrgiga endas,
myrki puhtusega
jälle ja jälle
sest vana haav ajab valusalt pilli neis,
lähitulevik sosistab ennatuid lootusi
ja need kaks juttu vaikivad vikerkaarel.

* * *

Midagi tabas mind.
Ei tea, kas Su silmade selgus
uhtmas rada ju nyyd
kolm ja yheksa aeooni enne kohtumist kadumatus
või kirikukellad jõudsate puude yle
päikese hoitud hommikul
just enne kannatusrongi, talve karusel väraval.

Keski hoiab mind –
ei tea ega ytle,
ainult aimuse äärest pean kinni
ja äärel on härm segi samblaga.
Aga mu Hoidja on haarav, kõmav,
käevarred minestust täis!

Midagi lõpetab mind,
aga enne on sammud päikses,
on kurbusest ryy, millest ainult Jumal
näeb läbi, ja Tema gamelanimäng sydametuksetel,
vaimu laul hõredas õhus.

* * *

Palveta öösel
punase katusega maja kõrval
mille korstnal magab toonekurg
yhel jalal, pea tiiva all
kollase altarilaterna valguses
lausu õige sõna ja sydamelt langeb tolmu
s. on veel nukralt nohistav rauk,
kes pole ammu oma lemmikkommi söönud,
ta on merepõhja vajutet majakas,
mille kiired sunnitud valgustama

uppunud laevade rusu
ja mille kõrval on eskimo syvaveekaunitar
Nuliajuki maja.
N. ujub sealt välja
ja Sinu hääle ja sõnadega
ytleb vigiiliat öölindude
koguduse hyete vahele.

* * *

Valusa hingetoruga ööl
saab kahest saledast
valgustriibust seinal
paar pikkade peadega
Olendeid Teisest Maailmast
kes noogutavad mulle saladusi
kardinate liikumise taktis.
Väljas vihmapiisad laulavad samast.
Olendeist paremal valmistab öö
mulle uusi mõtteid
hämarias tiirutavatest
molekulipiltidest.
Vahel on tunne,
nagu enese teadmata
aitaks ma kedagi,
seistes teise valgustriibuna
Jumala kõrval
kellegi jalutsis
Sarawaki videvas
või Aldebaranil,
Elvas või
Tuukani tähtkujus
ja kõikudes pilte
ta aja alla paindunud unne
peaaegu kõigi
oma lootuste jagu...

ALINA KURVITZ

TOOMAS ALTNURME ABORIGINAALNE KÕIKJAL

Tuleleegid lõomavad sissepääsu juures justkui iidsetel haudadel. Tohtu silm puurib sissetulijaid terava tähelepanuga, sümboliseerides mingit kõrgemat olendit, ülimat vaimu. Muusika, etniliseksootilised motiivid miksitud kaasaegsete rütmidega, regivärsi ja klubimuusika sulam, viib vaataja kergelt transsi, lainele, kus saab vastu võtta signaale otse kosmosest, teateid, mille dekodeerib inimhõimustus, kes kannab nime Toomas Altnurme. Tema teated on uskumatult kirkad, eredad abstrakt-konkreetsed taiesed.

Abstraktsed, sest esmapilgul justkui ei olegi midagi märgata, silm eristab vaid värvilisi laike, lainetusi, triipe ja laialivalguvaid tundmatuid objekte. Konkreetsed, sest paarkümmend sekundit hiljem võib juba hakata eristama kindlaid kujundeid, mis meenutavad inimfigure ("Veevalaja päike", "Naishing"). Tekib õlimaalidele iseloomulik efekt – ei tasu pildile liiga lähedale tükki, sest nii riskite kaotada toe, pilt hajub tuhandeks killuks, mida on võimatu korruga haarata. Kuid sellel näitusel ei ole ometi mitte ühtegi õlivärvidega maalitud tööd – pildid on loodud arvutis, graafilised tööd, mis on trükitud sünteetilisele kangale. Niisugusest tehnikast ei ootakski tulemuseks maaliefekti, vaid pigem vastupidist tulemust, näiteks mitmedimensioonilisi pilte, millele tuleb pilk õige sügavale ning lähedale puurida.

Jääb mulje, et Toomas Altnurme on järginud üht zen-budismi printsiipi, mis ütleb: "tee üht... ja täiesti vastupidist – üheaegselt". Altnurme tunnistas ise, et talle meeldib idee, et uusimaid tehnoloogiad kasutades saab inimese taas loodusele lähemale viia. Ta näitab täiesti loomulikku – looduse ilu, ning kasutab selleks arvutigraafikat. Välja tuleb disain, mis kõlbaks ööklubidesse, kus müriseb lääne meeletu industriaalmuusika, millesse on allhoovustena põimitud mütoloogilisi motiive iidsest Idast, Indiast, Egiptusest, Tiibetist. "Vaenlase võidab tema enese relvadega." Altnurme teab seda.

Toomas on rahumeelne inimene, otsib harmooniat ja hingelisust ning on tõeline maailmakodanik, kosmopoliit. Ta usub kultuuride ühtsusesse, ei pea kitsarinnaliselt vaid ühe kogemuse külge klammerduma, maailma peab vaatama avara pilguga, kuid samas ei saa kaotada iseene identiteeti, kogemus peab olema isiklik, mitte suvaliselt laenatud. Minatunnetus, mõistate? Et seda mõista, võib proovida näiteks elamist üksikul saarel, näiteks nädala jagu. Kuid jah, erakuelu oleks Altnurme jaoks üsna hale eksistentsi vorm. Palju parem on ringi rännata eksootilistel maadel või ka pöörata pilk sissepoole, fantaseerida, luua oma maailmu, unistada, näha und või nägemusi. Nende kahe eluviisi erksus ning jõud väljendub helen-

duvates värvides, mida piltide loomisel on kasutatud, pildid justkui kiirgaksid.

Võibolla mõnd näitusekülastajat võib see eredus häirida, mõned võivad seda stiili ka naiivseks ja lapselikuks pidada. Mõni võib aga olla täiesti veendunud, et neid maale on loodud kas otseselt narko-uimas või stimulaatoritest inspireerituna. Ma kaldun siiski arvama, et pigem on Altnurme tööd ise hallutsinogeenid, mitte nende vaikivad varjud. Näituse pildid võivad teil vabalt pea ringi käima panna, meeolelu tõsta, viia teid kergesse joobesse (seda stimuleerib muidugi ka viiruk, mis näitusel õhu paksuks kütab). Mõnus on olla. Hea ja kerge, lahe.

Paljude kunstnike arvates on erootilisus inimmaailmas kõige tumeda allikas, see lahutab inimest loodusest, see kannaks justkui mingit ebatervet müstilisuse pitselit, samal ajal kui see pole midagi muud kui vaid nende endi isiku peegeldus. "Kurja allikas ei peitu kusagil mujal kui inimeses eneses," nagu kõneles Zarathustra. Õnneks ei kuulu Altnurme nende kunstnike ridadesse, tema jaoks on erootilisus helge, kuid see on sootuks teine kui see, mida te praegu ehk ette kujutate. Altnurme naine on tundmatu kauge galaktika, alati uus ja avarduv, piiritu, kuid mitte laialivalgub. Naisi kujutavad tööd "Erotica

struktuur", "Armastus" ja "Naisbuddha" on müstilised, kuigi me saame aru, et tegelikult on pildidel kujutatud ju lihtsalt inimesi. Ei midagi enam. Jah, see ei ole iidol, see pole jumalanna, kelle ees peaks maad suudlema, kellele peaks meelega ohvreid tooma, naisekuju ei ole siin mingi fetiš, siin puudub igasugune pornograafiline kõrvalmekk, me näeme naise kosmilist alget. Ei, ma ei räägi siin mingit Miss Universumist, Altnurme näitab meile tarka kaunidust.

Mis aga puudutab erksaid värve, jah tõesti, Euroopa looduses jääb neid tõepoolest väheks, me ei näe niisuguseid toone linnas, kus vaid üheainsagi hiina poest ostetud erkpunase kleidiga tütarlapse ilmumine on tõeline ilmutus. Miks ei peaks kunst värve kasutama? Vabalt võib. Kõik ei pea ju olema tume, "tõsine" (mis veel ei tähenda "tarka" või "vääruslikku") kunst. Kogu kunst ei pea ju endas kandma protesti, negatiivsust üksi ei anna mingit sügavust. Jätke ka helgusele ruumi. Kunst on kerge, vaba, mitmevärviline – nagu liblikatiivad. Nagu naeratused, mille kutsus esile ootamatult galeriisse sisse jalatanud kass, kes kõndis lihtsalt, omapäi.

Vene keelest tõlkinud Margit Adorf

RAINER VILUMAA

GRAFITI EESTIS: TALLINN JA TARTU II

2.2. Deklaratiivne grafiti

Deklaratiivne grafiti on interdistsiplinaarne ja omal moel kõiki žanre ühendav grafitiliik, ning sellevõrra ka raskesti määratletav, sest üks ühel või teisel moel ole ju igasugune grafiti deklaratiiivne. Niisiis defineeritakse deklaratiiivset grafitit kui kirjutist, mille eesmärgiks on kuulutada kirjutaja meelsust või väljendada seisukohta mingis kindlas küsimuses, aga ta hõlmab ka lihtsalt humoorikaid kommentaare mingi elunähtuse, situatsiooni või inimes(t)e aadressil.¹

Deklaratiivses grafitis ilmneb eriti puhatal kujul grafiti üks peamisi toimetehhanisme: indiviidi soov end jäädvustada, saavutada sel moel mingigi osa surematusest – *exegi monumentum*. Siinkohal kõljab parimaks näiteks anonüümse (*sic!*) autori kunagi Eesti Kunstiakadeemia seinale hõbedase aerosoolvärviga kirjutatud teadaanne “SIIN OLEN MINA”, juures asukohta osutav nool. Huvitava kontrastina võib üsna selle kõrvalt leida kellegi Freaki manitseva meeldetuletuse: ringis allapoole suunatud noole ühes solidaarsusele kutsuva tekstiga “KEEP UNDERGROUND”.² Seega justkui hoiatus inimliku edevuse eest ja ühtlasi ähvardus,

et sind aetakse ringist välja, kus sa pole enam keegi. (Kõrvalepõike korras: paljude, ehkki mitte kõigi grafitistide juures on aimata kalduvust, mis meenutab varakristlasi või mõnd muud suletud sektit. Näiteks leidub neilgi (pool)kinniseid tegetsemiskohti, mis on kaetud vaid neile endale ja omasugustele arusaadavate märkide ja sümbolitega nagu algkristlaste katakombid.)

Esmapilgul näivad need kaks teksti Kunstiakadeemia seinal üksteisega selgelt suhestuvat ning koguni dialoogi pidavat, kuid dialoogilisus on siin õigupoolest vaid näiline – parimal juhul kommenteerib üks teist, mõlemad on ühtviisi deklaratiiivsed ja tegelikku dialoogi ei toimu. Seega ei maksa selliseid tekste segamini ajada kommunikatiivse grafitiga.

Sama kehtib ka näiteks kahe ülestikuse grafiti kohta Tartus Kroonuaia ja Laia tänava vahelisel nõlval, millest esimese (alumise) autor nõuab: “KILL THE CHRISTIANS”, teine, pealmine, aga teeb kaugeleulatuvaid järeldusi esimese usuliste veendumuste kohta: “KILL THE SATANISTS”. Taas ei mingit dialoogi, ainult kommentaar.

Kui rääkida grafiti agressioonist grafiti vastu, siis selle üheks omapärasemaks ja

¹ J. G a d s b y, Art Crimes. 1995. <http://www.Gatech.edu/graf/faq/index.graffaqs.html>

² Illustratsioonid vt *Vikerkaar* 2002, nr 7, lk 64–65.

kaunimaks näiteks on **Andres Liivamägi** tööd Eesti Kunstiakadeemia 3. korruse meeste väljakäigus – Eesti grafiti tõelises Mekas. Nimelt otsustas mainitud kunstnik (ma ei pea tema täisnime avaldamist siin ebaeetiliseks, sest ta on kooli juhtkonna ees juba vastust andnud...) nii sõna kui pildiga vastu astuda teismike tendentslikele viltpliatsikritseldustele, mis järjest pealetükkivamalt käimlaseintele kippusid – neist tuleb hiljem juttu seoses rahvaliku epigraafia ja pseudografitiga. Kasutades kirkaid aerosoolvärve ning modelleerides kontuure šabloonide abil, varjas ta küündimatud sirgeldused suure kirjaga, mis üksiti andis edasi hukkamõistvat suhtumist – “NO MORE SHIT HERE” – ning püüdis näidata “autoritele” kätte nende kohta ealiselt positsioonilt: “SO SMALL SO BAD”. Õnneks ei piirdunud Liivamägi ainult pejoratiivsete märkustega, vaid kattis ülejäänud täissoditud pinnad näiliselt universaalsete, kuid samas topelttähendusi kandvate piltidega: kurjakuulutavalt irvitav Päike, kahtlase välimusega ja plotskit suitsetav Kuu ning surnupealuud käes hoidev volüümikas daam (*memento mori?*). Kahjuks otsustati need suurepäraselt teostatud ning maja spetsiifikaga igati sobivad grafitid üle värvida ning enam pole neid võimalik näha.

Deklaratiivse grafiti puhul ei saa mööda Eesti kõigi aegade kuulsaimast grafitikirjamehest **Ülo Kiplest**, kelle isikust ja saatusest on küll paraku väga vähe teada. Laskumata psühhopaatoloogiliste spekulatsioonideni võib lihtsustatud korras öelda, et Ülo Kiple näol oli tegemist klassikalise vaimselt ebastabiilse maailmaparandajaga, ehk isegi -päästjaga, kuid vaevalt

oleks alust kahtlustada teda grafomaanias – selle all kannatavad inimesed otsivad üldjuhul oma kirjutamisvajadusele konventsionaalsemaid väljundeid.

Kiple mobiilsus ja produktiivsus olid imekspandavad. Ta jõudis oma tekste mõne aasta vältel jäädvustada pea igasse Eestimaa asulasse. Üle maa tuntuks sai Kiple oma kahe tõekuulutustsükliga – “Haiguste ravi” ja “Jaotada maailma võim kõigile”.

Esimese puhul on raske otsustada, kas tegemist on nukra mõtisklusega vaimuhaiglasse sattunud inimese saatuse üle või katsega sõnastada universaalset filosoofilist tõde. Mõningate variatsioonidega kulges teksti algusosa umbes järgmiselt: “Haiguste ravi kontrollitud: see on üksindus, priisöökla ja voodikoht...”, jne. Seda teksti levitas Kiple umbkaudu 1980. aastate keskpaigast alates, kusjuures suurtähedetes šrift oli veel üsna väike ning üldjuhul kirjutatud hariliku või rasvakriidiga. Tekst oli vormistatud suhteliselt kompakitse plokina ning alusena kasutas ta üsna tavalisi pindu – maja- ja garaažiseinu, kuu- re, planke –, ehkki paiguti jäi selgusetuks, kuidas ta mõnes väga tihedalt käidavas kohas (näiteks Viru ja Sauna tänava nurgal) oli suutnud märkamatuks nii kõrgele ronida. Jääb üle arvata, et temagi tegutses öö varjus. Sealjuures oli omapärane, et Kiple võttis endale oma kirjutiste eest täie vastutuse, signeerides need nii ees- kui perekonnanimega. Küllap püüdis ta saavutada rahvusvahelisegi auditooriumi tähelepanu, kuna “Haiguste ravi” võis siin-seal kohata ka (väga vigases) inglise ja soome keeles.

Sedamööda, kuidas kasvasid Kiple

ühiskondlikud pretensioonid, muutus ka stiil. Tema teiseks teoseks kujunenud "Maailma võim kõigile" sisaldas juba selgelt universalistlikke püüdlusi, kõlades ligikaudu järgnevalt (kirjaviis muutmata): "Jaotada kogu maailma võim 1-ikutele kes 11 ei tea. Keelata halb, lubada ainult head ... UFO-d ... Maailma liidrid, nõudke Eestile vabadust!" Seda ligi kümnesentimeetriste valge või sinise värviga plätserdatud tähtedega kirja võis näha kõikmõeldavates kohtades – pika lindina jooksis see üle seinte, müüride, heitveetorude ning isegi kõnniteeservade. Stiilimuutus võrreldes "Haiguste raviga" oli nii radikaalne, et võis tekkida tunne, nagu oleks tegemist mõne teise "prohvet Maltsveti" loominguga. Siiski leidis ka selle teksti juurest Kiple signatuur. Ehkki Kiple õigekiri pole alati kõige veenvam, on selle teksti silmatorkavamad kurioosumid ("1", "11" vastavate sõnade asemel) teadlikud ning ilmselt seletatavad püüdega tööd kiirendada ja tõsta produktiivsust.

Ehkki Ülo Kiple ohtrat loomingut asuti usinalt kõrvaldama kohe selle ilmumise hetkest peale, on tema vaimset kohalolekut ikka veel tunda nii Tallinnas kui ka Tartus, kus see elab nüüdseks rahumeelselt kõrvu kaasaegse kunstilise grafitiga. On väidetud, et grafiti pidavat näitama, kui terve või haige on ühiskond. Et mida rohkem esineb grafitit (ilmselt mõeldakse selle all just nimelt deklaratiivset grafitit), seda haigem. Kui nii, siis oli Ülo Kiple selle väite elavaks tõestuseks. Tema mõju Eesti elule oli ja on tegelikult tohutu, ta on pakkunud ainet proosakirjandusele, luulele, teatrile (nii stsenaaristidele kui stsenograafidele), kujutavale kunstile.

Muidugi on Kiple deklaratiivse grafiti kõige ekstreemsem, rafineeritum ja keerulisem näide. See igapäevane deklaratiivne grafiti, mida võib leida praktiliselt kõikjal ning kirjutatuna igas eas, kõige sagedamini küll noorte ja väga noorte inimeste poolt, varieerub süütetest määratlustest *à la* "Madis on loll" kuni õelamast õelamate spekulatsioonideni mõne neiu eluviiside või noormehe seksuaalse sättumuse arvel, ning omab seega juba olulist kokkupuudet latrinaalia ja rahvaliku epigraafiaga. Kõige kummastavamat deklaratiivset grafitit võis omal ajal kohata Tartus, kus pila märklaudadeks olid kohalikud avaliku elu tegelased: "Tõnn Sarv – saatana sohipoeg", "Kulbok – Mureide tütar"...

Oluliseks deklaratiivse grafiti vormiks on Eestis juba aastakümneid – umbes 1960. aastate lõpust – olnud nn "bändigrafiti", mis on õieti väga lihtne grafiti vorm ning seisneb selles, et inimene kirjutab mis tahes ligipääsetavale pinnale oma lemmikansambli(te) või lihtsalt populaarse(te) esineja(te) nime(sid) ja identifitseerib end selle kaudu mingisse kindlasse noorsoogrupperi kuuluvana. Mõistagi saab sellist grafitit vaadeldes – niipalju kui vanemaid kihistusi säilinud on – jälgida eri noorsooliikumiste tõuse ja langusi. Näiteks Tallinnas Laboratooriumi tänaval ehk nn Love Streetil, mille nimigi on sümptomaatiline (ansambli The Doors ühe pala pealkiri), võis kohata hipiliikumisega seotud nimesid ning ka tollaegseid iseloomulikke hüüdlauseid, nagu "Make Love Not War", "Flower Power" jne. Selle paiga eriline fenomen on seostatav Venemaal hilinenult, kuid seda jõu-

lisemalt õitsele lõõnud hipiliikumisega ning asjaoluga, et kuni Eesti Vabariigi taastamiseni – osalt veel hiljemgi – saabus 1. mai paiku Tallinna hipisid pea kogu tollasest Nõukogude Liidust, ilmselt meelitatuna suhteliselt vabamast õhkkonnast ja romantilisest vanalinnast. Love Streeti on mitmel korral üritatud puhastada nii ebasoovitavast kontingendist kui ka grafitist, kuid ikka on nii üks kui teine sinna tagasi ilmunud. Ainult selle vahega, et ajapikku on hipisümboolikat järjest vähemaks jäänud, lisandunud aga punkarite ja muude hilisemate radikaalsete noorsooliikumiste oma.

Punkliikumine kujuneski Eestis 1980. aastate keskpaiku ja teisel poolel üheks peamiseks grafiti kandejõuks. Punkarid väärtustasid (tollal küll veel viletsaid) aerosoolvärve sedavõrd, et peale seinte ja plankude ei peetud paljuks nendega ka oma riideid ning isegi soenguid kaunistada. Üldiselt olid punkarite grafitid pigem lakoonilised kui keerulised ning taotlesid meelega ebaesteetilist ja väljakutsuvat üldmuljet, harva olid need ka polükroomsed ning eelistatud värvideks olid must, punane, valge või kollase ja roheline kriiskavad toonid. Vastupidiselt hipidele pidasid punkarid bändigrafitis välismaiste ansambelite (*The Sex Pistols*, *The Clash*, *The Exploited*, *Ramones*, *Dead Kennedys* jne) kõrval au sees ka kodumaiseid artiste (*J.M.K.E.*, *Kulo*, *Vennaskond*, *Generaator M* jt). Et tänu anarhismiseostele oli punk väga ideeline liikumine, peeti oluliseks seintele jäädvustada ka anarhistlikke ja punk-loosungeid, nagu “Punk on lahe”, “Anarhia on korra ema”, “Peatage maailm, ma tahan maha minna” jne, kuid

piisas täiesti ka sõnast “punk” ning A-tähest ringi sees selle kohal.

1980. aastate teisel poolel hakkas poolehoidu koguma *heavy metal*, mis tõi uusi tuuli ka (bändi)grafitisse. Kuna pungiga võrreldes puudus sel arvestatav ideoloogiline taust ja ühtekuuluvustunne rajanes eelkõige muusikal, siis lähtusid ka *heavy metal*’i loosungid valdavalt muusikaga seotud motiividest: “Heavy tuleb, Heavy tapab, keegi ei kuula enam ABBA-t”. Esikohal oli siiski ansambelite nimede kirjutamine, kusjuures sedapuhku oli tähtis pida logo või embleem välja võimalikult sarnasena algupärasele. Kuna *heavy*-esteeatika lähtus paljuski pseudokeskaegsetest ideaalidest, gootikast ja õudustemaatikast, oli erakordselt tähtis säilitada ja edasi anda just neid jooni. Olulisteks (ning seintel-plankudel sageli esinevateks) iidoliteks said *AC/DC*, *Iron Maiden*, *W.A.S.P.*, *Metallica*, *Manowar*, *Slayer*, *Ozzy Osbourne* ning lugematud teised nimed, sest selle muusika austajate hulgas oli presitižikas teada vähemalt nimepidi võimalikult palju ansambleid. Loomulikult leidis piisavalt ka kollektiive, kes polnud küllalt “rasked”, nii et nende nime kuhugi kraapida või kirjutada peeti “tõsistes” ringkondades halvaks tooniks. Õigupoolest ei olnudki grafiti selles kontekstis eriti oluline mitte niivõrd meelsuseväljendajana kui rohkem muusikalise teadlikkuse ja hea maitse näitajana.

Ei saa väita, nagu oleksid kaks viimati mainitud noorsoo identiteediotsingute varianti ranges ajalises järjestuses üksteisele järgnenud, nad pigem põimusid ja kattusid, ehkki *heavy*’t peeti selle laiema leviku aegu (1986–88) aktuaalsemaks. Siis

järgnesid juba märksa uuemad muusikanahtused – *grunge*, *techno*, *rap* – ja nõnda kuni tänapäevani, kus peale Nirvana, Prodigy ja Scooteri ning eelpool mainitud *rap*-ansamblite nimede jäädvustamise jääb üle identifitseerida end üksnes vastandumise kaudu, nagu teeb venekeelne (õigemini kakskeelne) nooruk Kroonuaia silla all Tartus: “*Rap sux.. Рэп – это кал*” (1997).

Deklaratiivse grafiti üheks iseloomulikumaks ning ehk ka huvitavaimaks osaks on poliitiline grafiti, mis küll Eestis kuigi kaugele arenenud ei ole, ehkki näiteks Ülo Kiple loomingut ja osaliselt noorsooliikumistegi tegevust võiks võtta ka selle osana. Kui aga tuua võrdluseks näiteks niisugune vana poliitilise kultuuriga maa nagu Itaalia, kus uusfašistide, kommunistide, anarhistide ning viimase! ajal ka Põhjaliiga separatistide grafitteid võib territooriume märkimas kohata kõikjal, jätab Eesti küllalt halli mulje. Siiski on eri aegadel poliitilist grafitit esinenud – arvatavasti oli selle õitseajaks 1987.–89. aasta nn rahvusliku taasärkamise aeg, kui lihtlabase “venelased välja!” kõrvale tekkis ka muud deklaratiivset materjali, kõigepealt fosforiidi kaevandamise vastu suunatud, hiljem juba selgelt rahvuslik-poliitilise hoiakuga tekste, rahvussümbolikat jms. Loomulikult ei taotlenud selline grafiti mingit esteetilist eesmärki, kuna kogu tekst oli tollal suunatud “ajaloolise töö” otsimise teenistusse – pilgud olid selgelt suunatud minevikku. Ning deklaratiivsel informatsioonil oli ka muid, “soliidsemaid” kandjaid – loosungeid ja plakateid, nagu murranguaegadel kombeks. Siis aga aktiveerus venekeelne ela-

nikkond, kelle vapustatus ja frustratsioon eestlaste ennenägematult rahvuslikust käitumisest leidis ventiili just nimelt deklaratiivses poliitilises grafitis. Hurjutamisi leidis igasuguseid, kuid kuulsaimaks näiteks kujunes kritseldus Tallinnas Sauna tänaval, kus kõrvuti seisis kaks kirja, mille sisu vabas tõlkes oleks järgmine:

“Isake Stalin, ärka!”

“Maga rahus, saame ise hakkama”.

Leidus muidugi ka teistsuguse meelsusega venelasi, ja nii võis “Kotka” kooperatiivi garaažil peagi näha kirillitsas hüügeltähtedega kirjutatud võrdust “СТАЛИН = ГИТЛЕР”. Selline paralleel oli aga vanameelsemale elemendile liig mis liig ja juba lähapäevil oli kiri loetamatuseni rikutud, ehkki veel täiesti aimatav.

Pärast Eesti taasiseseisvumist on poliitiline grafiti taandunud Lääne imiteerimise tasemele. Ilmekaks näiteks sellest on (olgugi võrdlemisi paeluvalt teostatud) uusnatside grafiti Rävalla puiestee ja Kaubamaja tänava nurgale jäävas kangialuses, mis iseteadvalt kuulutab: “Te ei näe meid, aga me oleme kõikjal!” Poliitiline grafiti võib väljenduda ka parodeerival kujul, naeruvääristades nõukogudeaegseid loosungeid. Arvatavasti tuleks poliitiliseks grafitiks lugeda ka vähemusgruppide emantsipatsiooni manifesteerivad kirjutised, näiteks “Homo sex rules!” Kuninga tänaval, aga see on ka sisuliselt peaaegu ainus omataoline. Ei feministe, ei muid marginaalseid gruppe. Erilise ebaoriginalsuse märgina on siin-seal Tallinnas viimastel aastatel hakanud silma rassistlikud eksklamatsioonid *à la* “Neegrid välja!”. Seda lõbustavam on lugeda kirja telefo-

niautomaadil Laikmaa tänaval, mis parafraseerib: "Neegrid sisse!"

Kui muidu näib poliitiline grafiti olevat varjusurmas, siis vähemalt üks poliitiline jõud paistab kasutatavat selle võimalusi täie võimsusega – nimelt kanepitoodete legaliseerimise liikumine. Peaaegu kõikjal, kus vähegi leidub tõsiselt võetavat grafitit – olgu pildilist, tekstuaalset või mõlemat –, kohtab ka pidevalt ühtesid ja samu motiive ning märgusõnu: kanepileht, *ganja* (kanepi indiapärase nimetus, väga populaarne Ameerika ja Jamaika mustade seas), *dope* (lihtsalt slängiväljend, 'narkots'), "Legalize hemp!" ('legaliseerige kanep!') jne, jne. Tavanähtuseks seda sorti grafitis on ka *amf* (amfetamiin), LSD ning muud sünteetilisi drooge tähistavad tähe-kombinatsioonid. Näib, et mida nooremad ja küündimatamad grafititegijad, seda ebatervemalt aktiivset huvi uimastite vastu tuntakse. Mis parata, uimastid on üks väheseid meie ühiskonda alles jäänud tabuteemasid, ning seega oma illegaalse ja pahelise imidžiga eriti atraktiivsed. Ning seda kõike grafitis väljendada tundub kahekordselt närvekõditav.

2.3. Kommunikatiivne grafiti

Kommunikatiivne grafiti on deklaratiivsest märksa pretensioonitum, kuna ei ürita kuulutada absoluutseid tõdesid, vaid kujutab endast eelkõige dialoogi, üksteisele järgnevaid sententse. Tegelikult on ka kommunikatiivne grafiti deklaratiivne seni, kuni talle pole saanud vastureaktsiooni ning sellele omakorda järgnenud reaktsiooni. Või kui ta pole vormistatud

näiteks küsimusena. Seega kujunevad kommunikatiivsed grafitid sageli terveteks omaette foorumeiks-debattideks ja paneeldiskussioonideks, kus võidakse nii lõbusalt ja/või rõvedalt lõõpida kui ka arutada intiimseimaidki südameasju või globaalprobleeme. Kommunikatiivses grafitis võib osaleda palju inimesi, on teada koguni juhtumeid, kus ühele üleskutsele on tulnud kuni 36 vastust.

Kus kommunikatiivne grafiti põhiliselt levib? Avalikes transpordivahendites, eriti rongivagunite ja busside seintel ja istmetel, raamatukogudes ning muudes avalikult külastatavates siseruumides, kus järelevalve pole eriti tugev, aga iseäranis avalikes käimlates, mis on tõeliseks kommunikatiivse grafiti varamuks. See seob kommunikatiivset grafitit eriti tihedalt latrinaaliaga, ning tõele au andes ongi ühel potentsiaali saada teiseks ja vastupidi. Olgu siinkohal toodud üks näide Eesti latrinaalsest kommunikatsioonist, mis on taas kord üles tähendatud Kunstiakadeemia 3. korruse meeste WCst. Taustateabeks vahest seda, et esimest sententsi on atribueeritud Curt Cobainile, populaarse ansambli Nirvana end noorelt tapnud lauljale. Järgneb dialoog:

"I hate myself and I want to die."

"Love yourself and live!"

"OK, I changed my mind."

"OK, so did I,"

jne.

Kommunikatiivne grafiti võib moodustada ka dateeritud sissekannetest koosnevaid külalisraamatu tüüpi seeriaid. Kuuldavasti pidi ainulaadset kommunikatiivset grafitit kohtama Eesti Rahvusraamatukogu naiste WCdes, kus olevat muuhulgas

esindatud ka kommunikatiivse grafiti üks oluline komponent – telefoninumbrid. Paraku ei ole siinkirjutanut olnud võimalust seda oma silmaga näha. Olgu see seisjuhatuseks järgmisele peatükile.

2.4. Latrinaalia

Mõiste läks käibele 1960. aastatel, tähistades poeetilis-humoorika suunitlusega grafitit, mida võib leida puhkeruumides ja avalikes WCdes ning mis üldjuhul on vulgaarse, harvemini lausnilbe sisuga.³

Üldjuhul on latrinaalia nagu muugi grafiti anonüümne või poolanonüümne, ning kuna tema peamisi levikukohti on avalike asutuste (bussi- ja bensiinijaamade, söögikohtade, baaride jne) väljakäikudes, on kirjutajaskond küllaltki mobiilne ning internatsionaalne, sellega kaasneb ühtede ja samade värsimotiivide kiire levik. Leidub ka kunstiliselt vormistatud latrinaaliat, kuid seal on prevaleerivaks erootilised allüürid, mis lähenevad juba vulgaarse epigraafia väljenduslaadile. Andmaks ettekujutust latrinaalia rahvusvahelisusest, selle muutumatusest ajas ning ruumis, toon siinkohal näite värsikesest, mida on õnnestunud näha nii ühe Rooma *pizzeria* väljakäigus kui ka Eesti Rahvusraamatukogu meeste WCs:

*Some come here to sit and think,
some come here to shit and stink.
I come here to scratch my balls
and write some bullshit on the walls.*

Meil leidub (või ehk oleks täpsem öelda: on leidunud) ka algupärast, kõrgel kirjanduslikul tasemel autorilatrinaaliat, peaaegu omaette kirjandusžanri, mida esindab tuntud eesti luuletaja ning kunstnik **Indrek Hirv**, kes õpingute ajal ERKIs kaunistas väljakäigu seinu järgmiste ridadega:

*Ju pärakas hüüab juhhei! –
On sittumine mu hobi.
Su terviseks situn, Partei!
Mu igapäevane lobi
Nii vilets nii vedel et ei
See sigadelegi sobi
Kuid pärakas teeb -tidiritt-
Mis haiseb on ikkagi sitt!
(1978)*

WC eripära grafiti uurimise seisukohalt põhineb käimla eikellegimaalikus loomuses, siin avalduvas avaliku ja personaalse ruumi vastuolus ning selles, kuidas seda vastuolu märgiliselt ületatakse – olles küll üksinda oma intiimses sfääris, kuid ühtlasi avalikult suheldes teiste inimestega, kellele see paik kunagi omakorda saab nende isiklikuks ruumiks.

Olles kogu aeg tinglikult liikunud ajas tagasi grafiti alglate poole, võib nüüd end lugeda päralejõudnuks, on jäänud veel viimane liik, õieti küll esimene.

2.5. Rahvalik epigraafia

Rahvalikule epigraafiaale on omane vulgaarne, otsekohene väljenduslaad, ta on

³ J. G a d s b y, Art Crimes. 1995.

kirjaoskusliku eneseväljenduse algelisim vorm, mida viljeldakse noa või mõne muu terava esemega puud, kivi ning muid looduslikke pindu kraapides. Rahvalik epigraafia väljendab kõige vahetumaid tundeid, olgu see siis noaga puutüve täksitud süda monogrammidega, jämedakoline armastusavaldus või lapse tasemel naljategemine *à la* "Valner + Rebekka = armastus", mida metatasandil viljeleb Tartu grafitikunstnik-tätoveerija **Edy Maria Remarque**. Tavamõttes, tänavatasandit silmas pidades, oleks rahvaliku epigraafia lihtsaimaks näiteks lihtsalt sõna *fuck* või siis eestipärasemas variandis mõni *m-tähega* algav sõna, kuhu juurde võivad kuuluda ka fallokraatlikud illustratsioonid, mis sageli lubavad järeltada autori puudulikke anatoomiateadmisi. Tegelikult peitub ju ka selles vallas suur hulk tabusid, mis vaevalt kunagi kuskile kaovad, seetõttu tehakse seda ikka ja jälle, ilmselt kuni aegade lõpuni.

Nagu ütleb Mihhail Bahtin, on sõimu ja naeru temaatika ühiskonnas peaaegu alati seotud groteskse keha temaatikaga. Keha, mis figureerib kõigis mitteametliku ja familiaarse kõne (loe: teksti) väljendeis, on viljastav-viljastatav, sünnitav-sünnitav, õgiv-õgitav, joov, haige, surev. Igas keeles leidub tohutu hulk väljendeid, mis seonduvad niisuguste kehaosadega nagu suguorganid, tagumik, kõht, suu ja nina, kuid hoopiski napimalt selliseid, kus figureeriksid teised kehaosad, näiteks jalad, käed, nägu, silmad vms. Viimastel puudub ses mõttes väljendusrikkus, ning nad ei võta ka osa sõimust ja naerust.⁴

3. Grafiti ja selle keskkond

3.1. "Grafitimonumendid". Tallinna ja Tartu võrdlus

Ilmselt kogu Eestis ja võib-olla isegi maailmas ainulaadseks (kommunikatiivse ja deklaratiivse) grafiti monumendiks on Tartu Ülikooli ajaloolised kartserid, kuhu pika aja jooksul kogunes ainulaadset materjali. Imekombel on ülikoolis omal ajal mõistetud selle nähtuse dokumentaalset väärtust ning mitmekülgset tähtsust. Teine originaalne monument on Rahumäe ja Järve raudteejaama vahele jääv punakas graniitrahn, mis on rahva seas tuntud ka KÕM-kivi nime all (suurima sellel asuva grafiti järgi). Rahn on ilmselt jäänud üle hauakivitoorikute murdmisest ning on aastakümnete jooksul olnud nii kohalike noorte kogunemispaiagaks kui ka eneseväljendusvahendiks. Grafiti loodusvormil ei tundu esmapilgul just kõige loomulikuma, kuid ometigi kooslus toimib ja jääb veel pikka aega toimima, sest pole näha, et KÕM-kiviga niipea midagi juhtuda võiks.

Üldjuhul ei ole grafitil või grafitist loodud monumentidel siiski määratud püsima jääda. Nii hävitati juba 1996. aastal Tallinna üks keskseid grafiti-manifestatsioone – Kaarli puiestee tunnelimaalingud. Eespool mainitud Laboratooriumi tänava maalingute saatuse ei ole olnud nii karm, sest neid on aeg-ajalt ikka uuendatud, pealegi ei ole sinna püütud midagi peale ehitada, mis on paikkonda hoidnud Kaarli puiestee tunneli saatuse eest. Samas näib, et kui grafiti on sunnitud ühest ko-

⁴ M. B a h t i n, Valitud töid. Tallinn, 1987.

hast kaduma, tekib ta kohe kusagil mujal uuesti. Ja nii on tõepoolest läinud – Tallinna on sündinud ajapikku mitugi keskust, omamoodi “aumüüri”: Lasnamäe karjäär, tööstushoone müür Paldiski maantee viadukti ja Tallinn-Paldiski raudtee ristumiskohal jt. Näib ka, et kus grafitit on, sinna tuleb teda ka juurde, kusjuures selgelt on näha ka tendentsi, et sarnane tõmbab sarnast – tasemekõikumisi ühel pikemal lõigul samahästi kui ei esine, küll aga on märgata mõningat segadust eetilistes küsimustes. Näiteks on Paldiski maantee müüri tulnud ette teiste tööde ülevärvimisi, mis ei tohiks olla seotud ruumikitsikusega – ja seegi ei vabandaks nii ilmset *disrespecti*.

Tartu näib olevat mitmes suhtes märksa grafitisõbralikum linn. Küllalt kaua püsis juba ainuüksi oma mõõtkavalt monumentaalne “Lillemäe objekt”, mille kallal töötasid paljud Eesti grafitikunstnikud. Pole kahtlust, et tegemist oli üle-eetilise tähtsusega mälestisega, mis tulnuks kiiremas korras kaitse alla võtta ja maja nii lammutamise kui lagunemise eest päästa. Kahjuks 1999. aasta maikuu “Lillemäe objekt” lammutati.

Saatuse ironiana hukutab Tartus grafitit sagedamini siiski lagunemine kui otsene hävitamine – Võidu silla all olevad grafitid on juba peaaegu viimseini hävinud, sest värv ei hinga ja kivi selle all pudeneb vähehaaval kiht-kihilt maha. Tegelikult on Tartu linnas peaaegu kõik üle Emajõe viivad sillad tõelised grafitimonumendid, iseäranis külluslike maalintegutega on kaetud uus Kroonuaia sild. Omaette vaatamisväärsuseks on Tartus veel Laia ja Kroonuaia tänava vahele jääv

hoov, kus väidetavalt asub Nyrok City staap (Nyrok City on/oli kohalik punkansambel, mis tegeles peale musitseerimise ka grafitiliikumise edendamisega). Ning sealgi peab kahetsusega nägema, kuidas jõeoru niiskus suurepäraseid grafitid riikub. Tõeliseks grafititemplik on aga Tartus Pargi tänaval asuv endine varjendihooone ehk nüüdne klubi Varjend, mille Edy Maria Remarque ning paljud teised on kujundanud ehtsaks Kaose paleeks, kattes selle grafitiga nii seest kui väljast.

Oluliseks vaheks Tallinna ja Tartu vahel on grafititegevusse haaratud kontingendi erinevus – kui Tallinnas domineerivad hiphopparid, siis Tartus on tegevuses ka punkarid. Ka on Tartule iseloomulik, et grafitit on tootnud Kunstikooli õpilased. Tallinnas huvituvad Kunstiakadeemia tudengid grafitist peamiselt ainult meta-, mitte praktilisel tasandil. Tallinnas on esikohal *tag*'id, tekstiilisus, Tartus aga vastavalt *piece*'id, pildiline materjal. Üldse näib Tartus valitsevat tõsikonstilisem suhtumine grafitisse. Mis Tartut ja Tallinna ühendab, on grafiti koondumine sinna, kus on suurem liiklusvoog – Tallinnas raudteede, Tartus Emajõe äärde. Grafiti ilmub nüüpea, kui selleks on loodud tingimused. Sealjuures ilmneb Tallinna näite puhul üks Eesti grafiti eripäradest – passiivsus möödasõitja suhtes. Grafiti ei trügi esialgu veel rongile.

3.2. Keskkond ja sotsiaalsus. Angažeeritud grafiti. Pseudografiti

Grafitist on pea alati kombeks kõnelda keskkondlikus kontekstis, juurelda selle sobivuse või sobimatuse üle ühes või

teises keskkonnas. Üldjuhul on grafiti retseptioon alati positiivne seal, kus keskkond on ilmetu ja monotoonne ning iga värvilaik teretunud. Tallinnas näib valitsevat üleüldine hukkamõist vanalinna hoonetele või muudele mälestistele (lisaks veel küündimatult) jäädvustatud grafiti suhtes, sest vanalinn on juba märgiliselt niigi kõnekas ega vajaks seetõttu lisa. Paraku tuleb tunnistada grafiti järjekindlat pealetungi vanalinna seintele ja kangialustesse, millega siiski peaks kaasnema teatav tagasihoidlikkus, maitsekus ning teostuse kõrge tase. Seevastu Lasnamäel ning analoogsetes paneelalamurajoonides nähakse iga kunstilise korrapäratuse vormi meelstasti. Probleemaatiline piirkond on kesklinn kui eikellegi, grafititegijatele ühtviisi paeluvaim ja ohtlikem “jahimaa”.

Kuidas on aga grafiti retseptiooniga Tartus? Sellele aitab valgust heita *Postimehes* ilmunud tänavaküsitlus.⁵

Liina (14), õpilane:

“Nad on väga ilusad. Ma arvan, et neis on alati sõnum, aga ma ei oska seda selgitada. Neid pilte teevad ilmselt räparid.”

Marko (19), ehitaja:

“Mulle ei meeldi grafiti. See on inetu ja rikub linna. Kindlasti ei ole see kunst.”

Jaanus (19), õpilane:

“Pole sel teemal eriti mõelnud. Eriti need pildid silma ka ei torka. Ma arvan, et avalikku kohta ei maksaks *graffitit* teha. Oleneb muidugi sellest, kuidas teha. Kui inimene on joonistamist õppinud ja ilusti teeb, siis miks mitte.”

Peeter (66), endine kinnisvaramaakler:
“Olen ligi 40 aastat Stockholmis elanud ja seal on *graffitit* massiliselt. Kõik metroojaamad on seda täis. Tundub, et siin hakkab sama probleem tulema. Minu arvates teeb see linna inetumaks, aga loomulikult on palju inimesi, kes teisiti arvavad. Ma elasin mõnda aega New Yorgis. Sinna ta sobis, seal võis see olla kunst.”

Kaja (51), töötaja:

“Mul ei ole midagi selle vastu. Kui see on oskuslikult tehtud, siis see kaunistab linna. Kindlasti on neis piltides sõnum. Ega neid asjatult ei tehta. *Graffitit* teevad ilmselt Kunstikooli õpilased.”

Nagu näha, on suhtumine grafitisse keskkondliku nähtusena äärmiselt erinev, kuid peale näib siiski jäävat pigem soosiv kui tauniv suhtumine. Ning on huvitav märkida, et kõigil küsitletuist on grafiti põhiolomusest mingisugunegi ettekujutus. Kas on aga võimalik rääkida angažeeritud või institutsionaalset grafitist Eestis?

Grafiti institutsionaliseerumine algas Eestis õige varsti pärast selle ilmumist – nii kutsuti Lazer ja Kiwa 1997. aastal osalema maalinäitusele “Konfrontatsioonid-kokkulepped”. See tähendas üksiti grafiti ametlikku tunnistamist kunstiks. Hea näide nii institutsionaalselt heakskiidetud ehk legaalsest grafitist kui ka angažeeritud grafitist oli kavandatud osa “Territooriumist”, iseäranis sponsorreklaam, mis sponsorite otsesel nõudmisel tuli just grafitilike vahenditega teostada – ilmselt tahavad paljud firmad grafitis leida alternatiivset, uutmoodi reklaami, mis mõjuks

⁵ H. K õ b a s, Värvivad... *Postimees*, 22.10.1997.

spontaanselt, sõltumatult ja värskelt. Arvatavasti kõige “grafitisõbralikum” firma Eestis on raadiojaam Sky Plus FM, mis on linnaruumis juba mõjuvalt esindatud. Raadiojaam ostis meeeldi grafitistide teenuseid, makstes kinni värvid ning honorari 250 krooni töö pealt. Et tegevus on legaalne, võimaldab see autoritel tegutseda avalikult ja päise päeva ajal, ning nii avanes siinkirjutajalgi võimalus dokumenteerida grafititeose sündi ning autoritega vestelda.

Tegutsejais osutusid Bass ja As Aka Bandit, kaks vene rahvusest Lasnamäe noormeest. Kui olin end ning oma töö iseloomu tutvustanud ning tõestanud teatud kompetentsust grafiti valdkonnas, noogutati heakskiitvalt ning öeldi “respect”, millega märgiti minu juuresoleku aktsepteerimist ning “omaks” tunnistamist. Töö, mis vältas mitu tundi, kujutas endast haruldast, nn *old skool*-stiilis lahendatud, voolavat *piece*’i, mida reklaamiks pidada oli raske (seletuseks: *old skool* on ilmekas näide praegu noorte seas populaarsest 1970. aastate retrofenomenist, mis grafiti puhul ilmneb tollase psühheedeelse kirjakunsti järellainetuse imiteerimises). Lisaks oli kasutatud harvaesinevaid neoonvärve. Grafiti tegemist sattus juhuslikult pealt vaatama poepidajaid ning muid ärimehi

ja kokkuvõttes tehti autoritele kolm ettepanekut seinte kaunistamiseks. Tundub, et grafititegijaile pole eriti suureks probleemiks tegutseda legaalselt ja tasu eest, tuues sellega ohvriks grafiti illegaalse osa, kuid võimaluse eest ennast teostada on see suhteliselt väike hind.

Pseudografitiks võib nimetada grafitile väliselt omaseid väljendusvahendeid ja spetsiifikat jäljendavaid, kuid valesti või küündimatul tasemel teostatud, ka epigoonlikke “seinamaalingud”, grafitit grafiti tegemise nimel, mitte esteetilise või sotsiaalse kandepinnaga tulemise saavutamiseks.

4. Grafiti tulevikuperspektiivid

Rääkides grafiti tulevikuväljavaadetest Eestis, ei saa seda kuidagi vaadata lahus kogu maailma kontekstist. Milline olukord maailma grafitiliikumises siis valitseb? Hoolimata esteetilisest kriisist 90. aastatel on grafiti leidnud uusi suundi ning stiiliarenguid. Grafiti, eriti selle kavandamine, on siirdunud küberruumi (vektorgraafika) ja leidnud seega endale päris uue keskkonna.

VINCENT B. LEITCH

USULINE NÄGEMUS MOODSAS LUULES: UKU MASING VÕRDLUSES HOPKINSI JA ELIOTIGA

Kuigi kriitilised väljakaevamis- ja taastamistööd riskivad mõnikord sumbumisega kirjanduse kõrvalteede labürinti, usun ma siiski, et enamasti nad parandavad meie arusaamist kirjandusest, esitades uusi vaatenurki. Kindlasti just tänu niisugustele arheoloogilistele ponnistustele on meieni jõudnud ameeriklanna Emily Dickinsoni, inglase Gerard Manley Hopkinsi, hispaania poetessi Rosalía de Castro ja nüüd osalt ka venelase Ossip Mandelštami luule – kui mainida nelja väga kuulsat näidet – ning see on tohutult rikkastanud meie praegusi teadmisi ja arusaamist moodsast luulest. Kui ma tutvustan siin moodsa eesti luuletaja Uku Masingu luulet, siis ei looda ma seega üksnes lähianalüüsi kaudu tõmmata tähelepanu Masingu luulele endale, vaid võrreldes Masingu, Gerard Manley Hopkinsi ja T. S. Elioti visioone, püüan pakkuda ka teistsugust vaatenurka religioossele nägemusele moodsas luules. Niisiis üritan anda esmalt väikese kokkuvõtte Masingu elust ja loomingust; teiseks lühida käsitluse Masingu sakramentaalse visiooniga müstilisest luulest; kolmandaks lühiülevaate

tema spirituaalse hüljatuse luulest ning viimaks võrrelda Masingu religioosset nägemust nende kahe teise moodsa religioosse luuletajaga. Kuid enne olgu öeldud, et kuigi Masing on oluliselt mõjutanud paljusid eesti luuletajaid, on ta seni jäänud ühe vähetuntud moodsa kirjanduse silmatorkamatuks meistriks.

Uku Masing (sünd 1909) pälvib esimest korda eesti lugeja tähelepanu 1935. aastal, kui ilmus ta kogu "Neemed Vihmade lahte". Selle virtuoosse raamatu põhjal võeti ta kolm aastat hiljem tähtsasse antoloogiasse "Arbujad", mis tutvustas uut luulepõlvkonda. Kuigi tollal tundus Masingu originaalne ja visionaarne uussümbolistlik luule paljudele lugejatele tarbetult keerulise ja hämarana, mõistsid mõned peagi, et eesti moodsasse kirjanduslukku on lisandunud uus oluline nimi.

Varem oli Masing eesti intellektuaalide seas tuntud kui särav, ehkki ekstsentriline teoloog ja semiidi keelte õpetaja Tartu Ülikoolis. Masingu intellektuaalne säde ja talent ilmneb uurimuses ühest kõrvalise tähtsusega prohvetist "Der Prophet Obadja" (1935) ning seejärel ingliskeelses

Vincent B. Leitch, *Religious Vision in Modern Poetry: Uku Masing Compared with Hopkins and Eliot*. *Journal of Baltic Studies* 1974, nr 5, talv 1974, lk 281–294. Autori poolt revideeritud versioon 1980. a kogumiku jaoks "The Poetry of Estonia: Essays in Comparative Analysis" (Yale Lectures on Estonian Poetry).

uurimuses "The Word of Yahweh". Ta tegutses ka *Usuteadusliku Ajakirja* toimetajana ning nõustas kirjastust Loodus eestikeelse Piibli redigeerimisel. Pärast sõjajärgset sovetiseerimist on Masingu isikust vähe andmeid, kuid teada on, et tema huvi usuküsimuste vastu pole raugenud – ta on toimetanud Eesti Evangeelse Luteri Kiriku aastaraamatu ning kirjutanud artikli võrdlevast usundiloost¹, mis mõlemad ilmusid 1950. aastatel. Hiljuti on ta avaldanud kahes pagulaskirjastuses kolm luulekogu.²

Et Masingu kuulsus rajaneb siiski raamatu "Neemed Vihmade lahte" viiekümne ühel luuletusel, siis räägin mõne sõna selle teose üldisest ülesehitusest, et anda laiemat tausta üksikluuletuste käsitlemiseks. Raamat algab pika ja intiimse pöördumisega otse Jumala poole, milles luuletaja kujutab end alandliku osakesena Jumala suurejoonelises kosmoses. Pärast seda jagunevad "Neemed" kolme tsüklisse: "Kitsas rada keset metsi", "Inimesepoeg Valgel Laeval" ja "Surm on öömaja põllul". Esimene, kahtkümmend kuut luuletust sisaldav osa juhib inimese Juma-

la juurde, teise, kolmeteistkümnest luuletusest koosneva osa allegooriline Valge Laev aga toob Kristuse inimese juurde. Viimases osas (üksteist luuletust) kujutatakse sürrealistliku pildilisusega sümbolset seisundit, milles inimene väljendab oma igatsust Jumala igavese kodu järele. See religioosne tervik hõlmab aukartusest kantud eepilisi müstilisi visioone, nagu "Valge Laeva laul", milles kuulatakse Johannese õpetust Sõna lihaks- saamisest, aga ka intiimseid, peaaegu lapselikult hardaid luuletusi, nagu sonett "Yhel kaunil päeval", milles avaldub luuletaja pidev tajumus Jumala armastavast kohalolust. Ühesõnaga, Masingu luules leidub väga mitmesuguseid usulisi teemasid ja luulestiile, kuid seda kõike korrastab ja ühendab püsiv teadlikkus Jumalast.³

*

Nagu raamatust ilmneb, otsib Masing põhiliselt püsivat, katkematut Jumala kohalolu tunnetust ning teda häirib ta religioosse kogemuse haprus ja ebahühtlus. Rõõmuhetkedel kuulutab ta oma nägemust loodu korrast ja headusest ning Ju-

¹ Vt U. M a s i n g, Osmi olemusest. *Emakeele Seltsi Aastaraamat*, nr 3, 1957, lk 134–148.

² Džunglilaulud, Stockholm, 1965; Piiridele püüdes. Rooma, 1974; Udu Toonela jõelt. Rooma, 1974. Masingu viimaseaegse luule kohta vt I. I v a s k, Uku Masing: A Poet Between East and West. *Journal of Baltic Studies*, nr 8, kevad 1977, lk 16–21.

³ Siinse essee algupoolel esitatud andmed pärinevad mitmest olulisest eesti kirjanduse ülevaatest: W. K. M a t t h e w s, *Phases of Estonian Poetry*. Gainesville (Fl), 1953, lk xv–xxix; A. O r a s, *Estonian Poetry*. BNYPL, nr 61, 1957, lk 595–603; A. O r a s, *Storia della Letterature Estone*. Tlk O. Rossi. Rmt-s: *Storia della Letterature Baltiche*. Toim G. Devoto. Milano, 1957, lk 11–72; A. O r a s, *A Brief Survey of Estonian Literature*. Rmt-s: *Estonian Literary Reader*. Indian University Uralic and Altaic Series, nr 31. Bloomington (Ind), 1963, lk 1–24; A. O r a s, *Geleitwort*. Rmt-s: *Acht Estnische Dichter*. Stockholm, 1964, lk 9–19; I. I v a s k, *A Short Biographical Note on the Poet*. Käsikirjas: *A Selection from the Poems of the Modern Estonian Poet Uku Masing*. 1957, lk 12–13; I. I v a s k, *The Main Tradition of Estonian Poetry*. Rmt-s: *Estonian Poetry and Language*. Toim Viktor Kõressaar ja Aleksis Rannit. Stockholm, 1965, lk 256–298.

mala armastavast kohalolust tema loodud maailmas. See tõelusenägemus, mida traditsiooniliselt nimetatakse "sakramentaalseks nägemuseks", tuleb esile luuletaja ja Jumala otsesest ja lähedasest suhtest.

Näiteks luuletuse "Love lõikuskuu ööl" alguses loobub luuletaja oma vihast teiste vastu, et kiita rabavalt müstilist kogemust, kus ohjeldamatu kujutlus "mina" ja looduse panteistlikust ühtsusest näib peaaegu ületavat müstilise kombekuse piirid:

*Oh nyyd ei kaeble ma enam
nende pärast, kellele peaksin olema kuri
ja siiski ei suuda.*

*Pole Jumala riiki kenam
ega Valge Laeva lakerdav puri.*

*Sest on kuu, on kuu ja pilvedest kotkas
ja selle pää olen ma,
nyyd on tuul ja õõtsuvad muistendeist*

puud

ja templilaul olen ma.

*Kes nyyd kõnnib katuste yle
kergelt nagu metsparte lend,
kes nyyd puude siristab lehis,
enam ei tunne end.*

Eks see ole minu, minu, sydame lind.

Luuletaja ja pilvedest kotka ühtsus väidetakse olevat sama kaunis kui Jumala riik või Kristuse Valge Laev⁴. Eneseteadlikkuse lõplik vaibumine ja kasvav lähedustunne kuu, tuule, puu ja lindudega viib südame romantilise sulandumiseni kõikisusega nagu Wordsworthi "Tintern

Abbey's" ja see ilmneb eriti tugevalt luuletuse ülimalt stiliseeritud lõpukujundites.

Pärast algusjoovastust pöördub luuletaja otse ja intiimselt Jumala poole:

*Jumal, Sa jälle oled mu kõrval
otsekui tiivustund rõõm
ja Sinu kuue serval
on tähtede rohekas lõõm.*

*Eks Sina nyyd vaatad ju lehtede läbi,
paitad punavaid õunu?*

*Kui nyyd pole mu ilusa päeva lõuna,
millal siis veel?*

Siin avaldub selgelt Masingu sakramentaalne nägemus – tunne Jumala rõõmsast kohalolust maailmas. See monoloog lisab lõikuskuu öö ekstaasile radikaalse religioosse mõõtme. Jõudes aga spirituaalse kogemuse lõunapunkti, hakkavad esile tükki mööduva päeva pikenevad varjud:

*Oi sinu imet, pole mul raisatud minuteist
häbi*

kui seisad äkki mu teel,

naerad mulle vastu

just kui ammu oleksid oodanud mind,

mõelnud: Miks ei ometi astu

yle laguneva aia, ei usu, et ta lind,

kel on vahutavad tiivad,

suled täis rohelist laant,

kellele pilved on kiivad

ja need, kes kiidavad paant.

⁴ Matthews osutab, et Valge Laev oli eesti sektantliku jutlustaja Maltsveti ettekuulutustes lunastuse sümbol. Traagiline lugu selle salapärase laeva ootamisest on ingliskeelsele lugejatele tuttav soome kirjaniku Aino Kallase jutustusest "Valge Laev". Põhjalikum käsitlus leidub Eduard Vilde romaanis "Prohvet Maltsvet".

Kuigi lõikuskuu-kogemus on tõeline ime, mis paneb luuletaja kohtuma Jumala rõõmuga, tuletab see ka meelde nimetu kurbuse tonti, mis seni ei ole lasknud luuletajal ühineda kauni vahutavasulise linnuga. Nõnda pöördub luuletaja nüüd otsesõnu Manala deemonlike jõudude poole:

*Kilgetuli Manala rannal, taas mina usun,
sest on tõttav kuu ja taevas pilvedest lind
ning ta kadunud pää olen ma,
sest on tuul, Su aiast mullale vajunud
puud
ja keset neid käed tõstan ma.*

Kinnitades oma liitu Jumalaga, tabab luuletaja taas algse lennutunde, ja meenu-tades tollase ekstaasi tuult, kuud ja pilvi, tõstab just nagu lõpužestiks palves käed. Võrreldes algus- ja lõpuosa müstilist kogemust, näeme seega: 1) kuidas luuletaja kirjeldab oma teadlikkust Jumala valevast kohalolust ja 2) kuidas ta kujutleb Jumala imestust selle üle, miks luuletaja ei suutnud varem tõusta spirituaalsesse lendu koos pilvedest linnuga. Teisisõnu – lõikuskuu müstilise kogemuse avakuulutuse ja lõpu vahel luuakse luuletaja ja Jumala otsene ja lähedane seos; nõnda areneb esialgne panteism palju tähenduslikumaks sakramentaalseks kohtumiseks Jumala maailmas-olemise sooja tõelusega.

Üks kõik silmapaistvamaid näiteid Masingu sakramentaalsest tõelusenägemusest esineb luuletuse “Usust ja ei miskist muust” teise stroofi alguses:

*Jeesus, kordan nagu silitust Su nime
pimedusse, lambile ja tähtedele.
Kas Sa tead, et Sinu sammudki vaid ime,
mäletad, et veri oli tulihelle?
Kõrverändur, naerdes kummardun Su ette,
panen kokku oma tolmust määrdund
pihud.*

Siin kõneleb luuletaja taas tundeliselt oma rõõmust selle üle, et ta tajub Jumala armastavat kohalolu. Ja jällegi kujutab ta end alandlikus palves oma Issanda ees. Stroofi lõpuridades kuulutab pühendunud armastaja-poeet Kristuse suurejoonelist kohalolu ja kiirgavat armastust:

*Rõõmu pole suuremat kui kuulatada
kuidas lauldes kõnnid läbi leige õhu,
põlvitada kui näen kuskil Sinu rada
yle õitsma lõõnud surnuluude põhu,
armastada Sind just nagu puid ja tähti,
nagu sõudmist poole pilvi seatud ranna.
Ytle, kas siis kui Sind yles tõusnud nähti
maa veel oli tumm all Maarja pruuni
kanna.*

Vaevalt jääb kellelegi märkamata Masingu erk tähelepanu loodusnähtuste vastu: leht, õis, tähed, puud ja eriti pilved. Masingule on need looduskujundid emblemaatilised, läbi imbinud tähenduslikkusest, mis on sügavam kui näiteks moodsatel romantilistel naturalistidel⁵. Pigem näeb Masing Blake'i kombel looduses vahetut spirituaalset väärtust ja tähendust. Seejuures ei ole tema emblemaatiline pildistik staatiline ega ornamentaalne. Ta

⁵ Pean teiste seas silmas Dylan Thomase, Wallace Stevensi ja William Carlos Williamsi varasemat luulet.

aktsepteerib looduse dünaamilisust; pilved on seega alati liikvel, lilled võrsumas, kuu tõttamas. Näiteks luuletuse “Usutunnistus suurel hommikul” lõpuridades ütleb Masing keha ülestõusmise kohta: “elan sel päeval kui täidab mu kuldsete kontide matus / taeva ja õitseva maa.” Isegi see viimsepäeva kirjeldus toetub spirituaalse viljumise kujutamisel loodusliku kasvamise *topos*’ele. Masingu sakramentaalset nägemust iseloomustav kindel arusaam jumalikust korrast on aluseks ka soneti “Yhel kaunil päeval” lõpuridade emblemaatilisele pildistikule:

*Ma palun, keela raju koerad hallid,
et nad ei hiiliks õnnelaane taga
ning päevad rohelised, rännukallid
mul laota nagu palveks vaiba vaga.
Sest sygisel kui metsad päiksejallid
Sa ainsaks jääd, kes siiski veel ei maga.*

Nii nagu teisteski näidetes, kohtame siin Masingu röömsat nägemust sakramentaalsest korrast ja Jumala armastavast osalemisest looduslikus maailmas. Tunnetades Jumala väge ja hiilgust, tähelepanu ja armastust, kaitset ja osalemist, kuulutab luuletaja oma röömsat lähedust temaga ja jäägitut usku temasse.

*

Kuid on ka aegu, mil Masing ei suuda säilitada oma röömsat teadmist Jumala ligiolust niisuguse intensiivsusega, mis iseloomustab tema sakramentaalse nägemuse

luulendusi. Sugugi harvad pole ta luules ka hüljatusekogemused, mida müstilises traditsioonis tuntakse *la noche oscura del alma*’na (hinge pime öö). Mõnelgi pimedal ööl väljendab Masing oma viha ja meeleheidet selle üle, et Jumal on inimesest nii kaugel; mõnikord sajatab ta inimese tahtlikku eemaldumist Jumalast. Mõlemal juhul on põhiprobleemiks inimese ja Jumala lahutatus – Looja ja loodu vahelise lähedase ja röömsa sideme purunemine.⁶

Näiteks luuletuse “Pimedus ei võta vastu valgust” alguses kujutab Masing Jumalat osavõtmatu ja dekadentliku valitsejana, kes on oma alamatest aastasadadeks hooletult eemale jäänud:

*Turmaliinist uste taga moonimaitse suul
Jumal vaikselt magab, silmad tuhksed
suletud.
Tuhat aastat tagasi vist puhus neisse tuul
aga siis ka nimed seinuks, siis ka lailed
juletud
olid nagu rangapilved kiirtekimbus ujuvad
yle maade, mida eales nad ei enam näe,
kõrgemale ei saa tõusta, kiudsed pilved
kujuvad
turja yle halli telgi kattes päikse väe.*

Siin on tuul ja pilved maast nii kaugel, et moodustavad hoopiski loori, mis peidab inimese eest jumaliku maailma sära. Erinevalt pilvedest, mis tõstsid luuletaja müstilisse lendu lõikuskuu öö loves, eraldavad need pilved luuletaja Jumalast nagu

⁶ Täielikumat käsitlust pilkaspimedast ööst vt nt: E. U n d e r h i l l, *Mysticism: A Study in the Nature and Development of Man’s Spiritual Consciousness*. London, 1940 (esmatrükk 1911), ptk 9; vt ka San Juan de la Cruze luuletust “La noche oscura del alma”.

surilina. Järgmiseski stroofis kujutatakse turmaliinist uste taha varjunud Jumalat, aga nüüd võimas valitseja ja maailma isa virgub pikast oopiumiuimast ja hakkab rahutult vaagima, kas külastada oma lapsi. Ta teab, et maa (kuusk, oja, käokukku mine) on samasugune nagu alati ja et inimesed palvetavad nagu ikka tema poole, aga ta kaalub inimese võimalikku karistamist – võtta nendelt oma nägu ning jätta nad jumaliku hoole ja kaitseta teatavasse nietzschelikku maailma, milles Jumal on inimeste jaoks surnud.

Lõpuks lükkab ingel jälle ukseid lukku:

*Turmaliinist ukseid kinni ingel lykkas taas,
Jumal silmad sules, pää tal vajus tukule
ja Ta kulmud varstigi on radadeta laas.*

*Inimesed omasoodu käivad vastu hukule,
hävitavad õiged tähed, pilved mutta*

rõhuvad,

*ulgumeri rabaks moondub, kõrveks
palmihiis...*

*Viimsed puud kui hyydes Teda ukseid
maha lõhuvad*

*ja Ta ärkab, kas Ta näha mõistab neid veel
siis.*

Nüüd on selge, et Jumala ükskõiksus

ajendab inimest Jumala juhatusest lahti ütleva ning muutma palmihiisi ja meresid kõrbedeks ja rabadeks (aga samas võib ka Jumala osavõtmatust ise inimese tegudest ajendatud olla). Antakse mõista, et inimeste pagendatus tuleneb nende enda reaktsioonist Jumala vihale. Jumal on samavõrra süüdi kui inimene. Korduv pilt Jumalast kui laisast ja jõuetust eemalviibivast valitsejast näitab teda meile mandununa. Jumala iseloomupuuduste tagajärjeks on inimese hüljatus. Ometigi osutab luuletuse lõpp, et Jumal näib laisa ja vastutustundetuna pigem inimeste piiratud ja pooliku nägemis- ja mõistmisvõime tõttu. Luuletaja, kes adub selle küsimuse kahetisust, küsib lõpuks, kas Jumal üldse mõistab viimsel kohtupäeval inimeste hüljatust, kas suudab näha inimeste piiratud kaugemale.⁷

Veelgi eredam pilt inimese ja Jumala vahelise sooja sideme katkemisest esitatakse luuletuses “Udu ainult on kindel”. Kuigi tegu on hämaralt sümbolistliku luuletusega, tabab see pilkase öö metafüüsilisi sügavusi, andes mõista – olgugi et krüptiliselt –, et luuletaja aktsepteerib alandlikult oma piiratust, ehk küll kurdab oma saatuse üle.⁸ Lukustatuna “mina” vanglas-

⁷ Luuletuse viimase rea tõlgendus lähtub Ants Orase ingliskeelsest tõlkest, milles asesõna “neid” võetakse inimeste ja mitte puude kohta käivana: “When the last trees shudder, the last tempests stir and cry for him/ Will he understand our despair when he awakes?” – tagasitõlgitult: “Kui viimsed puud värisuvad, viimsed tormid mässavad ja hüüavad teda, kas ta siis ärgates mõistab meie meeleheidet?” Et autor on pidanud siiski silmas puud, selgub Uku Masingu kirjast Aleksis Rannitile: ““Turmaliinist uste taga” on miskipärast olnud pahanduseks paljudele mitmel moel. Leitch on viimase salmi seletanud päris õieti, küllap tema ainult. Teistega on lugu poolikum.[...] Kolmandas salmis on ukseid “uue seadusega” taas lykatud kinni. Jumal ei taha ärgata enam, kui aga viimaste puude karjumine lõhub maha ukseid, kas siis Jumal suudab mõista, et need ärapiinatud olendid on Tema loodud puud.” Vt ka Masingu enda tõlgendust terve luuletuse kohta rmt-st U. Masing. Luule II. Tartu, 2001, lk 389–90. Tlk.

se, adub luuletaja osaliselt siiski oma süvasidet Jumalaga:

*Systik on tuul ja ta jalakapuust,
mina vaid õhuke hämarast koe
mille Jumala sõrmed ykssarve luust
ketrasid tähtede toas kui see soe.*

*Systik on tuul, kuid mis lõngast on lõim
muldseil telgedel ei mina tea,
sära udude vast kui neist suri võim,
et mul pilvi ei ulatand pea.*

Siingi esinevad Masingu temaatilises pildistikus tuuled, tähed ja pilved. Algul näib, et ta on uuesti leidnud oma sakramentaalse nägemuse, kujutades end õhukese koena, mille Jumal on kedranud pühade tähtede soojas toas – kujund, mis sarnaneb luuletaja müstilise metamorfoosiga pilvedest kotkaks “Loves lõikuskuu ööl”. Peagi aga pannakse selle loomisakti tähendus kahtluse alla. Teadmata oma tõelist loomislugu, oletab luuletaja, et ta on tehtud kunagi kõikvõimsate täheudude hajuvast kiirgusest, kuid maa külge aheldatuna ei suuda ta enam tõusta pilvedeni. Luuletaja hüljatus tulenebki suutmatusest tõusta ja saada kosmose osaks – pääseda välja maapealsest sfäärist. Oma jumalikust lätest ärälõigatuna on ta maa ja taeva vahel lõksus, tähtsusetu ja hajus hämaruse kude, mis on kaugel kunagi nii võimsatest kiirguvatest ududest, ning võimetu jõudma Jumala sakramentaalsete pilvedeni – st võimetu tõusma müstilises lennus Jumala poole.

Vastupidiselt sellele lühikesele hüljatusluuletusele, kus “mina” kurdab oma eraldatuse üle Jumalast, kirjeldab nägelik ja prohvetlik eepiline luuletus “Tontide eest taganejate sõdurite laul” allegooriliselt traagilist lahingut, milles surmavägede vastu võidelnud spirituaalsed eluväed püüdsid leida maapealset paradiisi. Peale selle ilmse allegooria võib luuletust tõlgendada ka allegooriana eesti rahva traagilisest võitlusest halastamatute rõhujate vastu. Elusõduritele osaks saav meeleheidete ja lüüasaamine, mida on kujutatud teravate ja eredate detailide kaudu, osutavad neile siiski teed Jumala juurde:

*Pillipuhujad oleme need, kellelt kodu võet,
naine ja laps,
on vaid valendav pilvedetriip ja hobuse
kärnane saps.*

*Ainult sinetav laotuseveer ja tolmune
konarais tee,
siis kui maad pole enam meil järgi, võime
syydata merede vee.*

*Oma varjudel astume ikka ja lippudeks on
meie käed,
kuna viimased siiski veel vabad on Jumala
taevaste mäed.*

Ka neis ridades kasutab Masing müstilise mõõtme loomiseks ürgalgseid kujundeid, nagu taevas ja pilved. Vaprad lahingus räsitud taganejad, kes on jäänud maa-
ta, kuid rühmavad veel mööda tolmust konarlikku teed, vaatavad kaugel silmapiiri poole, kus saavad kokku maa, meri ja

⁸ Luuletuses ilmnev alandlikkus on tähtis – see kuulutab ette täielikuma religioosse nägemuse algust. Traditsiooni järgi alandlikkus “avab meid Isa andidele, murdes valla enessesuletud ja eraldatud “mina””. New Catholic Encyclopedia. Toim W. J. McDonald jt. New York, 1967, kd VII, lk 235.

taevas, tähistades püha valda – müstilist neeme –, kus vabadus ja vaimne täidmine on võimalikud.

Kuid rusuva olukorra üksikasjalik kirjeldus jätkub, rõhutades veelgi lüüasaanud sõdurite mahajäetust:

*Varbad purunenud kivide vastu ja keha on
kibelev haav,
syda kaotava maleva vettind on verega
lahingukraav.
Pillid auke on kulunud täis ja lauludki
tolm tapab eos
aga siiski me läheme uhkelt, vileid sinised
karedas peos.
Metsad põlevad kuklate taga ja
lõõmendab viljatu nurm,
seda tunneme hästi, et jälgib meid tontide
kuningas Surm.*

See dantelik valu- ja õudusemaastik laseb Masingul eriti tugevasti rõhutada vaimse maapao pimedat ööd. Hoolimata kõigist neist meeleheite-, lüüasaamis- ja mahajäetusmärkidest on sõduritele siiski alles jäänud sümboolsed vilepillid.

Nende kolme sünge luuletuse fookus vaheldub: luuletuses “Pimedus ei võta vastu valgust” on keskmes Jumal, “Udu ainult on kindel” kõneleb “minast” ja Jumalast ning “Tontide eest taganejate sõdurite laul” ainult inimesest. See võimaldab Masingul uurida religioosse mahajäetuse eri tahke. Igal juhul on põhiküsimuseks Jumala ja inimese vaheline lõhe. Esimesel juhul (“Pimedus ei võta vastu valgust”) antakse vaikimisi mõista, et lahendus peituks luuletaja aimuses, et inimese nägemus ja arusaamine Jumalast on piiratud. Teises hüljatusekogemuses

(“Udu ainult on kindel”) vihjatakse poolikumale lahendusele, mida pakub luuletaja alandlikkus Jumala ees. Suutmata ühelgi hüljatusejuhul saavutada müstilist ühtsust Jumalaga, näitab luuletaja sellegipoolsest “Tontide eest taganejate sõdurite laulu” lõpus, kuidas inimene oma elu täielikult Jumalale pühendab:

*Inglitiibu kyll ihaldab retkel Su orjade
jonnakas ind,
aga kinni ei pidada suuda eal meie, oh
õnnistus, Sind.
Valget ootame vahelgi Laeva, lõppev
leekides järel on sild,
teame hästi, et tuhaks saab pea ka talade
viimane kild.*

(...)

*Mis siis sellest, et ees on vaid ootus ja järgi
on suitsune tuul,
sest me sydamed kunagi õitsvad ju Jumala
jäädaaval puul.
Pillipuhujad oleme sandid, kellel naist
pole, kodu ei last,
ainult sinetav taevasteveer, selg Valgele
Laevale mast.
On vaid hõbedast pilvedetriip, selg endale
oda ja piik
ja me silmades peegeldub suur kõrbe
taganev Jumalariik.*

Seega viivad inimese piiratus, igatsused ja kannatused ta viimaks ikkagi Jumala juurde. Otsides hõbedast pilvedetriipu, oodates Valget Laeva, ihates nägemust Jumalast, mõistab inimene oma hüljatud maailma piires, et ta peegeldab Jumalariiki, et Valge Laeva mast on inimese selg (ja ka Kristuse selg), et inimese lahusolek Jumalast on tegelikult ainult ajutine ja

näilik. Selles võidus hüljatuse üle ilmneb Masingu traagiline maailmanägemus, mida tema sakramentaalsetest kuulutus-test ei leia.

*

Neid esinduslikke palu tõlgendades andsime lühikese läbilõike Masingu religioosse nägemuse sügavusest ja avarusest. Me nägime, kuidas Masing käsitleb suurt hulka religioosseid kogemusi ja emotsioone: müstilise ühtsuse kuulutamine “Loves lõikuskuu ööl”, armastaja palvelaadne monoloog Kristusele luuletuses “Usk ja ei midagi muud”, hümn jumalikule korrale ja ilule sonetis “Yhel ilusal päeval”, inimese ja Jumala vahelduv süüdistamine luuletuses “Pimedus ei võta vastu valgust”, elegia eksistentsile “Udu ainult on kindel” ning elumaleva lüüasaamine ja lõpuks saabuv võit “Tontide eest taganajate sõdurite laulus”. Masingu usuline nägemus hõlmab suurt hulka spirituaalseid tundmusi, hoiakuid ja kogemusi rõõmust sügava meeleheiteni, hingelis-vaimsest hüljatusest kuni müstilise ühtsuseni, õndsusest pimedada ööni, lüüasaamisest võiduni. Masing kasutab vaheldumisi uussümbolistlikke ja -romantilisi stiile, apokalüptilisi ja hümnilisi vorme, transsendentseid ja lapselikke varikõnelejaid, ilmutades niisugust poetilist suutlikkust ja virtuoossust, mis meenutab William Blake'i varajast ja hilist luulet. Samas meenutagem, et Masing korrastab kogu seda

temaatilist ja stilistilist kirevust raamatu kolmeosalise ülesehituse kaudu: 1) rada Jumala juurde, 2) Valge Laev ja 3) öömaja (Surm) – igaüks neist mängib omakorda tähtsat rolli näiteks “Tontide eest taganajate sõdurite laulu” sümbolite struktuuris. Kokkuvõttes saab väita, et Masingu usuline nägemus on niihästi mitmekesine ja keerukas kui ka ühtlustatud ja korrastatud.

Masingu võrdlus Hopkinsi ja Eliotiga⁹ võimaldab paremini mõista Masingu loomingu ning anda teistsuguse vaatenurga moodsas luules esineva usulise nägemuse käsitlemiseks. Nende luuletajate võrdlemine nõuab mõistagi lühikokkuvõtet sarnasustest ja erinevustest. Kõik nad paiknevad traditsioonilise Lääne religioosse luule peavoolus, ehkki igaüks käsitleb oma usulisi tundeid, hoiakuid ja kogemusi omal moel. Kui alustada niisiis ilmsetest sarnasustest, tuleb märkida, et tavapäraste mõõdupuude järgi kaldub igaüks neist kolmest olema hämar, ekstsentriline ja luulelaadi poolest originaalne. Samas tegelevad nad kõik peamiselt traditsiooniliste teemadega, nagu müstiline nägemus ja ühtsus, tunnismärgid Jumala kohalolust maailmas ning kogemus hinge pimedast ööst. Samuti käsitlevad kõik kolm sügavuti inimese püsisuhet Jumalaga – eriti Absoluudiga otsese isikliku sideme loomist ja hoidmist.

Vaadeldes alguseks Hopkinsi kuulsat luuletust “Hurrahing in Harvest” (Hur-

⁹ T. S. Eliot ristiti 1927. aasta juunis anglokatooliiklaseks; seejärel muutus ta luule otsustavalt ja teadlikult usuliseks. Siinses essees puudutan ma ainult Elioti keskmise ja hilisperioodi religioosset luulet. Enne aastat 1927 oli Eliot agnostik, kui mitte lausa ateist, nagu ta ütleb kirjas Mary James Powerile, vt *Poets at Prayer Freeport (NY)*, 1968 (esmatrükk 1938), lk 126.

raa lõikuse puhul), näeme kohe häämas-
tavaid sarnasusi Masingu "Lovega lõikus-
kuu ööl":

*Summer ends now; now, barbarous in
beauty, the stooks rise
Around; up above, what wind-walks!
what lovely behaviour
Of silk-sack clouds! has wilder,
wilful-waiver
Meal-drift moulded ever and melted
across skies?*

*I walk, I lift up, I lift up heart, eyes,
Down all that glory in the heavens to glean
our Saviour;
And eyes, heart, what looks, what lips yet
gave you a
Rapturous love's greeting of realer, of round
replies?¹⁰*

Neis avaridades vaatab luuletaja sügis-
taevast, nähes esmalt viljahakkide bar-
baarset ilu, seejärel tuule ja pilvede dra-
maatilist liikumist, tõstes viimaks südame
ja silmad aastalõpu hiilguse poole ning
märgates seal Kristust. Nägemus Kristuse
kohalolust viib luuletaja retoorilise küsi-
museni, mis parafraseeritult pärib: "Mil-
line armastus on tõelisem ja täielikum kui
nägemus Kristuse armastusest?" Fraasid
nagu "pilgud", "huuled", "joovastav ar-

mutervitus" lähenevad traditsioonilise
lembeluule sõnavarale ning viitavad, et
niisugune jumalik armastus on ülilm. Ning
sonett lõppeb värssidega: "The heart rears
wings bold and bolder/ And hurls for
him, O half hurls earth for him off under
his feet."¹¹

Luuletaja kujutleb, et ta süda on len-
dav lind. Niisugune metamorfoos pööra-
takse ringi Hopkinsi kõige kuulsamas
luuletuses "The Windhover: To Christ
Our Lord" (Tuuletallaja: Kristusele, meie
Issandale), milles lendav lind teiseneb
Kristuseks. Mõlemal juhul on tegu Jumala
kohaloluga maailmas ning müstilise nä-
gemuse ja ühtsuse kuulutamisega, nii nagu
Masingu "Loves lõikuskuu ööl" ning
"Usus ja ei milleski muus". Teisisõnu:
samasugune sakramentaalne nägemus,
mis inspireerib Masingu luulet, esineb ka
Hopkinsil, eriti 1877. aastal kirjutatud
kümnes Walesi sonetis, mille hulka kuu-
luvad kõige tuntumatenä "Hurraa lõikuse
puhul" ja "Tuuletallaja".

Nagu Masing ja Hopkins, kuulutab ka
Eliot Jumala kiirgavat kohalolu inimeste
maailmas. Näiteks religioosse värssnäi-
dendi "The Rock" (Kalju) viimases kooris
nähakse jumaliku valguse ilminguid siin-
poolses ilmas:

¹⁰ "Suvi lõpeb nüüd, nüüd barbaarselt ilusaina kerkivad viljahakid/ ümberringi; pea kohal mis
tuulekäigud! kui kenasti käituvad/ siidkottpilved! Kas on metsikum, põikpäiselt lainetavam/
jahumass kunagi vormunud ja sulanud laiali üle taeva?! Ma kõnnin, ma tõusen, ma tõstan
südame, silmad,/ et kogu sellest taevahiilgusest noppida üles me Lunastaja;/ Ja, mu silmad,
süda – mis pilgud, mis huuled on eales andnud/ teie joovastavale armutervitusele tõelisemaid,
tuumakamaid vastuseid?"

¹¹ "Süda laotab tiibu üha julgemini ja julgemini/ ja viskub tema poole, oo, maa ta jalge alt
poolenisti viskub ta poole."

Oo Valgus Nähtamatu, ole kiidetud!
 Liig hele surelikele silmadele.
 Oo Suurem Valgus, kiidame Sind
 vähemagi eest;
 Idavalgus, mis puudutab me torne
 hommikuti;
 Valgus, mis langeb õhtuti me lääne-
 väravaile,
 Tükkide hämarikuvalgus nahkhiire
 lennu aegu,
 Kuuvalgus ja tähevalgus, öökulli ja
 ööliblika valgus,
 Jaaniussi kumav valgus rohuliblel.
 Oo Valgus Nähtamatu, me kummarda-
 me Sind!¹²

Mõistes, et jumalik valgus ise on surelike silmade jaoks liiga hele, kiidab koor Jumalat selle valguse eest, mis ta meile saadab. Õhtu- ja hommikuvalguses, hämarikuvalguses, kuu- ja tähevalguses ning öökulli, ööliblika ja jaaniussi valguses on tunda Jumala headust – tema kohalolu. Kuigi see ei ole päris õndsusenägemus, väljendavad näiteks “jaaniussi kumav valgus rohuliblel”, “roosad täpid kirjatuna hõrna seljale” (Hopkinsi luuletusest “Pied Beauty” (Kirju ilu)) ja Masingu “pimedus, lamp ja tähed” miniatuuris niisugust sakramentaalset maailmanägemust. Ja nagu Hopkins ja Masing, loevad ka Elioti värvid üles ja ülistavad rohkem kui poolt tosinat muud väikest näidet Jumala nähtavast ja armastavast hoolest inimese suhtes.

Elioti looming erineb aga Hopkinsi ja

Masingu sakramentaalsest nägemusest selle poolest, et niisugused müstilised nägemushetked on seal ülimalt harvad. Iseloomulik on ka Elioti huvipuudus looduse vastu. Et Eliot oli eneseteadlik antiromantik, kes võitles Lääne romantismi stiililialdustega ja enesekesksete müstiliste tendentsidega, siis ei ole sakramentaalsete kuulutuste puudumine tema puhul üllatav. Ja on arusaadav, miks sakramentaalse nägemuse järele janunevad lugejad on õppinud nii väga hindama just neid harukordseid hetki, mis esinevad tema kuulsates “roosiaia kogemustes”, eriti “Neljas kvartetis”.

Nii nagu Masingul, on ka Hopkinsi nägemuse teine oluline tahk religioosse hüljatuse kogemuses. Hopkinsi kuulsad Dublini sonetid – eriti “Carrion Comfort”, kus kõneldakse inimese ja Jumala eraldatusest, millest sütib viha ja heitlus Jumala vastu, – on kogu kirjanduse kõige dramaatilisemad näited hinge mustast ööst. Isegi pealiskaudsel lugemisel on selge, et Hopkinsi hüljatuseleule on märksa meeleehtlikum ja valusam kui Masingul. Piisab, kui lugeda näiteks Hopkinsi sonetti “No worst, there is none” (Midagi hullemat enam pole), kus luuletaja, kes on sõandanud häbematult kahelda Kristuses ja Maarjas, väljendab peaaegu psühhootilist surmaigatsust ja eluhirmu. Samasugust mahajäetust kirjeldab Hopkins ka oma neljas viimases, surma eel kirjutatud sonetis, mis jätavad sünge varjundi kogu ta loomingule. Hopkinsi 1880. aastate kes-

¹² Elioti järgi ei kõla selles kooris “dramaatiline hääl ... Kooriliikmed kõnelevad minu enda eest, mitte ei esita mõne tegelase lauseid” – T. S. Eliot, On Poetry and Poets. New York, 1969 (esmatrükk 1957), lk 99.

kel ja lõpul kirjutatud hilisluules tajume pidevat meeletevarju, mis leeveneb vaid juhuti – näiteks suurepärases luuletuses “That Nature is a Heraclitean Fire and of the Comfort of Resurrection” (Sellest, et loodus on Herakleitose tuli, ja ülestõusmise lohutusest), mis tuletab meelde helgeid Walesi sonette 1877. aastast.

Elioti pöördumisjärgseid luuletusi lugedes ilmneb, et ka tema religiooses tõelusenägemuses mängib hüljatus olulist rolli. Näiteks esimesed kaks “Arieli” luuletust (1927 ja 1928), mis on loodud vahetult pärast usulist pöördumist, kujutavad surmakogemuselaadset meeleteid, mille kutsub luuletuse tegelastes esile kokkupuude Kristuse tulemise reaalsusega. Mõlema Elioti tegelase jaoks toob uus käsuseadus kaasa hirmu ja sellest võrsuva surmaigatsuse. Ja lühiluuletuses “Som de l’escalina” (1929), mis hiljem lülitati “Tuhkapäeva” (1930)¹³, kujutab Eliot üksildust ning põlgust maailma ja lihalikkuse vastu, mis saadab kibedat teekonda Jumalani. Ning “Burnt Nortoni” (1935) ja “East Cokeri” (1940) keskmistes osades ning kvartettide “The Dry Salvages” (1941) ning “Little Gidding” (1942) teises osas nagu ka mõnedes kõrvalisemates kohtades uurib Eliot hüljatuse mitmesuguseid aspekte. Erinevalt Masingust ja Hopkinsist ei ole Eliot nii emotsionaalne ega lüüriline, vaid kaldub analüütilisuse ja filosoofilisuse poole.

Laias laastus näib, et Masingu kirjeldused hinge pimedast ööst jäävad kusagile

Elioti jaheduse ja Hopkinsi tulisuse vahele. Nietzsche kuulsat vastandust kasutades võib Hopkinsi ja Elioti erinevust iseloomustada analoogselt erinevusega dionüüsiliste ja apolliliste kunstnike vahel. Sellest vaatenurgast võib väita, et Masing väljendab mõlemale tüübile iseloomulikke hoiakuid, mis avalduvad vastavalt luuletustes “Udu ainult on kindel” ja “Pimedus ei võta vastu valgust”. Niisiis asub Masing kusagil Elioti ja Hopkinsi vahel, kuid kaldub sagedamini siiski Hopkinsi isikliku intensiivsuse ja lüürilisuse poole.

Teispool müstilise nägemuse ja ühtsuse kuulutamist, Jumala kohalolu rõõmsat tajumist, ning kokkupuutumist hinge musta öö sünge reaalsusega ilmneb aga kõigil kolmel luuletajal püsiv ja ühine soov luua Jumalaga otseside. Kuid siingi paistab välja igatühe eriomane individuaalsus.

Eliot kujutab inimese suhet Jumalaga väga sageli kaudse ja pingelisena. Eliot ei kohtu kunagi Jumalaga palgest palgesse, ta ei kõnele kunagi otse Jumalaga. Kui ta palvetab, nagu “Tuhkapäeva” lõpul, siis näib ta väljendavat ebaveenvalt heroilise tegelase meeleteitlikke soove, mitte aga ihaleva armastaja õrnu ja aupaklikke palveid, nagu Hopkins oma Walesi sonetis “In the Valley of Elwy” (Elwy orus) ning Masing “Usust ja ei miskist muust” lõpus. Eliot jõuab Jumalale lähedale ainult harvades ja ähmastes roosiaia-nägemustes. Seevastu Hopkins ja Masing on sageli Jumalaga lähedases kokkupuutes. Nende pöördumised Jumala poole, nagu luule-

¹³ Luuletus “Som de l’escalina” ilmus algselt ajakirjas *Commerce*, nr 21, 1929, lk 99–103, koos prantsuskeelse tõlkega Jean de Meansce’i sulest.

tustes “Carrion Comfort” ning “Usust ja ei miskist muust”, on aupaklike, kuid haavunud armastajate kõnelused; samuti on nende palvetes lähedus- ja kiindumus-tunnet. Vihasena vaidlevad mõlemad luuletajad Jumalaga ja süüdistavad teda, nii nagu suheldakse armsa sõbraga. Eliot aga pöörab oma viha inimelu traagilisuse vastu, mitte Jumala käskude näiva ebaõigluse ja julmuse vastu. Elioti jaoks seab pattulangemine inimese ja Jumala vahele ületamatu tõkke; inimese nägemisvõime on piiratud ning ta kaldub ikka ja jälle hülgame askeetliku elu karme kohustusi. Nii nagu Eliotil, avaldub ka Masingul mõnikord tunne, et Jumal on loomult kauge ja transtsendentne. Luuletuses “Pimedus ei võta vastu valgust” ja “Tontide eest taganejate sõdurite laulus” esineb Jumal kõike-teadva valitsejana, mitte aga lähedase ja tundliku armastajana. Laias laastus võib öelda, et Hopkinsi Jumal on alati immanentne ja Elioti oma alati transtsendentne, Masingul aga on ta kord lähedane, kord kauge, mis tähendab, et inimese põhisuhe Jumalaga vaheldub Masingul tugevasti olenevalt ühest või teisest religioosset kogemusest.

Käesolev Masingu luule käsitus ning

lühivõrdlus Hopkinsi ja Eliotiga üritas tuua Masingut suurema kriitilise publiku ette ning pakkuda välja mõnevõrra teistsugust lähenemisnurka religioossele nägemusele moodsas luules. Selge on aga see, et igaüks neist kolmest luuletajast käsitab religioosset rõõmu ja meeleheidet natuke erinevalt – omal moel; nii nagu igal käsitletud luuletajal on ka oma eripärane ja kindel suhe Jumalasse. Allikate ja mõjude teema jäi siinkohal puudutamata, aga küsimus laiemast traditsioonist – antud juhul kristlusest – leiab vastuse nende igalt leheküljelt, igast lausest: Masing, Hopkins ja Eliot on Kristusele pühendunud luuletajad. Kuigi nende tunded, mõtted ja kogemused on selle pühendumuse piires intensiivsed ja individuaalsed, on pikemata selge nende ühine austus ja armastus Kristuse vastu. Kokkuvõtteks lubatagu mul esitada omaenda salanägemus nendest kolmest religioosset luuletajast: vargsi kujutlen ma Hopkinsit kui müstilist “armastajat”, Eliotti kui intellektuaalset õpetlast ja Masingut kui armastajat, kes on aldis intellekti ahvatlustele, – kui soovite, siis kui tagurpidi Fausti.¹⁴

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

¹⁴ Täna Viktor Kõressaart nõuannete ning Ants Orast abi ja julgustuse eest.

INTERVJUU

Eesti luule ja poeetika tagasivaates Vestlus Vincent B. Leitchiga

Vincent Barry Leitch (1944) on Ühendriikide juhtiv kirjanduskriitika ja -teooria ajaloo uurija.

Tema viimane suurem töö oli toimetada teost "The Norton Anthology of Literary Criticism", mis ilmus 2001. aasta juunis. 2625-leheküljeline antoloogia sisaldab 140 autori tekste antiigist tänapäevani, tekstid on kommenteeritud, algavad sissejuhatava lühiartikliga ning annoteeritud bibliograafia viitab täiendavale lektüürile. Suurema osa antoloogia mahust saab endale muidugi 20. sajand, mil tekstid "dekonstrueeriti" ja "autor suri", ent ometi kinnitavad antoloogia koostajad kangekaelselt, et nende töös on "süsteemiloo element" "inimene ja tema töö". A.W.W. Norton Publishing Company annab välja suurel hulgal antoloogiaid ja klassikute tekstikriitilisi väljaandeid, tiražeerides sel moel kirjanduskaanoneid. Võib öelda, et kõnealune Vincent B. Leitchi antoloogia on Ühendriikide praegu kõige ambitsioonikam kirjanduskriitikat edendav väljaanne. Seda enam et antoloogia sissejuhatus tähendusrikkalt kuulutab: "Kunagi oli kirjanduskriitika ajalugu osa kirjanduse ajaloost, nüüd on vastupidi."

Leitchi monograafilisi töid – "Deconstructive Criticism" (1983, 290 lk), "American Literary Criticism from the 1930s

to the 1980s" (1988, 458 lk), "Cultural Criticism, Literary Theory, Poststructuralism" (1992, 186 lk), "Postmodernism – Local Effects, Global Flows" (1996, 195 lk) – on kiidetud kui loetavaid ja usaldusväärseid teejuhte kaasaegsete kriitikateooriate ja kultuuriuringute laaburindis. Tema teoste üksikasjalikum bibliograafia (artiklid, peatükid raamatutest, sissejuhatused, toimetamine) on pikk ja kättesaadav võrguleheküljel <http://faculty-staff.ou.edu/L/Vincent.B.Leitch-1/home.html>.

Leitch on õppinud New Yorgi riigiülikooli Maritime College'is, Hofstra ülikoolis ja Villanova ülikoolis. Doktorantuuris oli ta Florida ülikoolis, kus kirjutas doktoritöö Ants Orase juhendamisel. Ta on töötanud kirjandusprofessorina Florida (1972–73), Merceri (1973–86), Tampere (1979), Memphise (1991), Purdue (1986–1997), Oklahoma (1997. aastast tänaseini) ja Debreceni ülikoolis (2002). Ta on lugenud kursusi kirjanduskriitika ajaloost, poeetikast ja esteetikast, kaasaegsest kirjanduskriitikast ja -teooriast, kultuuriuringutest, postmodernistliku kultuuri teooriatest, kultuuriteooriate tõlgendamisest, filosoofia ja kirjandusteooria seostest, 20. sajandi ameerika luulest, jmt. Tema eluloo leiab "Who's Who in America" 48. jj väljaannetest.

Eesti kultuuriloost huvitatud on ehk märganud Vincent B. Leitchi nime Bernard Kangro bibliograafias "Eesti kirja-

kuulutaja eksiilis” ning mõelnud, millele võiks viidata kirje: *The Poetry of Estonia*, Bloomington 1981, 35 lk, mille pealdises on Leitchi nimi. Intrigeerivalt mõjub Aleksis Ranniti 1985. aastal New Yorgis ilmunud valikluulekogule lisatud bibliograafia, mis jätab mulje, nagu oleks Indiana ülikooli Uralica-sarjas 1984. aastal ilmunud mahukas koguteos “*The Poetry of Estonia: Essays in Comparative Analysis*”, toimetajaks Vincent B. Leitch. RVLi olemas olles proovisin viimast laiaast ilmast laenutada, ent üllitist ei leitud. Kuna Tartu Kirjandusmuuseumi Ants Orase fondis on olemas õbluke brošüür “*The Yale Lectures on Estonian Poetry*” kokkuvõtetega Aleksander Aspeli, Emery E. George’i, Ilse Lehiste, Felix J. Oinase, Ants Orase, Jaan Puhveli, Aleksis Ranniti ja Victor Terrase loengutest, mis peeti Yale’i ülikooli võrdleva kirjanduse kateedris (nn Welleki Instituudis) 1968./69. õppeaastal, võis Indiana ülikooli salapärase toimetise kaastöölisi aimata, sest pagulastegevuse vastu põgusaltki huvi tundes saab aru, et New Haven ja Indiana, Bloomington või Gainesville on üksteisele umbes sama lähedal kui Tallinn ja Tartu. Yale’i loengutest on 1969. aasta kolmandas Tulimullas kirjutatud ka Paul Saagpakk.

Nõnda võis sündmustest rekonstrueerida järgmise pildi: Aleksis Rannitil, kes oli alates 1961. aastast Yale’i ülikooli slaavi ja Ida-Euroopa keelte osakonna teadur ja uurimuste kuraator professori kohustes, õnnestus korraldada ülikoolis rida eesti luulele pühendatud loenguid, kasutades häid suhteid Yale’i võrdleva kirjandusteaduse kateedri juhataja prof René Wellekiga. Loengud kontsentreerusid juba

nimetatud 1968./69. õppeaastale (oktoobrist maini üks loeng kuus), ent mõni loeng jäi ka ajaliselt kaugemale: Ants Oras näiteks rääkis Marie Underist juba 1963. aasta märtsis, Vincent B. Leitchi loeng Uku Masingust oli aga 1977. aasta jaanuaris. Leitchi kirjust, mille ta saatis oma õpetajale vahetult pärast loengut, kus oli “umbes viiskümmend kuulajat”, on ka lugeda, et Rannit on teinud talle ettepaneku toimetada Yale’i loengute baasil väljaantavat trükist: Ranniti esialgne plaan oli koguda kokku 15 peetud loengut. Leitchi umbes tosinast ringkirjust Orasele, potentsiaalse kogumiku ühele autorile, saab teada, et töö “sujub hästi”, Indiana Uralica-sari on “*The Poetry of Estonia*” oma üllitiste hulka arvanud, René Wellek väljaandele üheleheküljelise eessõna kirjutanud (mille Leitch 1978 Orasele ka saadab), 500 eksemplari väljaandmise kulud on lubanud kanda Association for the Advancement of Baltic Studies ja Eesti Teaduslik Ühing Ameerikas ning tänu Tõnu Parmingule on finantseerimine 1978. aasta lõpuks ka allkirjastatud. Ent Leitchi hilisemates kirjades trükist üllataval kombel enam ei mainita. Viimase postkaardi, mis Kirjandusmuuseumis olemas, saadab Leitch Orasele 1979. aastal Soomest, kus ta õpetab Fulbright-Haysi stipendiaadina pool aastat Tampere ülikoolis ameerika luulet ja kriitikat. Postkaardil on setu mõrjsja ja peiupoiss 19. sajandi lõpust.

Mis sai väljaandest? Kas käsikiri võiks kusagil veel alles olla? Toimetaja käes? Vincent B. Leitchi koduleheküljelt oli selge, et tegemist on parimais loomeaastais literaadiga, kelle tülitamine muistse asjaga

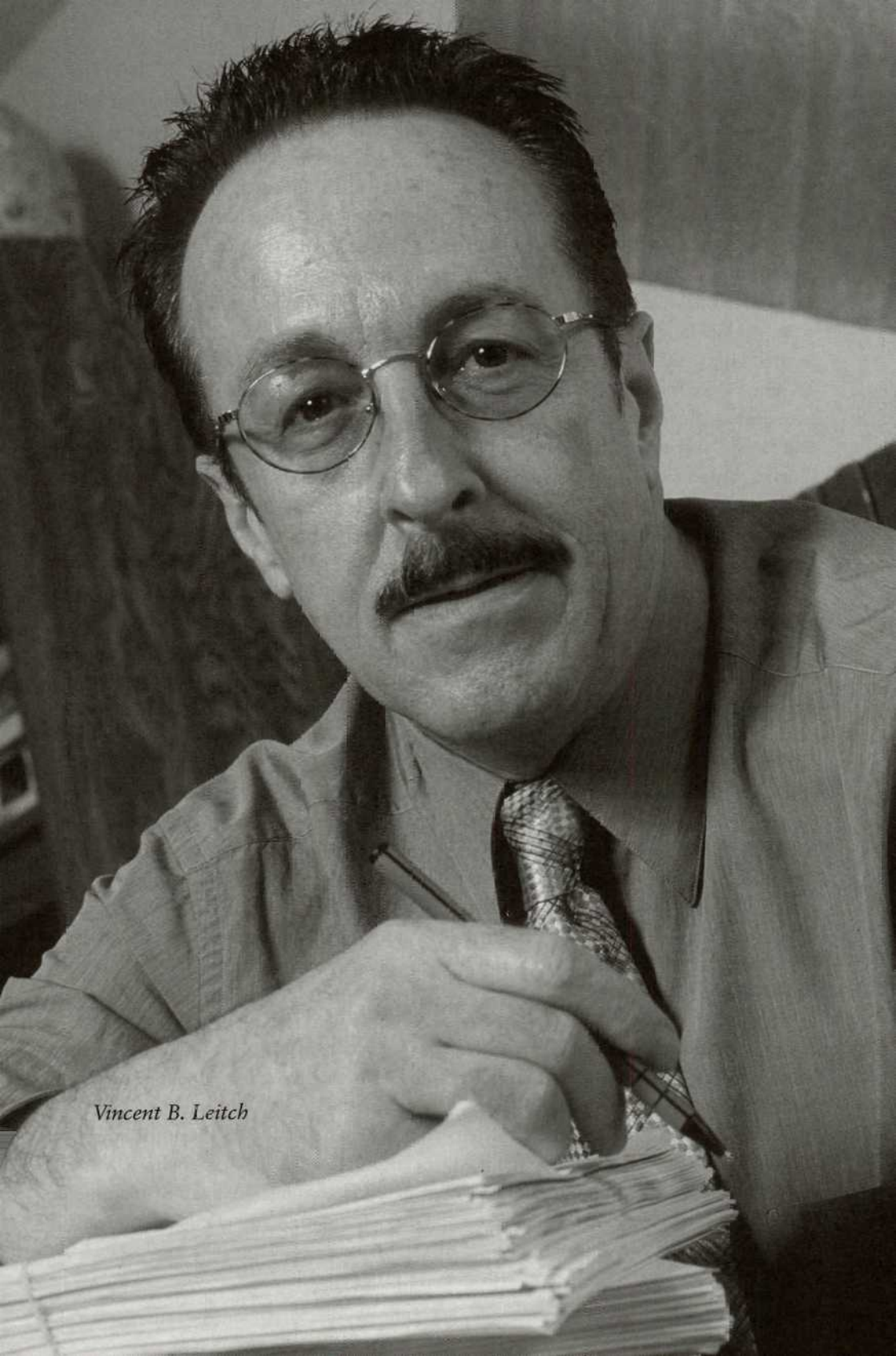
ehk kohatu. On tal igale pärimisele vastamiseks üldse aega ja tahtmist? Ent oles lugenud Leitchi Orasele saadetud kirjast, et ta on Felix Oinase õpiku ja lintide najal kuude viisi õppinud eesti keelt ning "peale 'õ', 'r'-i ja palatalisatsiooni" häälendamise selgeks saanud, lootsin siiski, et ehkki Yale'i loengute kogumik sündis surnult ja Leitchi ilmselt aastaid väldanud töö jooksis liiva, võib selles paarikümne aasta taguses ajas olla ometi midagi, mida ta tahaks meenutada. Võtsin julguse kokku ja saatsin kirja. Vincent B. Leitch vastas kohe, lähetas Tartu Kirjandusmuuseumisse ja Eesti Riigiarhiivi Tallinnasse 374-leheküljelise käsikirja "The Poetry of Estonia: Essays in Comparative Analysis. Edited by Vincent B. Leitch" ja andis nõusoleku vastata küsimustele.

Teie 30-leheküljelise sissejuhatus põhjal võib Teid pidada eesti luule heaks asjatundjaks kuni 1970. aastate lõpuni. Te olete kasutanud pagulas- ja väliskriitikute töid, ja ka Endel Nirgi "Eesti kirjandust". Tsiteeriksin Teie sissejuhatuses ühe lõigu: "Südames rahvuslased, kirjutavad eesti luuletajad üldjuhul, kes rohkem, kes vähem teadlikult või juhuslikult kosmopoliitilist luulet. (...) Kaasaegsed kirjandusajaloolased peavad aga vahel vajalikuks rõhutada romantismi algaastatel taas tärnanud rahvuslikku traditsiooni. Sellist ajaloolist lähenemist ajendab soov eristada põhimõtteliselt sõltumatut eesti kultuuri. Isegi niisugust euroopa klassitsistlikku luuletajat nagu Kristjan Jaak Peterson (1801–1822) kujutatakse iseteadvalt rahvusliku luule eesiisana, sest ta on oma mõjuvates luuletustes ülistanud eesti

keelt." Igatsus eesti kultuuri sõltumatuse järele ei ole meil kuhugi kadunud.

Arvan, et Eestil on Euroopa ja maailma rahvusriikide praeguses süsteemis juriidiline ja poliitiline inimõigus autonoomiale ja rahvuslikule iseseisvusele, kuid eesti omaaegsed ja praegused kunstnikud mängivad oma rolli tänaste rahvuste kujundamises, mis algas hilisvalgustuse ja vararomantismiga. Kõigile kunstnikele ei pruugi niisugune poliitiline kontekst ehk meeldida. Kristjan Jaak Petersoni võib-olla üllataks (ja ehk jahmatakski) teada saamine, et temast on tehtud eesti rahvusliku luule esiisa. Tänapäevases postmodernistlikus perspektiivis pakuvad huvi pigem autonoomiate murenemine, piiride hägustumine, kosmopolitism, traditsioonide heterogeensus, paljukultuurilisus, valgustuse kriitika. Võib-olla Kristjan Jaak Peterson eelistanuks olla mitmes Euroopa traditsioonis osalev kosmopoliit, mitte rahvusluuletaja. Ent see selleks. Laias laastus tahan ma öelda, et kirjandus- ja kultuuriajaloolased kirjutavad oma minevikulugusid, lähtudes mingist hilisemast olevikust, mis saab sellega ajaloo osaks. Minevik on oleviku ees kaitsetu.

Ma ei kujuta täpselt ette, missugune võiks olla kaasaegse eesti luule postmodernistlik ajalugu – võib-olla üsna sarnane selle komparativistliku ajaloo, mida ma 70. aastate alguses üritasin uurida –, ent kaasaegne ajalugu võtab kaasaegse rahvuse kujundamisest alati osa. Nõukogude Liidu kokkuvarisemine ja uute, juba olemasolevate või veel kujunevate natsioonide tekkimine näiteks Balkanil (kui piirduda vaid ühe piirkonna mainimisega) on viinud ajaloolise rahvusriigi-mõiste teatud

Vincent B. Leitch

määral kriisi. Kriisi põeb ka rahvuskirjanduse kontseptsioon. Möödapääsmatu globaliseerumise ajal on see ilmselt paratamatu. Niisuguses kontekstis, tänases postmodernistlikus maailmas, määratleb minu jaoks eesti kirjandust selle keeltekülane ja multikultuuriline konfiguratsioon: 1) eesti kirjandust ei kirjutata mitte ainult eesti, vaid ka ladina, rootsi, saksa, vene, soome, läti, inglise, prantsuse jt keeltes; 2) mütoloogia, folkloor, laulud, tavandid, päevikud, jutlused ja kollane kirjandus esindavad samamoodi nagu klassikalise luürika, draamakirjandus ja romaan; 3) eesti kirjanduse tekste toodavad vähemugruppid, pagulased ja immigrandid; 4) see kirjandus ulatub regionaalselt Eestist lõunasse, Balti riikidesse, ja edasi lääne poole, Saksamaale jm, see hõlmab põhjapoolseid piirkondi, Soomet ja Rootsit, ning Peterburi ja kaugemaid ida-alasid. Sellega olen ma modernistlikult puhastatud rahvuskirjanduse mõistele selgelt vastandanud postmodernistliku mitmekeelse ja globaliseeritud eesti kirjanduse pildi.

Käsikiri, mida Te 1970. aastate lõpus toimetasite, on muljetavaldav: 11 komparativistlikku artiklit Gustav Suitsust, Juhan Liivist, rahvuseepostest, Marie Underist, Valmar Adamsist, Heiti Talvikust, müüdist, Betti Alverist, eesti keele prosodiast, Uku Masingust ja Aleksis Rannitist, autoriteks vastavalt Ants Oras, Victor Terras, Felix J. Oinas, Emery E. George, Aleksis Rannit, Alexander Aspel, Jaan Puhvel, Asta Willman, Ilse Lehist, Vincent B. Leitch ja Paul F. Saagpakk. Lisaks 30-leheküljeline bibliograafia eesti luule ingliskeelsetest käsitlustest, mille on

koostanud Marju Rink-Parming, iga esi-
neja lühike biograafiline tutvustus ja ni-
me- ning aineloend. Käsikiri ei ilmunud.
Miks? On selle taga, Teie enda fraasi
laenates, “ajaloolised olud”?

Lubage mul kõigepealt rääkida isiku-
loolistest seikadest. 1975. aastal tegi Yale'i
üliskooli slaavi ja Ida-Euroopa osakonna
raamatukoguhoidja ja eesti luuletaja
Aleksis Rannit mulle ettepaneku esineda
Yale'i ülikooli kümme aastat kestnud eesti
luule loengusarjas loenguga Uku Masi-
gust. Kutse lähtus minu aasta varem ilmu-
nud artiklist “Religioosne visioon moder-
nistlikus luules: Uku Masingu võrdlus
Hopkinsi ja Eliotiga” (*Journal of Baltic
Studies* 1974, 5.4). Mul oli ettepaneku üle
väga hea meel, seda enam et parasjagu oli
mul käsil artikkel – “Modernistlik luule:
Aleksis Ranniti ingliskeelsete tööde feno-
menoloogiline analüüs”; kandsin selle
1977. aastal kõigepealt ette ühel Washing-
ton D.C. konverentsil ja hiljem see ka
ilmus (*Journal of Baltic Studies* 1979,
10.3). Möödamattes olgu öeldud, et samal,
1979. aastal olin ma Fulbrighti sti-
pendiaadina külalisprofessor Soomes, kus
kirjutasin oma kolmanda ja viimase soo-
me-ugri/balti ekstsentrikutest luuletajaid
käsitleva artikli, mis ilmus hiljem pealkirja
all “Postmodernistlik luule ja Pentti Saa-
rikoski poeetika” (*Scandinavian Review*
70, 1982, detsember).

Varsti pärast Yale'i loengut – mille juur-
de käis muide minu ettepanekul Ranniti
ja dekonstruktsiooniteoretiku J. Hillis
Milleri ühine lõuna ning Ranniti kutsel
õhtusöök René Wellekiga – palus Rannit
mul toimetada Yale'i loengud raamatuks.
Olles käsikirjadega tutvunud, jäin nõusse:

see tähendas kõikide loengute toimetamist, bibliograafia ja registri tellimist, sisesejuhatuse kirjutamist eesti luulest, kirjas-taja leidmist (võtsin ühendust mitmega), rahastamise kindlustamist ja trükkitoime-tamist. Rannit andis asja mulle üle lisatin-gimusi esitamata. Niisugune oli meie kok-kulepe. Kui ma näiteks üsna alguses või-malikud kirjastused pingeritta panin ja nimekirja Rannitile näitasin (Rannitiga kohtusin ma üldse kaks korda elus: korra Yale'is ja teine kord 1981. aastal Pariisis, kus käisime koos lõunal), tegi Rannit mulle selgeks, et otsustagu ma ise. Veel paar näidet: palusin Rannitit, et ta lisaks loengu Betti Alverist (arvasin, et raamatus peaks kindlasti olema peatükk Alverist). Mida Rannit ka tegi. Samuti palusin (küll tulemusteta) kaastööd Ivar Ivaskilt, eesti luule väga asjatundlikult kriitikult. Järel-dasin Ivaskiga vahetatud kirjadest – need olid väga teravad –, et ilmselt suhtub ta Rannitisse ja Yale'i loengutesse negatiiv-selt. Tõenäoliselt ei olnud teda kutsutud, mis oli minu meelest suurim möödalask-mine. Endastmõistetavalt olid minu suhted Aleksis Rannitiga komplitseeritud: olin üheaegselt nii mõne tema poeetilise eksperimendi imetleja kui ka teistsuguse tausta ja maailmavaatega noorema põlve kriitik, kel oli asjadest oma arvamus, ning lisaks Ranniti värvatud Yale'i loengute sõl-tumatu toimetaja (kusjuures üks loeng oli Ranniti luulest ja teise pidas Rannit ise). Huvitav oleks muide lugeda eesti pagu-laskirjanduse ajalugu, mis analüüsiks selle etappe 1940. aastate algusest tänase päe-vani, geograafilisi keskusi (Rootsit, Kana-dat, Ühendriike), kirjastusi, ajakirju, kild-kondlikke suhteid, sisevaidlusi ja debat-

te, erinevusi kodumaa kirjanduselust jm.

Järgnenud kirjavahetuses (aastatel 1975–84) Yale'i loengute kogumiku kaas-tööliste, ennekõike Rannitiga, kerkisid esile paljud eesti luulega seotud teemad. Mainin siinkohal vaid mõnda. Olnuksin väga huvitatud esseest mõne noorema luuletaja või luuletajate, kas Kalju Lepi-ku või Jaan Kaplinski või mõne teise koh-ta. Eesti luule ei lõpe ju 1940. aastaga. Ent 70. aastatel oli nõukogudeaegne luule mulle peaaegu kättesaamatu. Hea oli see, et 1975. aastal saatis Rannit minu Masin-gu-artikli Tartusse Uku Masingule, ja Ma-sing vastas mulle lahkesti, nimetades mind oma parimaks kriitikuks.

Yale'i loenguid oli nõus avaldama In-diana ülikooli *Uralic-Altai Series*; välja-andmiskulud pidi kandma New Yorgis asunud Eesti Teaduslik Ühing (*Estonian Learned Society*) ning Balti Uuringute Edendamise Assotsiatsioon (*Association for the Advancement of Baltic Studies*, AABS). Raamatu üllitamine usaldati Tea-dusliku Ühingu ja AABSi juhatuste liikme, eesti-ameerika sotsioloogi dr Tõnu Parmingu hooleks, kes pidi kasutama oma ülikooli uut arvutitehnoloogiat. Töö käi-gus kerkis üles rida talumatuid tehnilisi probleeme ja tähtajad lükkusid bürokraat-likel põhjustel korduvalt edasi. Oodanud viis aastat ja vaadanud, kuidas Parming ühestki tähtajast kinni ei pea ning töö aegub, loobusin projektist ja saatsin kõi-kidele asjaosalistele ka vastava teate. See oli kole küll. Käsikiri jäi sealtpeale mulle kappi tolmu koguma. Hiljuti, nagu te teate, saatsin ma puhtast ja hästi loetavas seisukorras käsikirjast Eestisse kaks kse-rokoopiat: “The Poetry of Estonia: Essays

in Comparative Analysis” (1980, 373 lk) on nüüd Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis ja Eesti Riigiarhiivis Tallinnas.

Doktorantuuris oli teie juhendaja Ants Oras. Missugune õppejõud ja juhendaja ta oli? Oras oli värsiõpetuse eriteadlane, ent tema kriitilised (kriitikateaduslikud) vaated? Oli tal nende sõnastamiseks Ühendriikides üldse põhjust?

Olin Florida ülikooli anglistika kateedri doktorant aastatel 1968–1972. Spetsialiseerusin luule ja poeetika ajaloole ja käisin Ants Orase loengutel, kes oli ka mu töö juhendaja. Oras oli oma karjääri lõpetamas: ta alustas 1930. aastate alguses Tartus dotsendina ja tuli Floridasse 1940. aastate lõpus koos paljude teiste Saksa fašismi ja Nõukogude kommunismi kolleduste eest põgenevate Euroopa pagulastega. Põgenemisest on Oras kirjutanud oma liigutavas raamatus “Baltic Eclipse” (London, 1948; eesti k-s “Eesti saatus”, 2002).

Florida anglistikakateeder oli suur, sinna kuulus 65 liiget. Struktuurilt ja allüksustelt oli see samasugune kui Ühendriikide teised tollaegsed (ja ka praegused) vastavad kateedrid: kirjanduse uurijad jaotusid vastavalt rahvuskirjandustele, ajaloolisele perioodile, žanrile vm teemale (nt ameerika romantiline rajamaakirjandus või religioon ja poliitika iiri kaasaegses dramaturgias). Ants Oras oli seal inglise renessanssluule, eriti prosodia spetsialist, kelle teisejärguliseks huviks oli luule ja poeetika ajalugu (mis erialana otseselt akrediteeritud polnud). Orase avastuslikud teadusmonograafiad ongi kõik sel teemal: “Milton’s Editors and

Commentators” (1931), “Notes on Some Miltonic Usages” (1938), “Pause Patterns in Elizabethan and Jacobean Drama” (1960), “Blank Verse and Chronology in Milton” (1966). Lisaks on ta eesti keelde tõlkinud seitse Shakespeare’i näidendit ja 60 sonetti. Teadusartikleid renessanssluulest on kümmekonna ringis. Florida anglistika kateeder ja tudengid teadsid küll ähmaselt, et Oras on eesti, ladina, saksa, prantsuse ja teistes keeltes töötav tõlkija, ent seda tööd peeti Euroopa minevikuga seotud kõrvalharrastuseks ja ainult vähesed andsid endale aru, et eesti kontekstis ei ole pagulasest tõlkija Ants Oras mitte ainuüksi renessanssluule viljakas uurija, vaid ka tooniandev literaat.

Ma ei nimetaks Ants Orast ei õpetlaseks, tõlkijaks ega kriitikuks, kuigi ta oli ju ka kõike seda, vaid literaadiks. Järjest süveneva spetsialiseerumise ajal näib literaadi mõiste vanamoeline. Tänapäev postmodernistlik kultuur on selle renessanssi ja valgustustraditsioonist pärit mõiste aegunuks arvanud. Isiklikult tooksin ma Orase töödest eraldi välja tema kirjandusajakirjades (vastandina akadeemilistele väljaannetele) ilmunud artiklid, mille sära proosastiilini küünivad väga vähesed õpetlased. Orast kui literaati oskasid mõista ja tunnustada pigem tema Euroopa kui Ameerika kolleegid, mida näitab paarikümne Euroopa kolleegi pühendus-kogumik “Estonian Poetry and Language: Studies in Honor of Ants Oras” (Stockholm, 1965), mida toimetasi Viktor Kõressaar ja Aleksis Rannit.

Millisena Te mäletate Orast kui inimest? Kuidas ta elas oma “päikeseriigi”? On

Teil isiklikke mälestusi, mida Te tahaksite meenutada? Kuidas hääldati Ameerikas Orase perekonnanime?

1971.–72. aastal, kui ma oma doktoritööd kirjutasin, oli Ants Oras juhendaja, kes andis mulle täiesti vabad käed ja lubas uurida ning kirjutada omatahtsi. Mina, kes ma mässasin parasjagu autoritaarse katoliku kiriku (koduse tausta) ja Ühendriikide valitsuse vastu (mis proovis mind värvata õnnetusse Vietnami sõtta), olin sellega väga rahul. Tagasivaates tundub, et Ants Oras sai aru, et mul on olemas siht ja tahe ning mind ei pruugi kantseldada. Orasega suheldes imponeerisid mulle ta arukus ja küpsus ning valmisolek minuga arvestada, mis paljudel juhendajatel hästi ei õnnestu. Olen aastate jooksul näinud, kuidas paljude doktorantide ja juhendajate suhted jooksevadki tulemusi andmata liiva.

1972.–73. aastal, pärast doktorikraadi kaitsmist, õpetasin aasta Florida ülikooli humanitaarosakonnas ja käisin aeg-ajalt Orase ja väikese seltskonnaga pikkadel ühislõunatel, millest võtsid tavaliselt osa keskeas inglise romaanikirjanik Frank Taylor ja pensioneerunud ameeriklasest hispaania renessansskirjanduse uurija Francis Hayes. Arutasime päevaküsimusi ja läksime siis edasi kas raamatupoodi või raamatukokku. Käitusin vanemate inimestega lugupidavalt, ent vasakpoolsete vaadetega noore rabeda sõjavastasena oli meil üsna teravaid vaidlusi. Ühel niisugusel korral tsiteeris Oras mulle ladina keeles Vergiliuse mõtet, et sõja vältimiseks tuleb selleks valmis olla.

Ants Oras elas naisega suhteliselt tagasihoidlikult üsna ülikooli lähedal meel-

divas Tudorite-stiilis telliskivimajas. Tema kodutänaval olid suured varjulised puud, ja mõnel korral, mil ma neil külas käisin, oli majas jahe. Gainesville'is, mis on Põhja-Floridas, on kolm aastaaega (suvi, sügis, kevad), erinevalt lõunaosast, kus on aasta ringi suvi. Tundus, et Ants on kohanenud, ja ma ei mäleta, et ta oleks kunagi kurtunud, kuigi muidugi oli kõigile selge, et need kaks inimest on paguluses elavad eestlased.

1972. aasta alguses rääkis Ants mulle ühel päeval eesti luuletajast Uku Masingust (mõtlesin, et mis imelik eesnimi), kes kirjutavat samasugustest tunnetest nagu need usukriisidest kirjutavad modernistlikud luuletajad, keda olin käsitlenud oma doktoritöös. Sain Masingu varaste luuletuste tõlked ja hakkasin kirjutama võrdlevat artiklit Uku Masingust. Pidin selleks õppima veidi eesti keele fonoloogiat ja grammatikat, et jälgida oma töö jaoks võtmeliste lõikude meloodiat ja saada aru tähendusest. Käisin mitmel korral Antsu koduraamatukogust eestikeelseid raamatuid laenamas või täpsustamas hääldust, kõlalist ülesehitust ja tõlget. Ta aitas mind poeetilise dünaamika üksikasjades meel- sasti – poeetilistes üksikasjades oli ta üle- tamatu meister.

Tagasivaates ma näen, et minu uurimus religioosetest luuletajatest kriisis kajastab tõsiasja, et ma ise olin tollal oma usku kaotamas. Kui ma peaksin seda käsitlust täna uuesti kirjutama, siis ma sooviksin, et mu Masingu-analüüs käsitleks ka moodsas religioosuses luules avalduvat ühiskonnakriitilist mõõdet ja vastupanu, aga ka muganevat rahulolu. Seda luulet iseloomustab niihästi sundmõteline kes-

kendumine isoleeritud ja haprale “minale” kui ka valus igatsus transtsendetsi järele. Samas see luule enamasti eirab teda ajendavaid ahistavaid ajalootendentse, nagu moodne ilmalikustumine, linnastumine, kommertsialiseerumine, natsionalism, looduse laastamine ja (enamasti sõjast põhjustatud) nihilism. Taganjärele ma märkan moodsas usulises luules kompenseeriva fantaasia elemente ning varjatud ühiskonnakriitikat, mida ma varem ei märganud. See, mis on minevik, ei ole kunagi lihtsalt möödas.

Inglise keeles mõjub nimi “Ants” võõralt ja tavaliselt hääldatakse seda *ä*-ga (nii et nimi saab tähenduse ‘sipelgad’). “Antsu” lahtist *a*-d ei hääldata mitte lahtise, vaid kinnise suuga nagu inglise sõna *ants*. “Orase” rõhk langeb inglise keeles teisele, mitte esimesele silbile nagu eesti keeles, ja *r* tavaliselt ei põrise, nii et nimi on kõlatu. Oras seletas mulle kord oma perekonnanime eestikeelset tähendust ja ma ütlesin, et muidugi, ta ju ongi *greenhorn* (s.o ‘hilisimmigrant, uustulnukas’, ent ka ‘roheline’, s.o ‘kollanokk’). Küsisin talt naljaga pooleks, mis ta arvaks, kui teda hüüda Hans Greenhorniks. Oras võttis vastuseks suust oma lahutamatu piibu ja muigas ühtaegu lõbustatult ja sallivalt. Nõnda, naeratavana, on ta mul seniajani silme ees: lühikesed püksid jalas, sär-gikaelus lahti ja ilme aval. Nimede suhtes on kõik tundlikud.

Eesti luulega komparativistlikult tegeldes pidite toetuma peamiselt tõlgetele. On Teil meeles, kuidas mõjusid olemasolevad tõlked: luulena? tõlgitud sõnade, tõlgitud riimidena?

Hea luuletõlke peamine klassikaline kriteerium on, et see peaks tõlget emakeeles lugevale inimesele mõjuma hea luulena. Originaaltruudus ja tõlke täpsus, mida küll eeldatakse ja tunnustatakse, on kriteeriumina teisejärgulised. On luuletajaid, kelle “sõnasõnaline” tõlkimine annab väga häid tulemusi. Nagu näiteks Victor Terrase tõlgitud Juhan Liivi luule. Mida kõnekeelsem stiil, mida olulisem narratiiv – sisu, tegevuskoht, tegelane, teema –, seda edukam on “sõnasõnaline” tõlge. Kui aga määravad on poeetilised ornamendid ja musikaalsus – rütm, vokaalide ja konsonantide vaheldumine, meeleolu jm –, siis on sõnasõnaline tõlge originaalist tõenäoliselt kehvem. See on üldteada tõde. Mulle on jäänud mulje, et niisugune on olnud Marie Underi saatus, kes on oma inglise keelde tõlkijatele tõsine pähkel.

Kaheteistkümnest Ants Orase tõlgitud Marie Underi luuletusest, mis ilmusid kogumikus “Kuus eesti luuletajat. Six Estonian Poets” (Tallinn, 2002), on minu meelest kõige mõjuvam ja südamesseminevam luuletus “Võõrsil” (*In Foreign Parts*), 1946. aastal kirjutatud lüüriline itk kodumaalt pagendatusest, mis meelde jäävates salmides kirjeldab meeleheite erinevaid emotsionaalseid seisundeid. Luuletuse teise osa ingliskeelse tõlke riimitud jambiline tetrameeter on sorav ja sundimatu, tabades üllatavalt hästi Underi kaheksasilbilisi riimuvaid värsipaare. Ivar Ivaski kolmest Underi inglise keelde tõlgitud luuletusest, mis ilmusid Emery George’i toimetatud kogumikus “Contemporary Eastern European Poetry: An Anthology” (Ann Arbor, 1983), on võim-

saim sonett "Hommikurõõm" (*Morning Joy*), ent seda mitte tänu ekstaatiliselle lüürilisele tundele, vaid originaali kütkestavale kujundireale. Ivask ei ole seadnud eesmärgiks edasi anda Underi riime, ja peab värsimõodust kinni üsna umbkaudu. Kui võrrelda Underi 1930. aasta luuletust "Üksi merega" (*Alone with the Sea*) Orase ja Ivaski tõlkes, siis Oras hoiab kinni Underi ebamugavast riimiskeemist ja valdavalt viiesilbilisest meetrumist, Ivask aga silpe ei loe ja on Underi puhaste riimide asemel kasutanud vaid üksikuid. Oras vahendab siin Underi kunsti äärmiselt meisterlikult, Ivask annab aga originaalilähedasemalt edasi Underi sõnajärge ja vahelduvaid meeolusid. Mulle meeldiks, kui Marie Under oleks tõlgitud nii, et tõlge ei loobuks millestki, ei ütlemissviisist, meetrumist, riimidest, meeolust jm. Peaksin vist lisama, et ei ole W. K. Matthews 1950. aastatel ilmunud Underi tõlgete austaja. Kui ma neid esimest korda lugesin, mõjusid need mulle ülespuhutuna. 1982. aastal pidas keeleteadlane Ilse Lehiste Los Angeleses Ameerika Kaasaegsete Keelte Ühingu aastakonverentsil meeldejäeva ettekande eesti luule inglise keelde tõlkimise raskustest. Olin seda kuulamas. Ilse Lehiste luges oma poolse näitena ette Marie Underi ühe varasema vabavärsis ja riimimata luuletuse "Täiskuu" (*The Full Moon*) sõnasõnalise ja vaba tõlke. Valinud just selle luuletuse, vältis Lehiste sõnaselgelt Underi meetrumi ja riimi tõlkimise "probleeme" – ja ma saan tast aru.

Eesti luule vastu tärkas mul huvi tänu Ants Orase Uku Masingu tõlgetele, mis olid minu meelet suurepärased, säilita-

sid värsimõodu ja andsid edasi tugevaid, hilisromantilis-sümbolistlikke kujundeid ja ängistavaid tundeid. Need tõlked on nüüd ilmunud raamatus "Kuu eesti luuletajat Ants Orase tõlkes". Kui mind miski häiris, siis värsi kramplik formaalsus ja kujundite ja sümbolite kohatine võõrus (Masing oli *rara avis*). Mulle tundub aga, et eesti luulel pole seniajani tõeliselt head ja viljakat inglise keelde tõlkijat. "Six Estonian Poets" on üksainus õhuke raamat. Oleks ju tore, kui ilmuks mahukas eesti luule ingliskeelne antoloogia, mis annaks võimalikult nõtketes tõlgetes ülevaate eesti luulest kaasajani välja. Või kui inglise keeles oleksid olemas ka tugevad üksikkogud, näiteks Masingu "Neemed vihmade lahte" (1935).

Minu põlvkonna, Teise maailmasõja järgse beebibuumi ajal sündinud ameeriklaste "maitset" ja tõlke-eelistusi on mõjutanud meie kujunemisaastatel käibinud neli konkureerivat ingliskeelset luuletraditsiooni: 1) biitnikute whitmanlik bardiluule, ennekõike Allen Ginsbergi tuntud "Ulg", 2) äärmiselt mainekas oli William Carlos Williamsi minimalistlik ja kõnekeelne vabavärsis lüürika, mis oli otseselt vastuolus 3) akadeemiliste luuletajate, Robert Frosti ja tema paljude järgijate rangelt meetrilise luulega; 4) Wallace Stevensi ja John Ashbery kõigist neist täiesti erinevad, äärmiselt rafineeritud ja tihti mõistatuslikud hilisromantilised meditatsioonid. Tahan öelda, et muutuvate/konkureerivate stiilide ja kirjanduslike põlvkondade põimuv ajalugu teeb tõlgete, tõlke taseme, tõlkekriteeriumide, nende õnnestumise või ebaõnnestumise hindamise (ka mulle) raskeks. Aga ma loodan,

et eesti luulet tõlgitakse inglise keelde edasi, ja paremini kui varem.

Teie kunagisi sõnu kasutades “teooria ei ole enam see, mis varem”. Nortoni kriitikaantoloogia peatoimetajana olete õige inimene, kelle käest küsida: missugune on tänane kirjanduskriitika ja -teooria?

Ühendriikide akadeemilised kirjandusringkonnad ei pea “teooriana” hetkel oluliseks mitte ainult poeetika- ja esteetikalaseid või kriitikateaduslikke töid nagu varem, vaid ka retoorika-, meedia- ja diskursusetooriat, semiootikat, rassi-, rahvus- ja soo- ning visuaalse ja popkultuuri teooriaid. Teooria oma uuemas postmodernistlikus tähenduses on ent süiski ka midagi enam kui üksnes uute teemade ja tekstide ekspansioon. See hõlmab küsimis- ja analüüsiviise, mis lähevad kaugemale varasemast formalistlikust, kirjanduse “kirjanduslikkusele” keskendunud lähilugemisest. Poststrukuralismi, kultuuriuuringute ja uute sotsiaalsete liikumiste, eelkõige nais- ja inimõiguste liikumise kombineeritud tagajärjena on postmodernistlik teooria skeptiline süsteemide, institutsioonide ja normide suhtes; varmalt asutakse kriitilistele seisukohtadele ja ollakse opositsioonis; huvitatakse kõigest varjatust ja vastuolulisest ning moonutustest; lokaalseid ja individuaalseid tavasid seostatakse kultuuri laiemate majanduslike, poliitiliste, ajaloolise ja eetiliste teguritega. Niisugune teooria – või pigem “kultuurikriitika”, mis on mõisena hõlmavam, – ei tegele enam üksikasjalikult tingimuslike võimalustega nagu kantiaanlik kriitika, vaid uurib ja kritiseerib kultuuritekstides ja ümbritsevates ins-

titutsioonides avalduvaid väärtusi, tavasid, kategooriaid ja kujutlusi. Varasematele põlvkondadele mõjub niisugune teooria propagandistlikuna; see ei ole enam poeetika või kirjandusloo erapooletu objektiivne uurimine. “Teisendus” võiks muidugi loetleda ridamisi: teooria kui poeetika ja kirjandusteadus on teisenenud tänu paljudele uutele kirjandusvälistele suundumustele; kultuurikriitika eelistamine on teisendanud teooriat kui objektiivset ja erapooletut analüüsi; kirjandusteooriat kui kõrge- või keskmiselaubalist esteetilis konstrukti on teisendanud madalalaubaline popkultuur, massimeedia ja rämps-kirjandus; teisenenud on teooria erialakeel, põhiprintsiibid ja normatiivsed analüüsimeetodid; ja teooriat kui sidusat ning ühele valdkonnale keskendunud ettevõtmist on teisendanud viimase aja viljakad kultuuriuuringud ning sellega kaasnenud valdkondade ekspansioon. Teooria ei ole enam see, mis siis, kui me seda Ants Orasega 1960. aastatel uurisime, keskendudes stilistikale, filoloogiale, formalismile.

Viimasele kolmekümnele aastale tagasi vaadates torkab silma, et teooriaga on Ühendriigid hiilanud, aga näiteks luule või näitekirjanduse olukord pole nii hiilgav olnud. Nagu paljud minu põlvkonnakaaslased, elasin ma kaasa 1970. aastatel alanud teooria renessansile. Selleks ajaks oli 1930.–1960. aastate formalistlik paradigma – angloameerika uskriitika – end ammendanud ja seda rünnati järjest teravamalt mitmest suunast. 1970. aastatel vahetasin ma formalismi välja esialgu fenomenoloogia, siis poststrukuralismi vastu, ning hakkasin luule ja poeetika ajaloo asemel uurima kriitika ja teooria

ajalugu. Põlvkondlikust ja isiklikust suu-
namuutusest annavad tunnistust nii minu
neli ilmunud monograafiat kui ka Nor-
toni teooria ja kriitika antoloogia.

Oma karjääri alustades valmistas mulle
eesti luule uurimisel kõige suuremat nõr-
dimust see, et puudusid võimalused õp-
pida keelt, saada stipendiume, puudusid
eesti keele õppeks vajalikud institutsioo-
nid. Alustasin külma sõja halval ajal.
Pöördusin mitme fondi poole, ent tule-
musteta. Samal ajal hakkas mulle tundu-
ma, et luule formalistlik analüüs, millega
olin alustanud, on järjest mannetum, ent
"teooria" oma uutes postmodernistlikes
vormides näis olevat otsustavate läbimur-
rete ja avastuste lävel. Järgmine suur pet-
tumus oli eesti luule Yale'i loengute nüri-
sünnitus. 1981. aastaks olin ma juba Pa-
riisis ja võtnud uuesti käsile prantsuse
keele, et olla pädev töötama Jacques Der-
rida, Michel Foucault' jt poststrukuralis-
tide tekstidega. Minu esimene raamat
"Deconstructive Criticism" ilmus Co-
lumbia ülikooli kirjastuses 1983. aastal.
Seda tunnustasid kriitikud ja raamat müüs
hästi. Saanuks ma aga oma tahtmist, ol-
nuks mu esimene raamat ilmselt kompa-
rativistlik analüüs modernismi vahetumi-
sest luules postmodernismiga, kus ma
vaadelduksin kõrvuti eesti-, soome- ja
ingliskeelseid luuletajaid. Ainult et läks
teisiti.

Yale'i loengute kogumiku juurde tagasi
tulles: Te hindate oma sissejuhatuses Ants
Orase koostatud "Arbujaid" läbi 1938.
aasta kriitiliste prillide. Kas Te ütleksite
lõpetuseks oma arvamuse sellest Eestis
hiljuti uuesti väljaantud kogumikust,

millesse kaasaegsed eesti kriitikud on
suhtunud nii kiitvalt kui nihelistlikult.

Märkusi oleks mitu. Esiteks oleks kena,
kui sellest tuntud kogumikust tehtaks
tõlge. Teiseks ei maksaks Orast mingil
juhul samastada ühe teosega, sest Orase
huvid, ilmunud tööd ja saavutused ei piir-
du ju selle ühe tähtraamatuga: Oras on
tõlkinud eesti keelde Goethe "Fausti",
Vergiliuse "Aeneisi" ja Molière'i "Misant-
roobi", avaldanud arvukalt teadustöid (nt
ühe esimese T.S. Elioti käsitluse, mono-
graafia Shelleyst, monograafia Marie Un-
derist), olnud eesti-rootsi sõnaraamatu
kaasautor, kirjutanud poliitilise analüüsi
"Baltic Eclipse", pannud kokku kaaluka
kirjanduslike esseede kogumiku "Laiem-
mase ringi" (1961), avaldanud sadu ar-
vustusi, artikleid entsüklopeediatele ja
tõlkeid võõrkeeltesse. Teinud rohkem kui
60 aastat tööd. Kolmandaks, "Arbujate"
hindamise kriteeriumid – ja võimalik, et
kogu eesti luule ajalugu – vajaksid värs-
ket ülevaatamist. Lubage ma selgitan.

Kui piirduda praegu 1880.–1950. aas-
tate modernismiavangardi ründamisel
(kuhu arbujad vaid ühe näitena kuuluvad)
ainuüksi puhta kunsti, formalismi või
vaimsusega, on sellest vähe. Ajalooliselt
on enamik avangardiste võidelnud kunsti
autonoomia eest, vastandades end kom-
mertshuvidele ja teistele survevormidele.
Tegemist oli ühiskonnakriitiliste kunstni-
kega, kes oponeerisid valitsevale kodan-
likule korrale ja hiljem kunsti sundpoli-
tiseerimisele, mida nõudsid Euroopa fa-
šism ja Nõukogude kommunism. Tuleta-
gem meelde, et sotsialistlik realism oli
riiklik sundpoeetika, mis sanktsioneeriti
"Arbujate" ilmumisega üheaegselt. Kumb

on tänaselt perspektiivilt vaadates revolutsioonilisem või radikaalsem, kas arbujad või proletaarne kirjandus?

Kuigi ma organiseeritud religiooni võõristan, elan ma postkommunistlikus maailmas, kus arvukad religioossed äratuliikumised, fundamentalistlikud hoiakud ja *new age*'i sulamid tõendavad, et vaimsed probleemid, ehkki labiilsed ja ohtudega seotud, ei kao ilmselt kuhugi. Ja neil on alati komplitseeritud poliitilised tagajärjed. Modernistlik utopia rahvaopiumi väljajuurimisest äpardus. "Arbujates" avalduvat vaimsust tuleks hinnata just seda silmas pidades, võttes sealjuures miinimumina arvesse niisuguse vaimuse ühiskondlikku ja poliitilist mõõdet.

Ma usun, et vormil on oma poliitika, oma ideoloogia, mis on tundlik ajaloolise konteksti suhtes. Mida võiks tänane eestlane arvata sellest, et 1930. aastate noorluuletajad nagu Uku Masing otsustasid kirjutada äärmiselt hoolikat, meetriliselt korrastatud ja riimitud, uusromantist ja visionaarset lüürikat? Mis on niisuguse vormi poliitika täna, tagasivaates? Kas me tahame endistviisi väita, et proletaarne kirjandus oli siis või on praegu progres-

siivsem, murrangulisem, kujundab paremat tulevikku? Kirjandus- ja kultuurikriitikud, eriti meie, vasakpoolsed, peaksime tänases globaliseerivas, postmodernistlikus, täitmatu tarbimise ja turukesksete väärtuste maailmas, kus võimutseb popkultuur, autonoomiad kaovad ja avangardi pole, andma värske hinnangu nii kunsti autonoomia poliitikale, modernismi avangardile kui ka vaimuse rollile.

"Arbujate" kaante vahel on individuaalsed üksikanded ja nende puhul ei saa rääkida ühtsest rühmitusest. Vastupidi. Võimalik, et Nõukogude ajal Eestis materialismi ja vaimuse vahele tõmmatud liiga jäik reliktno eraldusjoon tuleks dekonstrueerida. Arbujate niinimetatud "vaimsus" pole minu meelest üheselt lihtne. Huvitav, mida annab tänases Eestis "Arbujate" ümberhindamine? Kui palju pooleli vanu asju peab uus postkommunistlik rahvas läbi töötama, ja kui kiiresti? Paistab nii, et tänastel kirjandusmaastikel ei lähe modernismi avangard (nagu arbujad) meelest.

Küsitles Anne Lange

ANATOL LIEVEN **Läänemaailma lõpp?**

Natsionalismi lõkkelöömine pärast 11. septembrit ei lase USA-l tajuda Euroopast kaugenemise ohtlikkust. Kui Ameerika rünnak Iraagile ei lähe plaanipäraselt, siis võivad tekkida rahvusvahelised lahkkelid, mis tähendavad "läänemaailmaks" nimetatud kultuuriüksuse lõppu.

Aasta tagasi, kohe pärast 11. septembri rünnakuid, kirjutasin ma ajakirjas *Prospect*, et USA-l ja tema liitlastel on tarvis "anda raevukas vastulööök". Kuigi Talibani režiim on tänaseks kukutatud ja al-Qaida killustatud, ei ole saavutatud ülekaalukat võitu, osalt Afganistani eripära ja Pakistanis asuvate hõimualade läheduse tõttu ning osalt USA väejuhtide soovimatuse pärast kasutada suuremal arvil maavägesid. Enamik al-Qaida juhte on seni vabaduses. Afganistan on praegugi ebastabiilne. Ja mis veel hullem: sadu Afganistani tsiviilelanikke on hukkunud USA sõjaväe vigade tõttu. Meie afgaani liitlased aga on tapnud, näljutanud ja piinanud vange ning USA on rumalalt ja vastutustundetult õnestanud Genfi konventsiooni.

Siiski on USA sõjavägi üldiselt püüdnud hoolt kanda selle eest, et niivõrd kui realistlikud sõjalised kaalutlused lubavad, välditaks tsiviilohvreid ning koheldaks

vange inimlikult. Bushi valitsus on läinud mõnede siseriiklike meetmetega muretekitavalt kaugele, aga see pole üllatav pärast nii kohutavat rünnakut nagu 11. septembril. Pealegi on USA õigussüsteem kõige pöörasemad sammud selles suunas tagasi tõrjunud, mis näitab, et ta on endiselt usaldusväärne. Seega ei tunne ma poolehoidu nende Euroopa vasakpoolsete suhtes, kes olid al-Qaida vastase sõja vastu ning esitasid USA poliitika ja kultuuri kohta rohmakaid stereotüüpe.

Ma toetasin sõda Afganistanis, sest see oli USA enesekaitse sõda, mis kaitses ka maailmakorda ja tsivilisatsiooni – sh islami tsivilisatsiooni – barbaarsuse ja obskurantismi vastu. Kuid sõda Iraagi vastu oleks juba hoopis teine asi, eriti kui seda hakataks pidama liidus Ariel Sharoni Iisraeliga. Sellega kaasneks suur risk sattuda hukatuslikku konflikti suure osaga araabia maailmast ning see võib viia araabia maade sõjalise okupeerimiseni USA poolt. Veelgi enam, sellest tulenev "tsivilisatsioonide konflikt", millega kindlasti kaasneksid korduvad terroriaktid läänemaailmas, võiks pikas perspektiivis kallutada Lääne demokraatia autoritaarsuse teele ning lõpetada praeguse liberaalse globaliseerumisfaasi. Just seda radikaalsed islamistid soovivadki. Niisugune sõda oleks suur viga ajal, kui Osama bin Laden ja tema

kaaslased on vabaduses, al-Qaida ohustab Pakistani ja teiste riikide stabiilsust ning püsib India ja Pakistani vahelise sõja oht.

Ma jagan Michael Lindi arusaama (*Prospect*, aprill 2002), et Iisraeli *lobby* Ameerikas mängib selles olukorras ohtlikku rolli – eriti Iisraeli enda pikaajalisi huve silmas pidades. Unustagem jutt, et USA toob araabia maailma demokraatiat. Tunde, mis niihästi Iisraeli kui Ameerika karmi joone poliitikat ajendab, võttis ühel hiljutisel seminaril kokku Iisraeli *lobby* üks tähtsamaid esindajaid, öeldes araablaste kohta: “Las nad vihkavad meid, peaasi et nad meid kardaksid.” Lind väidab, et niisuguste tegurite tõttu ajab Bushi valitsus sageli segi nii oma vaenlased kui eesmärgid, mida “terrorismivastase sõja” edukaks pidamiseks tuleks lahus hoida. Kuigi eurooplased ja ameeriklased peaksid Iisraeli kui riigi eksisteerimist tugevalt toetama, ei peaks see toetus laienema Iisraeli võimule Läänekaldal ja Gaza sektoris ega sealsetele Iisraeli asundustele. Iisraeli poliitika kaitsjad Iisraelis ja USA-s on sunnitud otsima puhtmilitaarseid õigususi, nagu näiteks kaitseminister Donald Rumsfeldi hiljutine kommentaar: “Asundustele keskendumine praegusel ajal ei taba asja tuuma. Asundused nn okupeeritud alade mitmetes piirkondades on tagajärjed sõjast, mille Iisrael võitis” – argument, mida oleksid võinud kasutada ka Milosević ja tema kannupoisid. USA-s käib liigagi edukas kampaania, milles kasutatakse “terrorismivastase sõja” argumenti ja tümitatakse asunduste üle diskuteerijaid vaikima, süüdistades neid antisemitismis ja “terrorismile vabanduste

otsimises”. See laostab Ameerika vaimu; hämmastaval kombel toimuvad Iisraelis endas märksa avatumad diskussioonid asunduste küsimuses ja Iisraeli poliitika üle üldiselt.

USA–Iisraeli liit on omandamas sama-suguseid vastastikku hukatuslikult mõjuvaid aspekte nagu Venemaa kindel enesetidumine Serbiaga 1914. aastal. Võib isegi öelda, et selle sideme tõttu on USA ja Iisrael oma kohti vahetamas. USA, mida kaitsevad ookeanid ja võrratu sõjaline üleolek, on sattumas ohustatud Lähis-Ida riigi rolli, kes usub, et teda ähvardab surmaoht maadest, millel on kasutada ainult tilluke murdosa tema võimsusest. Samas on Iisrael ränu USA toetusele muutunud otsekui üliriigiks, mis suudab trotsida niihästi tervet oma regiooni kui ka Euroopat. Selline olukord ei saa kesta kaua. Iisrael ei ole üliriik. Ta on küll rikas ja võimas, aga ta on ikkagi üks väike Lähis-Ida riik, mis peab otsima oma naabritega kompromisse, kui tahab elada rahu.

Hämmastav on see, et Iisraeli ei mainitagi Robert Kagani mõjukas essees USA ja Euroopa kaugenemisest (*Prospect*, august 2002), mille juurde ma veel tagasi pöördun. Seda hoolimata faktist, et just USA tingimusteta toetus Iisraelile on saanud suurimaks pingeallikaks USA ja Euroopa vahel ning Euroopa kriitika Iisraeli aadressil (mis mõnikord on olnud ka ebaõiglane, näiteks süüdistused Jenini “veresaunas”) on andnud peamise ajendi viimasel ajal USA meedias ilmunud vihasteks Euroopa-vastasteks rünnakuteks.

Iisraeli mahavaikimise põhjuseks on arvatavasti see, et USA rahvuslikest huvidest ja terrorismivastase sõja vajadustest

Anatol Lieven

lähtuva “realistliku” vaatevinkli järgi ei ole Iisrael mitte kasulik liitlane, vaid tema tingimusteta toetamine on üks USA peamisi kohustusi. Nõnda on tõesti võimalik esitada tugevaid argumente Saddam Husseini kõrvaldamiseks ning tema masihävitusrelvade hävitamiseks. Just Iisraeli–Palestiina konflikti praegune seis ning Iisraeli tahe säilitada oma kontrolli suurte maa-alade üle teispool 1967. aasta piire muudaksid sõja Iraagiga äärmiselt ohtlikuks. Ilma Iisrael–Palestiina konfliktita oleks USA-l märksa lihtsam väita, et ta tegutseb rahvusvahelise korra kaitseks, ning Saddami kõrvaldamise nimel peetav sõda leiaks regioonis märksa tõenäolisemalt toetust.

Minu kunagine oletus, et 11. septembri terrorirünnakud võiksid panna USA-d uuesti läbi kaaluma oma tingimusteta toetust Iisraelile, tundub praegu naiivne. 11. septembri, Iisraeli *lobby* ja mitmesuguste Ameerika ajaloo- ja kultuurisuundumuste kombinatsioon on elustanud Ameerika natsionalismi, mis on esmajoonel suunatud islamimaailma vastu, aga ka Euroopa või mis tahes riikide rühma vastu, kui see peaks vastustama USA plaane. 11. september on sellesse segusse lisanud õigustatud hirmu ja viha, aga ka kõikidest ainetest kõige joovastavama – tunde, et ollakse ainulaadse ülekohtu ohver.

Kuid inimene, kellel on vähegi ajalootunnet, ei saa pooldada ühegi riigi agressiivset natsionalismi, ükskõik millised kallaletungid sellele riigile ka osaks oleks saanud. Paljud rahvad võivad väita, et nad on olnud ülekohtuse agressiooni ohvrid; see aga ei tähenda, et neid ei tuleks hinnata nende vastureaktsiooni proportsio-

naalsuse järgi. Poolteist sajandit Euroopa ajalugu enne 1945. aastat näitab meile liigagi hästi, kuhu natsionalistlik võimupoliitika võib viia. Mis puutub “ennetavasse ühepoolsesse vastulööki”, siis see on juba Orwelli-vääriline fraas. Eriti tobe on niisugune sõjakas natsionalism USA puhul, sest just tema on ju see, kes globaalsest korrast kõige rohkem kasu lõikab, just temal peaks olema tugev huvi säilitada *status quo* ja kindlustada seda üldaktsepteeritud reeglitega.

Õnneks ei ole me veel jõudnud punkti, kus “läänemaailm” lakkaks olemast, – kas või juba sel põhjusel, et Bushi valitsus esindab kõigest üht Ameerika palet, mitte aga tervet maad. Aga kui USA läheb Iraagi vastu sõtta ja kui see sõda läheb halvasti, siis on lähedal läänemaailma kui kultuurilise ja poliitilise üksuse lõpp.

Võib küll väita, et 11. september näitas, et USA seisab tõepoolest vastamisi kohutavate ohtudega. Aga enne kui seda võtta õigustusena uutele natsionalistidele – või “realistidele”, nagu nad end ise ekslikult nimetavad –, tuleks vaadata, mida nad kirjutasid enne 11. septembrit. Siis saab selgeks, et nad – kui kasutada Bushi valitsuse ühe liikme ettevaatamatuid sõnu – on lihtsalt “võtnud 11. septembri ja ladanud selle selga kogu oma varasema tegevuskava”. Robert Kagan ja William Kristoli toimetatud kirjutistekogumik “Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defence Policy” (Praegused ohud: kriis ja võimalused Ameerika välis- ja kaitsepoliitikas; 2000) on sellest seisukohast väga kõnekas. See on vihane rünnak Clintoni valitsuse vastu ja sisaldab ühtlasi jõulisi soovitusi tuleva-

sele vabariiklaste valitsusele. Kooskõlas 11. septembri eelse realistliku traditsiooniga ei huvitu autorid terrorismist ega ühiskondadesisese vägivalla ja stabiilsuse küsimustest – selle asemel arvavad nad, et USA-d ohustavad eelkõige teised, olettatavasti võimsad riigid ja et kõigile neile konkurentriikidele tuleb läheneda maksimaalse karmusega. Näiteks kogumiku viimane essee kujutab endast paranoilist katset võrrelda USA positsiooni Hiina suhtes Suurbritannia positsiooniga Saksa- maa suhtes 1930ndate algul.

Nagu kirjutas Jonathan Clarke ajakirjas *National Interest*: “Kui selle raamatu kõiki soovitusi korruga rakendada, siis riskiks USA üksipäini sõdimisega vähemalt viiel rindel, kusjuures lisaks õhutatakse veel ka Iisraeli loobuma rahuprotsessist ning minema palestiinlastega pidurdamatusse konfrontatsiooni.”

Bushi valitsuse maailmastrateegia on liikunud just selles suunas. Ameerika on takerdunud ühte konflikti Afganistanis, millel on rängad tagajärjed kogu Lõuna-Aasiale. Ta kavandab sõda Iraagiga, mis võib viia pikaajalise sõjalise okupatsioonini mitte ainult Iraagis, vaid ka teistes maades. Bushi kõne “kurjuse teljest” lisas veel kaks vaenlast, Iraani ja Põhja-Korea. Ja veelgi kurjakuulutavam on see, et Kaitsepoliitika Nõukogule – mille eesotsas seisab valitsuse julgeolekupoliitika peamine guru Richard Perle – esitatud analüüs kutsus üles ähvardama Saudi Araabiat naftamaardlate okupeerimisega, kui nad ei osuta tingimusteta abi “sõjas terrorismi vastu”. See kirjutis lisab, et ultimaatum peaks sundima saude keelama igasugused Iisraeli- ja Ameerika-vastased avaldused

oma pinnal. Kristoli toimetatava *Weekly Standard*’i 15. juuli number määratleb samuti Saudi Araabiat USA peamise vaenlasena ning piirkonnana, kus tasuks kaaluda interventsiooni.

1990ndatel püüdsid needsamad nationalisted kujutada Venemaad ähvardava ülivõimuna, millele on loomuomased agressiivsed ja autoritaarsed tendentsid. Ja seda ajal, mil Venemaa oli sooritanud suurima rahumeelse taganemise maailma ajaloos, alistunud USA-le igas olulises küsimuses ning Vene armee oli silmanähtavalt lagunemas. On ehk veel võimalik tunda kaasa poliitilisele ja rahvuslikule hüsteeriale, kui see puhkeb arengumaa- de vaesunud talupoegade ja väikekodanlaste seas, kes püüavad meeletult millegagi oma elu viletsust kompenseerida. Aga mida kosta, kui samasuguseid tundmusi väljendab *Wall Street Journal*? Selle vaimulaadi lätete käsitlemine jääb käesoleva essee raamest välja. Olgu selle juured millised tahes, on see nüüd täies inetuses pinnale kerkinud Ameerika ja Iisraeli natsionalistide suhtumises mitte üksnes arabia maailma, vaid ka Euroopast lähtuvasse kriitikasse. Prantsusmaa stereotüpiseerimine on muutunud nõnda õelaks, et olen kohanud haritud ameeriklasi, kes ei suuda uskuda, et Prantsuse väed osalesid Lahesõjas, et Prantsuse rahualvajaid langes Bosnias serblaste käe läbi rohkem, kui ameeriklasi on tänase- ni langenud Afganistanis, või et Prantsuse sõdureid, kes võitlesid märksa innukamalt, hukkus Indo-Hiinas proportsionaalselt rohkem kui ameeriklasi.

Hoolimata Ameerika natsionalismi lõkkelelöömisest pärast 11. septembrit ei

tuleks siiski arvata, nagu esindaksid praeguse valitsuse karmi joone ajavad kogu Ameerikat või nagu oleks kindel nende domineerimine ka tulevikus. On märke, et USA avalik elu on hakanud väljuma sellest natsionalismi tulvaveest, mis pärast 11. septembrit lämmatas üheksaks kuuks kõik debatil. Mõõdukamad kongressiliikmed on hakanud jõudu koguma vastustamiseks unilateraalset sõda Iraagiga ning nendega on liitunud mõned olulised tegelased vanadest vabariiklikest julgeolekuringkondadest eesotsas Brent Scowcroftiga. Nad saavad ka tugevat telgitagust toetust niihästi Colin Powellilt, välisministriumilt kui ka Pentagoni juhtivatele ringkondadelt. Osalt väljendub selles konkreetne mure kõnealuste sõjaplaanide pärast, millest mõningad on juhtivate sõjaväelaste meelest lausa pöörased. USA sõjaväe vastuseis sõjale Iraagiga kuulub aga ka juba selle institutsiooni imetlusväärse vaimu juurde, mis pole mingil juhul aldis uljaspäisele sõjalisele agressioonile.

Ameerikas tervikuna on viimase põlvkonna vältel Vietnami sõja mälestused üle võõbatud – nii et suur hulk Ameerika teismelisi näib uskuvat, nagu võitnuks USA selle sõja. Ameerika sõjaväel on seda mõistagi märksa raskem uskuda. Ameerika ohvitseride kaks lemmikraamatut näitavad, et sõjaväes on neist kogemustest õppust võetud. Need teosed rõhutavad psühholoogilist, isegi lausa kultuurilist lõhet sõjaväeringkondade ja natsionalistlike ideoloogide vahel. Esimene teos, “Dereliction of Duty: Johnson, McNamara, the Joint Chiefs of Staff and the Lies that Led to Vietnam” (Hooletus ko-

husetäitmisel: Johnson, McNamara, Ühendatud Staabiülemate Komitee ja valed, mis viisid Vietnamin) pärineb H. R. McMasterilt, majorilt, kes paistis silma Lahe sõjas. See on hävitav kriitika Robert McNamara ja “tehnokraatide” aadressil, kes viisid Ameerika Vietnami sõtta, ning kindralite moraalse arguse vastu, kes ei sõandanud vastu seista strateegiale, mille ekslikkust paljud neist mõistsid.

Teine neist on romaan “Once an Eagle” (Kord kotkas) merejalaväelase ja Teise maailmasõja veterani Anton Myreri sulest. Pealkirja tomclancylik kõla on eksitav, tegelikult pärineb see hoopis ühest Aischylose näidendist. Romaan jutustab ühe Ameerika sõduri loo aastast 1917 kuni 1960ndateni ning raamatut on jagatud kõigile USA merejalaväeohvitseridele, kelle seas see näib olevat saavutanud kultusliku staatuse. USA armee Sõjakolledž kasutab seda raamatut ohvitseride väljaõppes ja kolledži ülem on seda nimetanud “kirjanduslikuks moraalkompassiks nii minu kui mu sõduritepere jaoks juba rohkem kui kahe põlvkonna jooksul”.

“Once an Eagle” ei ole väljapaistev kirjandusteos, aga see on kirglikult moraalne romaan. Selle põhisõnumiks on vastumeelsus poliitilisest, isiklikust või ka rahvuslikust oportunistist ajendatud läbimõtlematu sõjategevuse vastu ning see taunib ka sõjaväelasi, kes niisuguste mängudega kaasa lähevad (kuigi Myreri kangelane tunnistab, et lõppkokkuvõttes peab sõjavägi alluma valitud tsiviiliskultele). See raamat tuletab meelde, et kriiskava retoorika varjus on siiski säilinud ka vanem ja atraktiivsem Ameerika, niihästi

sõjaväes kui ühiskonnas tervikuna: Lincoln, Granti, Marshalli ja Eisenhoweri Ameerika, mida iseloomustab tugev, kuid agressiivsusetu patriotism ning sügav, kuid pealetükkivuseta kohusetunne – roomalikud vourused, mida on pehmenanud kristlus ja valgustus.

Kuigi Richard Perle on püüdnud sõdade kavandamist üksnes poliitikute asjaks kuulutada, ei saa tema ja teised natsionalistlikud ideoloogid USA sõjaväe seisukohiti Iraagi küsimuses eirata. Sõjavägi on juba olemuselt institutsioon, mida ei saa vaikima sundida süüdistustega patriotismi puuduses. Seda iseäranis põhjusel, et väga vähesed karmi joont pooldavad natsionalistlikud intelligendid on ise USA sõjaväes teeninud. Vietnami sõja ajal nägid mõned neist tõsist vaeva, et seda vältida.

Nagu Walt Whitman ütles iseenda kohta, võib öelda ka USA kohta: ta on suur, sisaldab palju erinevusi ja räägib sageli enesele vastu. Rahvusliku Relvaühingu (NRA) ja John Ashcrofti Ameerika on samal ajal ka Sierra Clubi ja Kodanikuvabaduste Liidu Ameerika. Isegi mõned vabariiklased seisavad lähemal oma Euroopa ametikaaslastele kui Ameerika kolleegidele.

Niisuguses kontekstis tasub mõelda selle üle, milline oleks näinud USA poliitika välja siis, kui presidendiks oleks valitud Al Gore – nagu demokraatia mõttes olekski pidanud juhtuma. Mõned suured asjad oleksid jäänud samaks. Aga sellistes võtmeküsimustes nagu rahvusvaheline kriminaalkohus, tuumakatsetuste keelustamise leping ja tuumarelvastuse kärpimise leping Venemaaga oleks Gore üritanud (Kongressi vastuseisu trotsides) ajada

poliitikat, mis oleks eurooplastele lähedsem.

Gore oleks ehk presidendina suurendanud terase- ja muid tollitariife, et meeldida ametiühingutele, aga tõenäoliselt ei oleks ta eraldanud nii suuri subsidiidume USA põllumajandusele. Clintoni tegude järgi otsustades oleks Gore arvatavasti valinud märksa vastutustundlikuma käitumisjoone Ladina-Ameerika majandusliku stabiilsuse asjus. Ja Kyoto lepingu ja globaalse soojenemise küsimusele oleks Gore lähenenud sootuks teisiti kui Bush, või vähemalt oleks seda üritanud. Praeguste jõupingutuste asemel suurendada ja mitmekesistada USA naftatootmist oleksime olnud tõenäoliselt tunnistajaks katsetele põhjendada Lähis-Ida ebastabiilsusega USA vajadust säästa energiat ja investeerida alternatiivsetesse tehnoloogiatesse. Need erinevused ei ole väikesed ja nende tagajärjel oleks “Euro-Atlandi ühtsus” püsinud päris hea tervise juures, võrreldes praeguse haiglase ja võimalik et surmaeelse seisundiga.

Nood Ameerika parempoolsed ja Euroopa vasakpoolsed, kes on ükskõiksed läänemaailma võimaliku surma suhtes, teevad karuteene omaenda maadele, aga ka inimkonnale üldiselt. On terve hulk ohtlikke globaalprobleeme, mida pole võimalik käsile võtta ilma USA-ta. Kuid ilma Euroopata ignoreeriks USA globaalprobleeme ilmselt niikaua, kuni need USA-le surmavalt ohtlikuks ei muutu; ning ilma Euroopa rahuvalvajate ja rahata ei oleks USA sõjalisi kiirvõite võimalik muuta millekski, mis sarnaneks pikaajase eduga. Euroopa rahuvalvajateta Kabulis ning Euroopa poolt finantseeritud

ülesehitusplaanideta langeks Afganistan tagasi etnilis-religioosesse kodusõtta ning al-Qaida koloniseeriks taas puštude alad.

Olgu Ameerika demokraatlik messianism mõnikord kui tahes vihaleajav ja silmakirjalik, on selle riigi demokraatlikel institutsioonidel olnud keskne tähtsus kogu maailma demokraatiale, ja mitte ainult selle pärast et 1941–1989 oli Ameerika Ühendriikide majanduslik ja sõjaline võimsus elutähtis Lääne demokraatia kaitsmisel totalitaarsete režiimide vastu. 19. sajandi Lancashire' veskitöölistel, kes toetasid Ameerika kodusõjas põhjaosariike, oli õigus, ehkki nende otsesed majandushuvid olid pigem seotud lõunaosariikidega. Kui konföderatsioon oleks võitnud, oleks Suurbritannia ja Euroopa geopoliitiline ajalugu võtnud 1860ndatest alates palju autoritaarsemaid jooned.

Ameerika demokraatia prestiiž on isegi islamimaailmas tugev; eriti ilmneb see Iraani noorte hulgas. Arvamusküsitlused näitavad, et moslemite enamik imetleb Ameerika demokraatiat, institutsioone ja majandussaadusi. Üks kõige hämmastavamaid asju Ameerika natsionalistide puhul on nende tahtmatuse mõista, kui ülekaalukalt on Ameerika külma sõja võitnud, niihästi militaarse, majandusliku kui ka ideoloogilise hegemoonia mõttes. Nagu ma vahetult pärast 11. septembrit märkisin, on ka al-Qaida ise selle tunnistuseks. Ainus alternatiivne moderniseerumismudel oli surnud ja maailma juhtivate riikide eliit oli haaratud USA poolt domineeritud kapitalistlikku maailmakorda ning huvitatud selle säilitamisest. Ideoloogiline vastuseis sellele korrale lähtus seetõttu ainult äärmusreligioosetelt ja kva-

sireligioosetelt äärealadelt, fundamentalistlikult islamist ja radikaalsetelt ökosõdalastelt.

USA domineerimine olemasolevas maailmakorras on päevselge; seetõttu oleks loogiline, et USA tegutseks alalhoidliku jõuna, nii nagu Suurbritannia 19. sajandi teisel poolel. Iseenesestmõistetavalt oleks USA huvides luua globaalsete reeglite, piirangute ja institutsioonide võrgustik, mis fikseeriks *status quo*. Miks aga Bushi valitsus seda ei tee? Põhjus peitub Ameerika natsionalismis, mida kütab üles Iisrael ja mille pani lõõmama 11. september.

See toob mind tagasi Robert Kagani essee juurde, mis esindab intelligentselt ja argumenteeritult seda enesepetlikku ideoloogiat, mis Bushi valitsust kannustab. Vastuseks sellele tuleks esitada vaid üks lihtne küsimus: kui Euroopa praeguse poliitika lähtekohaks on tema sõjaline nõrkus, mitte aga jõud, siis kas sellest järeldub, et Euroopa argumendid on valed? Ehk on hoopiski võimalik, et Euroopa on võtnud mõned kasulikud õppetunnid oma 1945. aasta eelsest kohutavast ajaloost? Ja kui USA ja Iisrael neist õppetundidest ei hooli, kas pole nad siis määratud kordama Euroopa kogemust?

Ka hiljutised Euroopa koloniaalsõjad on oma õppetunde andnud, eriti prantslastele Indo-Hiinas ja Alžeerias. Indo-Hiinas sai Prantsusmaa küll otseses mõttes sõjaliselt lüüa, aga Alžeerias ei taganenud ta mitte selle pärast, et olnuks piirkonna enda käes hoidmiseks liiga nõrk (nagu Kagan üritab väita), nii nagu ka Ameerika ei taganenud Vietnamist mitte selle pärast, et oleks lahinguväljadel otseselt lüüa saa-

nud. Nagu Ameerika Vietnamist, nii taganes Prantsusmaagi Alžeerias selle pärast, et maa okupeerimine oleks tähendanud pidevat sõda; Alžeeria säilitamiseks vajalikud kohutavad vahendid (institutsionaliseeritud piinamine jm) laostasid Prantsuse demokraatiat ning hävitasid ta moraalset ja kultuurilist mainet ning Alžeeria majanduslik ja geopoliitiline hind ei olnud lihtsalt tema hoidmiseks tarvilikke jõludusi ja verevalamist väärt. Sama kehtis väiksemas mahu ka Suurbritannia väljatõmbumise puhul Aafrikast pärast Mau-mau mässu verist mahasurumist Keenias. Samasuguseid õudusi koges Vietnamis ka Ameerika, kuid need mälestused on õnnestunud suurel määral kustutada.

Võimupoliitika seisukohalt ei sarnane tänapäeva Ameerika kaugeltki Euroopa võimudega enne 1945. aastat. Kunagised Euroopa natsionalistid kujutasid küll sageli teiste Euroopa riikide võimsust ja pahatahtlikkust teadlikult tegelikust suuremana, kuid nende riike ähvardati ka päriselt. Ühelgi Euroopa riigil enne 1914. või 1945. aastat ei olnud niisugust ülekaalu relvajõus ja sõjatehnikas kui USA-l praegu. Suurbritannial oli küll kõige tugevam laevastik, aga tal oli põhjust peljata kasvavat Saksa laevastikku, eriti allveelaevu. Kuigi Saksamaal oli kõige tugevam armee, oli Prantsusmaal ja Venemaal rohkem sõdureid ja suurtükke, ning seega võis ta võitu loota ainult tehes panuse tohutult riskantsele – ning nagu ilmnas, ebaõnnestunud – avantüürile. Austriat ähvardas Venemaa sõjaline üleolek veelgi rohkem – ning Venemaad omakorda ähvardas Saksamaa ja Austria liit. Seevastu tänapäeval langeb 40% ülemaailmsetest

kaitsekulutustest USA arvele. Ühelgi riigil pole lootust Ameerikale vastu hakata isegi väga lokaalsete sõjaoperatsioonide tandril. USA-d ei ohusta mingi tõsine sõjaline ähvardus ühegi teise riigi poolt. Kuid terrorismivastases sõjas on niisugune üleolek üpris ebaoluline. Terrorismiohtu ei saa hävitada, vallutades ja okupeerides üht islami riiki teise järel – vastupidi, miski ei suurendaks paremini toetust terrorismile.

Robert Kagani pilt hobbesilikust maailmast, kus iga riik seisab vastamisi teiste riikidega, lihtsalt ei kehti suuremas osas maailmast, sh USA tagahoovis Ladina-Ameerikas. Ja paljudes teistes kohtades, kus niisugune pilt ka tõele vastab, ei puuduta see USA huve ning USA ei hakka seal oma sõjaväge kasutama. Sierra Leone rahutagamisoperatsiooni juhtisid britid ning australlased tegid seda Ida-Timoris. Lõuna-Aasias valitseb tõesti riikidevahelise konflikti oht, aga USA roll India-Pakistani tülis – mida Colin Powell on imetlusväärsest täitnud – seisneb diplomaatias, mis kasutab kord ähvardusi, kord meelehead, kord kompromisse. Ühesõnaga, tegu on USA ja Euroopa diplomaatia seguga. Läänt ähvardavad probleemid on enamasti arengumaade-sisesed: kodusõjad, haigused, immigratsioon ja keskkonnakatastroofid – s.o probleemid, millesse Bushi valitsus on suhtunud põlglikult ja mida USA sõjavägi lahendada ei saa, isegi kui tahaks.

11. september andis mõistagi tugeva löögi liberaalsele ja internatsionalistlikule leerile USA-s. Vastastikuse sõltuvuse idee on nüüdseks varju jäänud. Lialt on maad võtnud tunne, ja seda mitte ainult parempoolsete seas, et Euroopa ei ole enam

tähtis. Näiteks Kagan: “Kas USA suudaks kogu ülejäänud maailmaga toime tulla ilma Euroopa abita? Vastus on, et nii see juba praegu ongi. USA on hoidnud Aasias strateegilist stabiilsust ilma Euroopa abita. Lahesõjas oli Euroopa abi ainult sümboolne, nii on see olnud ka Afganistanis ja sama kehtiks ka sissetungi puhul Iraaki. Pärast külma sõja lõppu on Euroopal olnud USA-le sõjalis-strateegilises mõttes vähe pakku- da.”

Seda ebameeldivat tõde on vaja Euroopa valijatele, poliitilisele eliidile – ja sugugi mitte viimases järjekorras – intellektuaalidele ikka ja jälle nina alla hõõruda. Seni kui Euroopa ei arenda välja tõsiselt võetavat sõjalist jõudu ega tahet seda kasutada, on Euroopa riigid määratud jääma USA suhtes oma praegusesse jõuetult vinguvasse positsiooni.

Tarvis ei ole lennukikandjate laevastikke, mis võiksid sõjuda Lähis-Idas või Lõuna-Aasias; tarvis on suutlikkust pidada sõda näiteks Balkani stabiliseerimise nimel. Alandav äpardumine Bosnias 1990ndate algul sandistas Euroopat psühholoogiliselt ja pani ta USA sabas lohisema Kosovo sõtta, mis rõhutas USA sõjatehnika massiivset üleolekut. Euroopal on aga raskem kaitsekulutusi suurendada kui Ameerikal. USA-s ei ole sõjalisi kulutusi tarvis kujutada “ohvritoomisena”, sest ainult väike osa sellest rahast lahkub Ameerika rannikult. Enamasti on tegu lihtsalt Ameerika maksumaksjate raha ülekandmisega Ameerika sõjalis-tööstuslikele kompleksile ja selle miljonitele töötajatele. Seetõttu on Kongress seda ka alati toetanud. Sõjalised kulutused on olnud USA majanduskasvu ja tehnoloogiliste uuenduste tähtis mootor. Euroopas aga

tähendaks hädavajalik sõjaline investeeering ressursside koondamist tihte katlasse, nii et näiteks Prantsuse maksumaksjate raha läheks Briti allveelaevade või Saksa tankide ostmiseks, ning selle majanduslik kasulikkus on seega harilikele valijatele märksa vähem ilmne.

Ent hoolimata Ameerika natsionalistlikust retoorikast mängib Euroopa ikkagi USA võimalikes sõdades olulist rolli ning võtab endale ränki riske – isegi siis, kui ta ei anna ainsatki sõdurit. Euroopa panus seisneb nõusolekus lubada USA-l kasutada oma õhuruumi ja Euroopas paiknevaid baase. Ilma selleta muutuks USA üksuste varustamine Lähis-Idas juba kõvasti keerulisemaks. Aga sõjaväebaaside olemasolu tõstab terrorirünnakute tõenäosust Euroopas.

Kui Euroopa valitsused hakkavad tõesti arvama, et USA poliitika Lähis-Idas kujutab endast tõsist ohtu Euroopale, regioonile ja maailmale, siis peaksid nad olema valmis keelama USA sõjaväel oma pinnal baaside kasutamise – ning võtma enda peale selle sammu võimalikud tagajärjed, see tähendab vastutama ise omaenda kaitsmise eest. Niikaua kui Venemaa ja Türgi sõbralikud püüvad, pole Euroopal tõsiseid konventsionaalseid ohte karta. Niisuguses kontekstis on Euroopa kulutused laevastikule suures osas mõttetud. Isegi hüpotetiline interventsioon Põhja-Aafrikasse sõltuks peamiselt Hispaanias ja Itaalias asetsevatest õhujõududest.

Kogenud ameerika ajakirjanik William Pfaff ütles hiljuti *International Herald Tribune*’is: “Euroopa NATO-riikide valitsused võivad keelata Ameerikal NATO Euroopa-baaside kasutamise rünnakus Iraa-

gi vastu. (...) NATO-t see ei hävitaks, sest USA-l on teda rohkem vaja kui Euroopal. Enamasti ei ole seda tõsiasja mõistetud. NATO ülesanne ei ole enam selles, et Euroopat mingi hädaohu eest kaitsta. Oht on möödas. Eurooplaste jaoks on NATO külma sõja kulukas jäänuk. USA jaoks peab aga NATO edasi eksisteerima. Washington ei pruugi küll hoolida oma liitlaste arvamustest ja sõjalisest toetusest, aga ta peab sellegipoolest säilitama liitlassidemed Euroopaga, sest NATO annab USA sõjalisetele positsioonidele hädavajaliku infrastruktuuri terves Euroopas, Euraasias, Lähis-Idas ja Aafrikas.”

Kui USA tegevus peaks viima verise okupatsioonini Lähis-Idas, siis saaks NATO baaside säilitamisest Euroopa poliitikas oluline väitlusteema. Kui mängu tulevad terrorismiähvardused, siis hakkab Ameerika, nii nagu Iisraelgi, Euroopa silmis paistma pigem ohu- kui toetusallikana. Ja nagu Pfaff viitab, toimuks see olukorras, kus Euroopa ei tunne end olevat kuidagi ohustatud idast. Pfaff rõhutab veel, et

Euroopa kriitikaga Iisraeli aadressil ei ole seni kaasnenud mingeid tegusid. Aga kui Euroopa peaks mõjutusvahendina tarvitusele võtma majandussanktsioonid, siis mõjuksid need pikapeale Iisraeli majandusele laastavalt.

Niisugused arengud seaksid Suurbritannia koleda dilemma ette; Briti valitsuse toetus USA praegusele poliitikale, ka Iraagi küsimuses, on seletatav just nimelt meeletliku püüuga lükata kaugemale vajadust langetada valik Ameerika ja Euroopa vahel. Loodetakse, et see annab Suurbritanniale mõjujõudu USA üle, mis aitaks ära hoida tõsisemad tagajärjed. Suurbritannia on nagu mees, kes saadab purjus sõbra pimedal käänulisel teel, osalt selleks, et teda aidata, ja osalt selleks, et too ei tülitaks ega ründaks möödakäijaid. Aga millalgi saabub hetk, mil ka kõige parema sõbra kannatus katkeb ning ta peab käskima oma purjus kaaslasel kas kaineneda või jätkata oma ohtlikku teed üksi.

Inglise keelest tõlkinud M. V.

ANATOL LIEVEN on inglise ajakirjanik ja ajaloolane, kes töötab praegu Washingtonis sihtasutuses Carnegie Endowment for International Peace. Varasemal ajal on ta töötanud ajalehekorrespondendina Afganistanis, Pakistanis, Baltimaades, Rumeenias ja Tšetšeenias ning kajastanud sõjasündmusi Mägi-Karabahhis, Gruusias ja Tadžikistanis. Põlvnedes Liivimaalt, on ta kirjutanud seni populaarseima ülevaate Baltimaade vabanemisest "The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence" (1993), mis pälvis

George Orwelli auhinna poliitilise žurnalistika alal. Vähemalt sama suurt tähelepanu on äratanud ka ta raamatud "Chechnya: Tombstone of Russian Power" (Tšetšeenia: Vene võimu hauakivi; 1998) ja "Ukraine and Russia: Fraternal Rivals" (Ukraina ja Venemaa – vennalikud rivaalid; 1999). Alates 1990. aastate keskpaigast on ta korduvalt sõna võtnud russofoobia ja NATO laienemise vastu, viimastel aastatel aga eriti pead-tõstva Ameerika natsionalismi vastu.

M.V.

VAATENURK

JÜRGEN ROOSTE

Tonid on sees

HANDO RUNNEL. OMAD. *Ilmamaa*, Tartu, 2002. 110 lk. Hind 86 kr.

Runneli uus kogu näeb ilus välja – selle kujundus meenutab kümnekonna või rohkemagi aasta taguseid stiilseid väljaandeid. Kuidagi nukrad või karmid lindude moodsed olendid on end sättinud vaatama kaugusse, raamatust väljapoole. Ainult vanatühi ise teab, mida nad uurivad ja hauvad. Ja kas need ongi “omad”, nagu kaanetekst kuulutab?

Ehk kõige lähemad tiivulised olendid, keda raamatus märgata võib, on inglid. Juba üsna alguses ajavad nad näpud silma sellele objektiivtegelasele, kes meile luulemaailma vahendab, ning üritavad ta hinge kiigata. Kas see ongi raamatu võti: lihtne ja selge, klassikaline, valuline, pihumuslik hinge avamine lugejale, luuleline peitusemäng, milles lugeja peab leidma autori sisima sala? Ei – mängu on siin palju rohkem kui vaid see kaunis ja kurb maailmavalujant.

Autor küll tihkab (ja kindlasti siiralt) kuulutada: *Te vastu üksi sõtta läen, / võib-olla kaotajakski jään... / Pää kohal siiski selge märk: / ei meeldi mulle patuvärk (lk 95, “Omakohus”).* Vastane jääb aga defineerimata, autor põlgab pattu ja pahesid kõige üldisemas mõttes, konservatiivselt kristlikult positsioonilt lähtudes. Samuti segab ta luulesse (või pilab) üsna valima-

tult uuve aja nähtusi, süüvimata nende tähendusse või olulisusse – alates “kiusu pärast” hävitatud kaksiktornist ja lõpetades Sõritsa katseklaasilastega või saunas asuva internetiga. Uuve aja kohta pole Runnelil palju öelda. Ta on nõrдинud, et vaim pole küllalt tugev olnud. Et orjatakse pattu ja raha. Heidab litsile ette, et see oma Jumala antud keha ropusti ära kasutab – *Jah, vaesus on kibe asi, kuid persega püüli teha (lk 98, “Vahekohus”)* –, küsimata, kui vana see tüdruk oli, kui ta end esimest korda müüs, kes teda müüs, mida ta süstib, mis tõved ta külge on saanud, kes teda ostavad. See Runnelit ei huvita. Teda huvitab Moraal. Ja see, et “tunastele punastele” pai ei tehtaks (lk 74). Õige ju ka, kuigi mitme otsaga lugu. Mõtteid on sõnadeks raiutud juba aastakümneid ning nägemused kujunenud valuradadel, neid ei muuda enam aegki: mees on siin tugevam kui kalju.

Agas kus ikkagi need “omad”? Aimasin lugeses enese tabavat, et autor oleks kui katsunud asju kirja panna nii, nagu igaüks meist seda suudaks, vaid õige veidi väljapeetumas vormis ja sõnavalikus (stilistiliselt), kuigi mõlemas (eriti nende kokkupanekul) esineb ka “maitsevääratusi” – aga see võib olla kivinend luulekeelekaanonite lõhkumiseks, seda me ei tea. Igatähes otsib autor siin lähedust, teeb tekste lugejale “omadeks” mingi nääivse algajalikkuse kaudu, mis hetkiti saab tõesti nauditavaks ja mõistetavaks ka elusa luule jahil olles. Imelise salmikuluuletusena

kõlab nt: *Me tutvus algas vees, / me sõprus lõppes mullas, / me elu kulges mees / ning suvepäiksekullas. // See aeg ei olnud pikk, / kuid meile siiski jagus. / Õnn ärgu olgu pikk, / kuid olgu magus!* (lk 15, “Me tutvus algas vees”) – rütm ja riim on pea kõige ootuspärasemad, kirjutamine lõtv (kuid välja tuleb ju üsna loomulik ja kokkukõlav asi); mingil hetkel võib peaaegu iga keelt oskav inimene säärase teksti teha. Kas sellega tahabki Runnel naha vahele pageda?

Samas vallas on aga mängud vanade lorilaulude teemadel kuidagi tüütud, ei hakka minema ega paku miskit põnevat: *Jää Jumalaga, Mann, ja seisa ikka tramm* (lk 44, “Laul meiekeste maailmareisust”), või: *Sauna taga oli tiik. / Tiigi ääres mängis Mann. / Mannil oli pihus pann. / Panni põhjas tillu kann* (lk 45, “Sauna taga”), või veel mõned niisugused eksperimendid (nt musta lae kujundiga). Seda üritaks ta justkui lunastada veel ootuspärasema arendusega: *Lorilaulude loor / on elegiate üle, / muidu ei jõuaks / ju elada!* (lk 91, “Lorilaulude loor”), a mis lorilaulud need on, kui pole nalja sees.

Võtit “omade” tähendusele ei puista ka kahejaoline nimiluleetus, vaid hoopiski üks raamatu põnevamaid tekste “Teekond läbi hämara põrgupõhjale” (lk 28), mis pajatab, kuidas tondid inimeste kehadesse nende hingede asemele tungivad. Kuulakem:

*Kui omasid täis vahel püsti on tuba,
seal äkitselt ehmud: need rohkem on
tondid.*

*On omade kehad, kuid kadund on
hinged.*

Seepärast on ausamad alasti kondid.

*Neid iial ei rüveta ründavad tondid.
Nad röövivad endale elava keha.
Hing, kuidas sind hoida, kuis säästa
sind, keha?*

On siis Runnel üritanud oma luulest vaid puhtad kondid alles jätta – vahel vaid kõlksuv vormistik, napp sisu. Ei mingit rüvedust. Samas on neil luuletusel siiski sageli ka kehad, moraaliõpetusest tiine liha. Ning siin peab küll ütleva, et vaatamata autori ettevaatlikkusele, on tondid ka nii mõnestki Runneli värsistusest elu ja hinge välja peksnud, muutes need kõigi omaks, ründavatele vaimudele talata. Eikellegi omaks.

BERK VAHER **Kaksipidi raamat**

ANTS JUSKE. KAKSIPIDI PILDID. Kunst, Tallinn, 2002. 60 lk. Hind 66 kr.

Oma raamatus kaksipidi vaadatavaist pildidest on Ants Juske ühes aspektis saavutanud sisu ja vormi täiusliku kooskõla. Nimitelt on kõnealune teos üks viimaste aastate toredamaid kunstiraamatuid ja samas ka üks nigelamaid.

Milles “Kaksipidi piltide” hiilgus ja viletsus siis seisnevad?

Piltide valik on suurepärase. “Optilised illusioonid, ambivalentssed kujutised, võimatud kujundid ja sürrealistlikud visioonid,” lubab autor kaanepöördel ja ka täidab oma lubaduse kuhjaga. On Arcimboldot ja Escherit, Dalíd ja Pärna, opkunsti, eksootikat ja karikatuure. Repre-

sentatiivsemat kataloogi sedalaadi kunstist pole minu silmad veel näinud. Võiks ju kurta, et nn "stereopilte" on vaid üks (lk 33) ning seegi pisike ja mitte kõige efektsim; kuid selle valla valimikke ("Magic Eye" jt) on ju siiski ka juba Eesti kaubandusvõrgus küllalt saadaval. Võiks ka õhata, et klassikalise päkapikumütsi/jõepildi kõrvale (lk 30) tasunuks Priit Pärnalt liisada veel õige mitu stiilinäidet – aga kas pole see pigem õhkamine Pärna kogutud teoste järele?

Niipalju siis hiilgusest. Napimalt, kui seda tegelikult on – aga pilte pole ju mõtet hakata ümber jutustama.

Kui aga lahutada tekstist kõik pildid, jääb juttu ennast järele – kuskil kümne lehekülje jagu suures kirjas. Niisiis – raamat, mida soovitatakse õppematerjaliks, pole tegelikult põhjanev ja kõikehõlmav käsitlus teemast, vaid konspekt, millega isegi ühtainust pooleteisttunnist loengut oleks raske sisustada. Juske viitab oma tekstis (leheküljenumbreid osundamata) muuhulgas E. H. Gombrichi suurteosele "Art & Illusion" (lk 7/12, 23/28 – sellest, miks ma lehekülgedele nii viisi murrujoonega viitan, tuleb juttu allpool). See kõrvutus ei tule kindlasti Juskele kasuks. "Art & Illusion" käsitleb põhjalikult psühholoogia ja stiili seoseid, valguse kujutamist maalikunstis, kujutiste tajumist pilvedes. Ainuüksi päätüki "Conditions of Illusion" tekst on vähemalt viis korda Juske tekstist pikem; analüüsi sügavust ei anna küll kordades mõõta, aga kui võrrelda valdkonda veekoguga, siis Juske raamatu sügavamais kohtades loksib vesi kohati üle põlvegi, Gombrichil on aga inimpikkuse jagu üle pää. Siia maani on küll tundunud,

et Juske polegi Gombrichist kuigipalju kehvem kunstiteadlane...

Aga kui Gombrich kirjutab lehekülgede kaupa sellest, miks me (tõenäoliselt) midagi mingil viisil tajume, ja avab nende tajumuste kultuuriloolist tausta, siis Juske loetleb põhiliselt nimesid ja daatumeid või siis jutustab ümber seda, mida reprodeld niigi näha on või mis on juba osundatud pildiallkirjades. Näiteks lk 5 on kõrvuti peaaegu seesama jutt nii põhitekstis kui pildimanuses. Muide, ka repro ise on samal leheküljel, mis selles raamatus on harv juhus – reeglina tehakse pildist juttu ühel leheküljel, pilt ise on aga mitu lehekülge eemal: pildi 13 kirjeldus on leheküljel 12, pilt ise aga leheküljel 14; pilt 31 asetseb 28. leheküljel, kuid käsitlemist leiab alles 49ndal! Küljenduslikult on raamat paraku veel teisestki aspektist ebaõnnestunud: mitmel puhul ei ole suudetud üht lõiku samal leheküljel ära lõpetada, vaid on see poolelt lauselt katkestatud patsahkami värvireprodega – kui need vaadatud ja lõik jätkub, on ammu meelest läinud, millest jutt käis. Säält siis ka nood murrujooned – lk 7 jätkub lk 12, lk 23 jätkub lk 28 – poolelt sõnalt! –, lk 30 jätkub lk 38 – samuti poolelt sõnalt! Kujutage endale ette säärase loengu jälgimist: lektor lausub, et "Rubin oli samuti esi-", siis vakatab ja näitab-selgitab viis minutit pilte, et jätkata: "-mene, kes jagas sääraised kujutised figuuriks ja fooniks" (lk 30/38). Mida-mida??

Ent tagasi analüüsi ja uurimuslikkuse juurde. Seda jagub tavaliselt ühte-kahte lausesse – kui ikka jagub. Näiteks optilisest illusioonidest: "Ühed on need, kus ruumilises kujutises petetakse vaataja ära

perspektiivi abil (13): taju konstantsuse mehhanism tooks nagu perspektiivses sügavuses kujutatud objektid silmale lähemale ja nii tekib mulje, et tagaplaanil olev mees on tunduvalt suurem kui esiplaanil kujutatud poiss. Mõõtmisel selgub, et nad on täpselt ühepikkused. Sama efekti annab klassikaline Müller-Lyeri illusioon (10), kus eksitava kõrvalmõjuga horisontaalsed sirged on tegelikult ühepikkused. Silma saab tõepoolest kergesti petta” (lk 12/14). Mis ikkagi toimub, kuidas too taju konstantsuse mehhanism täpselt funktsioneerib, kes on Müller-Lyer ja kuidas ta säärase illusiooni pääle tuli? Seda ei öelda. Rahuldagem sellega, et “silma saab tõesti kergesti petta”.

Sutike pikemalt informeerib Juske lugejat kaksipidi piltide fenomeni tajutagamaadest (lk 38/41), toetudes kodumaisete tandemitele Bachmann/Huik ja Allik/Luuk. Intrigeeriv on ka viide muusikalisel ambivalentisile (lk 44–45/47), mida Juske pole siiski tihanud (osanud?) musikoloogiavõhikule täienisti hoomatavaks sõnastada. Tajuerisuste kultuuriliste tagamaade selgitamiseks viitab Juske William Henry Hudsoni uurimistöole, mis kinnitab, et euroopalik pildikogemus on kolmemõõtmeline, aafrikalik aga mitte. Selgituseks toob ta, et Aafrika kultuur on ringjooneline, “tsiviliseeritud” (*sic!*) kultuuri osalist aga “ümbritsevad täisnurksed ja perspektiivsed vaated” (lk 49). Võib-olla on probleem minus, aga ma ei hooma päriselt seost. Võib-olla on probleem selles, et ma ei suuda välja mõelda, mida tähendab “täisnurkne vaade”.

Milline peaks olema selle raamatu täiendatud ja parandatud kordustruk?

Kindlasti paremini liigendatud ja erinevatele teemadele rohkem tähelepanu osutat. Dalist kõneleb Juske parasjagu väikese päätüki jagu küll, Arcimboldost poole väikese päätüki jagu, kuid Escherit mainib vaid põgusalt (lk 14) – ometi on Escher vaieldamatult tuntuim graafik ilusoorkunstis ja väärinuks raudselt oma päätükki. Annoteeritud albumeid ta loomingu on ju ometi Eestiski saada – säälhulgas juba 80ndate lõpul ilmunud “Escher on Escher: Exploring the Infinite”, kogumik vanahärra enda tervislikel põhjustel pidamata jäänud loengutest, mis jällegi võiks Juskele olla õpetuseks, kuidas antud teemal õppematerjale koostada. (OK, see oli veidi liiga ülbe lause – aga kel võimalus, võrrelge neid kaht raamatut!)

Eraldi päätükk tasuks kirjutada ka kaksipidi piltidest eesti kunstis – Kaljo Põllu ja Priit Pärna näited on ju olemas. Viide Eduard Viiraltile läheb ses raamatus kolinal pange, graafik on esindatud vaid ühe nilbe karikatuurimoonutusega, kuigi tema “Põrgu” ju märksa meisterlikumaid näiteid pakub. Peaks siiski tõmbama piiri isiku ja ta kunstiväärtusliku loomingu vahele. Nii nagu suvaline lehenukale sirgeldatud ropp vemmälvärsikene ei saa suureks kirjanduseks ka siis, kui selle on teinud *poeta laureatus*, nii ei maksa kunstiguru iga tobedat näpuharjutust veel pidada osaks ta kunstipärandist.

Vastamata küsimusi on veelgi. Miks nimetas Roger Penrose ruumiliselt võimatuid kujutisi “võimatuse matemaatikaks” (lk 14)? Millisel opkunsti näitusel on inimesed minestanud (lk 23)? Milliste traditsionaalsete kultuuride muusikas kohtab kuulmisillusioone (lk 47)? Need on ehk

pisiasjad, aga kindlasti ilmestavad üldkäsituslust. Ja miks mitte arendada Arcimboldo stiili ennetanud tundmatu Madalmaade kunstniku viitest (lk 23) välja terve omaette novell parimate elulugude stiilis? Loojutustamise-annet tundub Juskel siiski olevat – lapsepõlvemälestus raudteeröbaste joonistamisest (lk 49) on parimate illustreeritud aimeraamatute stiilis. Ehkki tuleb ette ka kohmakust keeleliste näidete toomisel. Mida arvata väitest “Näiteks sõna “sõim” võib tähendada nii lasteasutust, kellegi kirumist kui ka loomalauda ühte osa” (lk 47)? Etümoloogiliselt... eks ole. Ning raamatu kokkuvõttes (lk 57) kisub iga lause jonnakalt omasse suunda.

Ants Juske võib eelneva kriitika pääle solvunud olla, aga tegelikult ma usun, et ta on võimeline antud teemal ka märksa tugevama raamatu kirjutama. Seniks võtke käesolevat üllitist kui reklaamtreilerit ja nautigem pilte.

MAREK TAMM

Parerga ja paralipomena

JAAN PUHVEL. *ULGVEL JA UMBES. Poole sajandi hajalauitmeid, esseid ja arvustusi. Tartu, Ilmamaa, 2001. 264 lk. Hind 118 kr.*; JAAN PUHVEL. *EPILECTA INDOEUROPAEA. Opuscula Selecta Annis 1978–2001 Excusa Imprimis ad Res Anatolicas Attinenta. Innsbruck, 2002. (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Bd. 104). 309 lk. Hind 88 eurot.*

Mõnekuise vaheajaga ilmusid hiljuti Tartus ja Innsbruckis kaks esinduslikku vahekokkuvõtet Jaan Puhveli pikast loometeest. Esimene, “Ulgvel ja umbes”, koondab Puhveli eestikeelse kirjapärandi, teine, “Epilecta Indoeuropaea”, kätkeb tema viimase paarikümne aasta võõrkeelseid teadusartikleid. Tinglikult on mõlemad raamatud autori põhitöö kõrvalsaadused: “Ulgvel ja umbes” Puhveli peamise uurimisvaldkonna – indoeuroopa võrdleva keeleteaduse suhtes ja “Epilecta Indoeuropaea” tema viimaste kümnendite tähtsaima ettevõtmise – hetiidi keele etümoloogilise sõnaraamatu suhtes.¹

Kultuurkapitali kirjanduse aastapreemia pälvinud “Ulgvel ja umbes” tutvustab meile Puhvelit mitme olulise ja ootamatu kandi pealt. Siit saame kõigepealt aimu autori sügavast huvist eesti keele kujunemise ja kujundamise vastu, mis omakorda seletab tema enda värvikat ja isikupärast sõnaseadet. “Tänapäeva Eestis on keelenormid ettevaatlikult hallid,” kurdab Puhvel ja kutsub üles “eesti sõnavara eest uut hoolt

¹ Tänaheks on sellest hiigeltööst ilmunud viis köidet (esimesed kaks ühtede kaante vahel): J. P u h v e l, Hittite etymological dictionary. 1.–5. kd, Berlin, New York, 1984–2001.

kandma” (lk 15). Ometi ei innusta ta aaviklikule joobumusele, vaid sedastab, et “Kõiki uuendusi saatku aga keeleajaloo põhjalik tundmine ja pieteet selle vastu” (lk 21). Lisaks kõigele muule on “Ulgvel ja umbes” näide ka sellest, kuidas on võimalik kirjutada kujundlikku teadusteksti, mis ei maksa lõivu hämarusele ja kenitlusele.

Väga hinnalised ja endiselt päevakajalised on kogumiku kaks kriitilist lugu “ajaloo keetmise nõiakateldest”, st pseudoajaloolistest ulmadest Eesti muistse suuruse ja vägevuse kohta, mis veel praegugi aeg-ajalt poolehoidjaid leiavad. Puhvel naeruvääristab leidlikult Edgar V. Saksa fantaasiad soomeugrilastest kui Euroopa algasukatest ning Karl August Hermann ja tema mõteteaaslaste elukubratsioonid sumerlastest kui eestlaste lähisugulastest. Vastukaaluks nimetatud autorite libaetümoloogiatele arutleb Puhvel paaris lühemas kirjutises väljapeetult eesti-liivi sõna ‘helves’ võimaliku tungimise üle Lähis-Ida keeltesse (lk 39–45) ja sõna ‘saun’ tõenäolise varagermaani päritolu üle (lk 46–47).

Pikki aastaid on Puhvel tähelepanelikult jälginud kodumaal ilmunud eestindusi kaugetest keeltest ja olnud teinekord koguni nende ainus retsensent. *Manas* ilmunud arvustused Haljand Udami tõlgitud Umar Hajjami värsivalimikust ning Linnart Mälli ja Uku Masingu sanskritist tehtud vahendustest (“Vetāla jutud” ja “Bhagavadgīta”), mis nüüd uuesti ära trükitud, olid omal ajal kahtlemata tegijatele innustav vastukaja. Selles seoses tuleks omakorda toonitada Puhveli tihedaid kontakte koduste orientalistidega, mille tähtsusele osutab ka Linnart Mäll oma saatesõnas vaadeldavale raamatule. Ülepea paneb imestama califor-

nialase Puhveli haruldaselt põhjalik teavitatus kodueesti töödest ja tegemistest. Kui ma talle ise kunagi oma asjakohast imestust väljendasin, siis sain kuulda, et ta on suutnud oma Los Angelese kodusse koguda vähemalt kümme tuhat eestikeelset või -ainelist raamatut! Tõsiasi, mida ta serveris iroonilise kommentaari saatel: “Nii et see kurikuulus raudrimp lekkis nagu Danaiidide sõel” (lk 244).

Tegeldes küll juba aastakümneid surnud keeltega, on Puhvel ühtlasi diplomeeritud prantsuse filoloog. Tõenäoliselt aitab see tõi mõista tema suurt huvi prantsuse kirjanduse vastu, mis kõnealuses kogumikus väljendub mitme krestomaatilise prantsuse luuletuse kommenteeritud eestinduses (Paul Valéry “Merekalmistu” ja “Fragment du Narcisse”, Arthur Rimbaud’ “Purjus laev”) ning eesti kirjanduse Baudelaire’i-kajastuste eritluses. Puhvel liigitab ennast tõlkijana selgelt pigem Orase ja Laabani vabama ja jõulisema luulevahenduse traditsiooni, võõristades veidi Sanga ja Kaalepi täpsemat ja rütmitruumat tõlketaidu (nii tõdeb ta näiteks Baudelaire’i eestindustega seoses: “Sanga ja Kaalepi tööd (...) on üldiselt kõrgel tasemel, ei küüni aga alati luulesaavutustena Orase ja Laabani meistrinivoole”, lk 113).

“Ulgvel ja umbes” tuumiku moodustab arvatult autorile hingelähedane müüditemaatika. Teatava regulaarsusega kirjutas Puhvel ajavahemikus 1954–1970 kolm emakeelset käsitlust müüdist ja võrdlevast mütoloogias, mis nüüd kõrvuti kaante vahel pakuvad huvitavat võrdlusainest ja lubavad jälgida autori vaadete arengut. Meenutame, et oma värskeimad seisukohad müütidest ja nende uurimisest pani

Puhvel kirja "Võrdleva mütoloogia" (e.k 1996) sissejuhatuses ja esimeses peatükis. Üheks siinvaadeldava kogumiku kõige õnnestunumaks palaks tihkaksingi lugeda 1999. aastal ühel Tallinna Pedagoogikaülikooli konverentsil peetud ettekannet "Mahakäinud müüt kui eepika taimelava" (lk 193–202), mille kõrvale soovitan lugeda Jaan Unduski sealsamas peetud ettekannet "mahakäivast maagiast kui lüürika taimelavast".² Eesti lugejale muudab Puhveli mütoloogilised ekskursid hinnaliseks eesti ainese sidumine indoeuroopa iidsete müütide või keelenditega. Vaimselt vabastavaks võib pidada tema hinnangut Eestis õilmitsevast "indoeuroopofobiast". Puhvel nendib: "Eesti keel on vanimaist lademeist alates tulvil indoeuropeisme, umbes nagu inglise keel gallitsisme ja latinisme. Samuti on eesti muinaspärand olnud aastatuhandeid osa suurest salvest ja tulvast, kus rändsugemed on algupärase ammugi üle ujutanud. Olulisem on, mida iga rahvas ja pärimus on saaduga peale hakanud, kuidas see n.-ö. omaks ja suupäraseks muundub" (lk 180).

Olles teinud raamatule ringi peale, peame tõdema, et Puhveli *estica* on tegelikult märksa mahukam, kui "Ulgvel ja umbes" seda paista laseb. Mitte päris õigustatuks ei tahaks lugeda kirjastuse otsust jätta kaante vahelt välja kõik autori võõrkeelsed kirjutised eesti kirjandusest ja kultuurist, mis ilmunud peamiselt ajakirjades *World Literature Today* ja *Journal of Baltic Studies*. Ei saa ju lugeda suuresti sunnitud keeleva-

likut määravaks kriteeriumiks, mille alusel sisuliselt omavahel seotud kirjatööd kahte lehte lüüa. Nüüd ei jää üle muud, kui loota, et kunagi koondatakse raamatuks ka Puhveli võõrkeelne *estica*.

Hilisemat, sel suvel ilmunud kogumikku "Epilecta Indoeuropaea" seob eestikeelse veljega nii mõnigi niit. Nimelt leiame sellest mõningaid artikleid, mis autori enda eestikeelses muganduses esinevad ka "Ulgvel ja umbes" lehekülgedel (lk-d 39–45, 56–59, 203–212). Lisaks on eestikeelne artikkel sõna 'saun' etümoloogiast ühe varasema ingliskeelse kirjatöö väikene edasiarendus. "Epilecta Indoeuropaea" esmane kaaslane on aga kuidugi paari kümnendi tagune "Analecta Indoeuropaea", mis kätkes Puhveli teadustöid aastaist 1952–1977.³ Kahte kogumikku võrreldes torkab esmalt silma (ja seda toonitab ka "Epilecta" alapealkiri) uuema väljaande varjamatu hetiidi-keskus, mis ei tähenda ometi, et tegemist oleks pelgalt pudemetega hetiidi keele sõnaraamatu koostaja tööalualt. Raamatut läbib punase niidina kreeka ja vähemal määral ladina keele ja kultuuri seos Väike-Aasiaga, konkreetsemalt hetiitide maailmaga. Seda teemat käsitlevad mitmed kogumiku vahest kõige põnevamad artiklid, mis aitavad uues valguses mõista nii Homerose kujundeid ja väljendeid kui ka olümpiamängude ajaloolisi juuri. Ühes 1992. aasta intervjuus on Puhvel rõhutanud selle valdkonna uurimise tähtsust: "Väike-Aasia on suurel määral *tabula rasa*, kust Homerose

² J. U n d u s k, Eesti regivärsi parallelism ja maagilise elutunde taandumine. Rmt-s: Uurimusi müüdist ja maagiast. Koostanud P. Lepik. Tallinn, 2001, lk 110–134.

³ J. P u h v e l, Analecta Indoeuropaea. Delectus Operum Minorum Plerumque Anglice Aliquando Francogallice Editorum Annos 1952–1977 Complectens. Innsbruck, 1981.

ajast pole palju tuntud, ehkki on selge, et kreeklased olid seal rannikul juba II aastatuhande lõpus. Homerose kõik seitse sünnipaika on Väike-Aasias, seal toimub ju "Iliase" tegevustik, troojalased pidid olema Väike-Aasia põliselanikud, kellele kreeklased kallale läksid, nii et helleniseeritud võõba all on seal palju väikeaasialikku, mida kreekastamisega seoses üle siluti."⁴ Selle uurimistöö teeb mõistagi keeruliseks mõõdapääsmatu pädevus nii hellenoloogias kui ka hetitoloogias, ent samuti juurdunud mõttestambid ja dissipliinirajad. Puhvel nendib osundatud intervjuus: "Aga seda oma põliste ühekülgsetele klassikutele pähe rääkida on väga raske ülesanne", leides siiski teisel: "Homerose on liiga tähtis, et teda jätta vaid kitsarinnalistele hellenistidele" ("Epilecta", lk 177).

Tervikuna on "Epilecta Indoeuropaea" ennekõike suurepärase näide võrdleva keeleteaduse ja konkreetsemalt etümoloogia võimalustest. Puhveli leidlike etümoloogiliste tähelepanekute võti peitub põhjalikus eeltöös filoloogiliste küsimuste kallal. Seda loeb ta ise niisuguse töö eelduseks: "Tegele filoloogiaga niikaua kuni valus hakkab. Ainult siis on lootust tõeliseks etümoloogiliseks ilmutuseks" (lk 126). Ja kui Puhvelit uskuda, siis kehtib see eriti hetiidi keele puhul: "Surnud keelte etümoloogia on üheksakümmend protsenti filoloogiline rassimine. Anatoolia keelte puhul tõuseb see mõõt üheksakümne kaheksa protsendini" (lk 118). Eesti lugejana tuleks jällegi tõdeda Puhveli etümoloogiliste eritluste ri-

kastavaid impulsse soome-ugri keelte uurimisele, mida tema otsatu ainesetundmine laseb tihtipeale hoopis uues valguses paista.

Puhveli vastse raamatuga seoses väärib esiletõstmist tõsiasi, et just tänava möödub sada aastat hetitoloogia sünnist, mida Puhvel arvutab Norra assüroloogi Johan Knudtzoni raamatu "Die zwei Arzawa-Briefe" ilmumishetkest 1902. aastal. Artiklis "Hetiidi sõnaraamatute saatus" (1999) annab Puhvel, kes on ise olnud hetitoloogias tegev juba üle poole sajandi, väärtusliku ülevaate hetiidi keele uurimise ja sõnaraamatute koostamise ajaloost, mis aitab ühtlasi paremini aduda tema enda hiiglasliku ettevõtmise, "Hetiidi keele etümoloogilise sõnaraamatu" tagamaid. Tuleb muuseas toonitada, et seegi töö põhineb ennekõike "filoloogilisel rassimisel" ("Sinna sõnaraamatusse läheb 90% filoloogiat ja 10% etümoloogiat"⁵, nendib koostaja ise), mis on eelduseks etümoloogilistele ekskurssidele. Osutatud artiklist saame teada, et esimene mõte sääraseks tööks turgatas Puhvelile pähe juba 1962. aastal. Varased eeltööd sõnaraamatu koostamiseks toimusid 1969. aastal ning põhitöö esimese köite kallal sai alguse 1970. aastate lõpul (lk 242–243). Nagu eespool öeldud, on tänaseks trükitis ilmunud sõnaraamatu esimesed viis köidet, mis on veidi üle poole kogu ettevõtmise üldmahust. Väga mitmed "Epilecta" lühemad lood lubavad heita pilku selle sõnaraamatu koostamise telgitagustesse, jälgida, kuidas sünnivad ootamatud seosed, saavad lahenduse nii mõnedki etümoloogilised

⁴ Filoloogi tee – Westholmi koolipoisist Harvardi doktoriks. Prof. Jaan Puhveli intervjuu ajakirjale "Keel ja Kirjandus". *Keel ja Kirjandus* 1992, nr 4, lk 231–232.

⁵ Sealsamas, lk 231.

obscuriora’d ja – last, not least – liigub uurija mõte, kelle keeltetundmine ja etümooloogiline leidlikkus ei paista tundvat vähi-maidki piire.

Nii nagu Puhvel hindas oma õpetaja Georges Dumézili puhul tolle filoloogilist taidu, mis lubas tal laskuda “nimede pinnavirvendusest süvastruktuurideni” (“Ulgvel ja umbes”, lk 212), on ka Puhveli puhul imetusväärne tema piiritu keeleline taip ja teadusliku haarde ulatus.

EDUARD PARHOMENKO **Lugude jutustamisest**

ILMAR VENE. PAHUSTUMINE ehk Uusaja olemus. Ilmamaa, Tartu, 2002. 366 lk. Hind 115 kr.

Raamatu “Trotsija. Katse mõista Uku Masingut” lõpetuseks kirjeldab Ilmar Vene oma viimast Uku Masingu nägemist: “Viimane pilt Uku Masingust: uks, mis ülikooli raamatukogu ruumi, milles vanade raamatute kataloog, lahutab kojulaenutusest, oli lahti ning selle avause raamistuses, ilmselt raamatute toomist oodates, ta seisis, lõug esile tungimas, huuled tihedalt koos. Selline kergitatud peahoid andis näole, olgu peale et see paistis külvaates, küsiva ilme; jäi mulje, et keegi, kes ukseava ahtuse tõttu pole nähtav, on esitanud küsimuse, millele vastata pole võimalik.”

Uks, kustkaudu Tartu ülikooli raamatukogu avarhelgest kataloogide saalist, mis nüüd on peamiselt arvutite päralt, pääseb raamatute kojulaenutusletist möö-

dudes otse vanade raamatute kataloogide hämarasse ruumi, on vahest üks kummalisemaid terves majas. Selle ukse poole suundudes, üle tema läve astudes, pole ma kunagi kindel, kas ikka olen õigel teel, kas üldse tohib... Vasakut kätt, aga võib-olla hoopis paremat, enne veel kui ukсени jõuan, jääb käik, mis viib kuhugi sügavusse, raamatuhoidlatesse vahest. Püüan seda teelõiku alates kojulaenutusletist läbida kiiresti ja langetatud silmil, et mitte lasta end omaenese pilgul eksitada.

Vanade raamatute sedelkataloogide ruum oma hämaruses mõjub hüljatuna, eriti nüüd, kus rekatalogiseerimise osakond, mis asus siinsamas kõrge riulirea taga, on lõpetanud oma tegevuse. Sellesse ruumi tuuakse nüüd eest ära katalooge, mis elektroonilise kataloogiseerimissüsteemi käivitamisega või muidu on muutunud tarbetuks. Kangastub kalmistu.

Hämaruse paistel tuhnib Ilmar Vene vanade raamatute kataloogi gootikirjalistes sedelites – hea on, et teda ikka veel siin kohata saab!

Ega me *ei kõnele*, reeglina pea sõnatult tervitame, kui pilgud juhtuvad ristuma. Kindlasti oleks see pealetükkiv, põhjustaks vastastikuse kohmetuse, kui kipuksin teda kõnetama. Siiski mõnikord ehk – ning jultunult.

*
Tervitan Ilmar Vene kirjutiste ilmumist alati ja rõõmuga. Samas, mis seal salata, ma ei malda suurt neid lugeda, kui just mõni väline asjaolu ei sunni. Nüüd see “Pahustumine” – taas sõnadevool, justkui kevadine suurvesi Emajõel. Tahakski juba kosta nagu kauge Elea külaline muiste, et

lõpetatagu see lugude (*mythos*) jutustamine (vt Platon, *Sophistes* 242c). Ja veel umbes nii: Asugem kord ometi asjade eneste juurde! *Zu den Sachen selbst!*

See kõlaks muidugi rämedalt ja ebaviisakalt. Tuleks ehk kõigepealt kannatlikult uurida, mis paneb Ilmar Venet meile Õhtumaa vaimulugu ja -lookesi nõnda järelejätmatult vestma. Mis sunnib teda neid *taas* ja ikka *uuesti* ja *ümber* ütlema? Mis on tal üldse viga?

*

Ka tema “Pahustumist” loen silmapiirilt, mis avaneb filosoofia viibiva äraoluga siinmaal.

Filosoofiast räägitakse siinmaal mitmeti: tõsi, peamiselt lugusid räägitaksegi. Seejuures mõõdu näivad andvat ajalehed ja televisioon. Nemad määravad oma eripärastest tehnilistest ja ärilistest kaalutlustest lähtuvalt, mida ja kuidas jutustada, määravad sellegi, et ainult lugusid rääkida sünnibki. Samas on muidugi ime (ilmne arusaamatus, meediategelaste edevus ja rumalus), et sedagi sallitakse. Lugude jutustamisest pole aga paraku pääsu – see käib olemuslikult nüüdisaja juurde.

Ent siinmaal on eriomasel moel nii, et see seltskond, kes peab end kultuuriavallikkuseks, selle arvamiste suunajaks, pole valdavalt võimeline eristama lugude jutustamist asjast enesest. Iseloomulik on, et nende arvates asja ennast ehk (enam) olemas polegi – ja see annab neile täiesti erilise suva- ja üleolekutunde.

Seda enam tahavad nad aga rääkida, palju pajatada, lavastada, vahendada, ka asjast arvamust kujundada, ent niipea kui asi läheb otsustavaks ja tuleb vastust anda

ning asja mitte pelga 2500–3000 kirjamaergi või paarikümne minuti *talk show*’ga mõõta, vaid omaenda ja veel teistegi eluga kinni maksta (asjast endast me siinkohal vaikime), siis astuvad nad tagasi: *sorry!* – reeglina on nad ju targad ja viisakad – *ma pole filosoof, ma niisama, ma ju kogemata ...* nagu oleks asi ametis, akadeemilises kraadis või sõjaväelises auastmes.

*

Ja mis on viga Ilmar Venel? Ta ju samuti räägib lugusid, palju ja ohjeldamatult, nagu peakski see olema kohane nüüdsel ajal siinmaal. Ja ometigi on tema jutustamises midagi kohutavalt kohatut, vahest see tasane, pikk ja sügav hingamine, mis, nagu paistab, ei taha enam hästi sobida isegi seesinase maa üleskiidetud kultuuriajakirjadele. Seepärast ta aga mulle just meeldibki, see Ilmar Vene seal vanade raamatute kataloogide keskel raamatukogu tagakambris, kus küll, tõsi, päevi tagasi säras äkitselt valgus – kuidagi ere ja kohatult nõuetekohane. Ent ärgem katkestagem me vaikimist.

KAIRIT KAUR

Ei mingisugust lootust enam?

FRANZ KAFKA. *HIINA MÜÜRI EHTAMISEL*. Kõik lühemad ja lühilood. Saksa k-st tlk Mati Sirkel, Ilvi Liive, Krista Läänemets ja August Sang. Varrak, Tallinn, 2002. (20. sajandi klassika). 704 lk. Hind 230 kr.

Seisin ülikooli raamatukogu uudiskirjanduse riivli ees, silmitsesin hiljuti ilmunud mahukat Kafka "lugude" kogu ja jäin mõtlema – koos varasemate romaaniolügetega on kõik tähtsam Kafkalt nüüd siis eesti keeles olemas, jutud lausa versioonide ja fragmentideni välja ning koos kommentaaride ja Walter Benjamini kaasahaarava saatesõnaga. Endalegi ootamatult tekitas selle teadvustamine üsnagi ambivalentse tunde.

Ühest küljest ja enesestmõistetavalt muidugi siiras *wow!* – ära on tehtud hiiglaslik töö, millest annab märku ainuüksi raamatu telliskiviformaat, kuid ka sõna "kõik" pealkirjas. Kafka lühikesed lood on lõpuks ometi monumentaalselt ja totaalselt kohal. Müts maha eelkõige Mati Sirkli ees, kellelt pärineb enamik tõlkeid ja kommentaarid. Loomulikult kuulub imetus ka kõigile teistele, kes Kafka kohati ülikoomilis-irooniliste tekstide vahendamisega vaeva näinud.

Teisalt ja samaaegselt hakkas kuidagi nostalgiliselt nukker ja kõhe. Kooli ajal seiklesin küla-, linna- ja kooliraamatukogu vahel, ühes puudus üks ja teises teine mõnedest neist varasematest väljaannetest, mis vastse raamatu lõpus kenasti ära nimetatud. Järjekordset *Loomingu Raamatukogu* hefti kuskilt kätte saades võis tunda end tõelise Kolumbusena, kes naudib teadmist, et liigub alles eelsaarestikes ja terve man-

ner on veel avastada. Ent miks ka mitte ühena neist Hiina müüri rajajatest raamatu nimiloost, kes ehitasid toda arhitektuurilist giganti tükati ja lünklikult, et vaimustus projekti vastu ei kaoks. Tänapäevaks on see müür aga valmis ja seiklusvaimul tuleb astuda maale, kus kehtivad senisest erinevad tingimused. Koos mahuga teisevad lugemisvõimalused. Kuutsada lehekülge ei ole võimalik neelata nagu vihikut. Kahjuks ja õnneks. Kahjuks sellepärast, et väikesed kogused on lugemissõltuvuse tekitamiseks ilmselt parimad doosid. Kuid vaadates, kuidas see tõlkeraamat on üles ehitatud, ei paistagi see olevat eesmärk – originaalide ilmutuskonteksti täpne markeerimine ja kommentaarid viitavad pigem sellele, et väljaanne on mõeldud neile, kel esimene tutvus Kafkaga on juba ammu tehtud, sõltuvus välja kujunenud ning keda ajendab lugema kirjandusteaduslik huvi (muidugi võib kommentaare eirata ja kasutada tekste nii, kuidas parajasti huvitavam ja vajalik tundub). Samas annab just mahukus – õnneks – võimaluse Kafka tekstide džunglis põnevalt ringi ekselda ja elementaarselt uut leida. Kuid siit ka kõhedus – ülearu palju asjade käigust ettekihutatav mõte heidab õhku küsimuse: "Aga mis siis, kui ühel hetkel jõuadki viimasele leheküljele?" Siis on Kafka jutuvara otsast otsani läbi loetud ja kogu lugu! Ei mingisugust lootust, et kuskil ühes teises keeles on veel midagi olemas. Mis on umbes sama kole mõte kui see, et oled oma lemmikrežissööri filmid kõik peale ühe ära vaadanud, ja kui avaneb ka see võimalus, siis pärast on võimalikud veel vaid kordused. Kuid selline hirm on ilmselt irratsionaalne, sest vaadates, kuidas Kafka enam kui poolesaja aasta jooksul on

pidevalt püsinud kirjandusteaduslikus kaanonis ja elanud üle igasuguseid tõlgendusi – religioosseid, poliitilisi, psühhoanalüütilisi, eksistentsialistlikke, poststrukturealistlikke ja kes-teab-veel-milliseid, ei ole mitte mingisugust alust arvata, et need tekstid end peatselt ammendaksid. Kafka on salapära-klassik. Ja tema nii ulatuslik tõlkimine eesti keelde aastasiindmus. Loodetavasti osutuvad tema tekstid eesti keeles sama inspireerivaks kui mujal ja, olles täieliku Kafka-kooli selja taha jätnud, tekib sellesse veidi absurd-pragmaatiliselt Eesti ellu juurde uut moodi salapära.

ERKKI LUUK **Iivelduse vastu**

JEAN-PAUL SARTRE. IIVELDUS. Prantsuse k tlk Tanel Lepsoo. Varrak, Tallinn, 2002. (20. sajandi klassika). 232 lk. Hind 147 kr.

“Oh häda. Oh häda,” mõtlesin, olles “Iiveldusega” vaid pealiskaudselt tutvust teinud. Päevik, ning pealekauba veel romaan. Ja mis veelgi hullem, nähtavasti romaan intellektuaali elu tühisusest, mõttetusest, iiveldusest ja melanhooliast, mida see tekitab. Kuulu järgi olla keegi Nigov just hiljuti millegi samalaadsega hakkama saanud – eks seegi ülimalt salapärane asjaolu võis mu murelikkust suurendada. Aegade algusest (või siis vähemalt alates “Iiveldusest”) on lugeja üle ujutatud niivõrd paljude sarnaste romaanide ja “tõdedega”, et veel ühe sellise lugemine peaks loomuliku vastureaktsioonina tekitama kõigepealt küsimuse, miks seda üldse tehakse. Mida unikaalset siis seekord...? Lugeja kartus, et sellise asja luge-

mine võiks juba iseenesest – kusjuures enne, kui seda üldse tegemagi hakatakse – iiveldust tekitada, on mõistetav. Selline (tegelikult ju ääretult ebasoodne) näis olevat “Iivelduse” kui kirjandusteose igasugustest aja- ja mõtteleolulistest koordinaatidest lah-tirebitud, “aktuaalne” kontekst.

Kindlasti on olemas lugematu hulk viise, kuidas mingi raamat endale üdini ebameeldivaks lugeda, kuid ette rutates võib öelda, et “Iivelduse” puhul tuleb lugejal ses osas tõesti mingi valik teha. Võib proovida seda lugeda kui üht “järjekordset” ülalkirjeldatud tüüpi romaani, ja mingi aja see nõnda ilmselt toimibki, produtseerides lugejas täiesti ootuspärast tülgastust ja hirmu. Mõne aja pärast näib see võimalus siiski ammenduvat – tekst on selleks lihtsalt liialt imelik, sundides lugejat välja töötama mingit tekstispetsiifilisemat positsiooni.

Kas on üldse olemas sellist asja nagu “õige” lugemine? Võibolla mitte (ja absoluutselt – kindlasti mitte), kuid iga raamatu jaoks on tõenäoliselt olemas parim lugemisviis, mida selle puhul kasutama peaks. Bestsellerite puhul ei valita lugemisviisi muidugi kunagi teadlikult – nende lugemist juhib automaatpilot –, kuid “Iiveldus”, ehkki küll omaaegne hitt, oli seda mitmesugustel poliitilistel ja sotsiaalsetel, st *mittekirjanduslikel* põhjustel. “Iiveldus” pole mingi bestseller, ega, olgem ausad, saakski seda olla, kuna on selleks liialt filosoofiline, võibolla isegi liiga poeetiline. See pole tekst, mis oleks “oma ajas kinni” (või kui, siis ainult mõteloos). Ka tõlkija Tanel Lepsoo näib olevat seisukohal, et kirjanik Sartre võlgneb oma tuntuuse kellegi Sartre’i-nimelise intellektuaali tuntuusele mõteloos. See on kahtlemata hämmastav kokkusattumus,

ja antud juhul ehk pisut ülekohtunegi, kui võrd "Iiveldus" kujutab endast ka iseseisvalt täiesti mõtte- ja stiilitihedat romaani – ning seda ilma igasuguste möönduste ja kummardusteta, mida Sartre'i kui Nobeli preemia laureadi¹ jne aadressil paratamatult tehakse. Seega esimene ülesanne, nagu iga kirjandusteose puhul, on vabastada see autori kehast, et näha, k(uid)as see operatsiooni üle elab. Kuid, nagu selgub, on meil isegi veel peale sellist eraldamist põhjust kõnelda "Iiveldusest" kui "eksistentsiaalsest romaanist".

Mis iseloomustab eksistentsialisti? Lühidalt, teadlikkus oma eksistentsist, veelgi rohkem aga selle terav tunnetamine. Loomulikult pole selline teadlikkus midagi sellist, mis kedagi õnnelikuks võiks teha. Kuid enamasti viib see siiski mingi isikliku idiosünkraasiani, ja muuhulgas ka selleni, et isik sellele (oma idiosünkraasiale) kuidagi reageerib. Isiku *etendumiseni* – selleni, et isik (järgnevas näites: isiku käsi) end endale esitama hakkab: "Ta elab, see olen mina. Ta avaneb, sõrmed laotavad ennast laiali ja sirutuvad välja. Käsi on selili. Ta näitab mulle oma rasvast kõhtu. Ta on nagu loom, kes ennast ümber keerab" (lk 127).

Seega viib selline (eksistentsialistlik) kirjandus sisulises ja stilistilises plaanis ülal kirjeldatud laadi "etendusteni", üldisemas ja abstraktsemas mõttes aga *võõrandumiseni*. Sellise tegelase (või raamatu) paratamatu "väärtus" on selles, et varem või hiljem alustab ta oma idiosünkraatilist tantsu, mis (tõsi küll, olgem ausad) on *a priori* mõttetü. Siit edasi on küsimus, nagu mulle

tundub, ainult poeesias ja filosoofias – st selles, mil määral raamat kumbagi sisaldab. "Iiveldus" on parajal määral nii üht kui teist.

Eksistentsi kude on mõistagi seotud ajaga (siinkohal võiks pasunakoori vabalt sekkuda ka Heidegger), kusjuures alasti aeg, eksistents, terve igavik, tulevik ja olevik on tänaval jälgitav kui vanamutt, kelle sammudejadast minategelane Antoine Roquentin enam aru ei saa, kas ta "neid näeb, või näeb ette. Ma ei erista enam olevikku tulevikust" (lk 45).

Või kui (vahelduse mõttes) proovida nt "elada, siis ei juhtu midagi. Pilt muutub, inimesed tulevad ja lähevad, ongi kõik. Algusi ei ole kunagi. Päevad lisanduvad päevadele, asja ees, teist taga, see on üks lõputu ja üksluine liitmine" (lk 54).

Siin on teravaid ja ajatuud tähelepanekuid, nagu "Õpetlase pronksi valamisega tehti temast nõid" (lk 41) või "Ta sarnaneb päev-päevalt üha rohkem oma tulevase laibaga" (lk 92). Samuti puhast poeesiat, nt suure näitusesaali ühel portreel kujutatud kirjelduses: "Tema südamelöögid ja elundite tume muusika jõudsid temani vahetute õiguste näol" (lk 110), või ühe teise portree puhul: "Tema korrektsed vuntsid andsid tunnistust lähenevast surmast" (lk 121). Lühidalt, tegu on kohati peaaegu hämmeldust tekitavalt idiosünkraatilise ja väärtusliku, romaanikuube riietatud "teooriaga". "Vanalt Sartre'ilt" midagi sellist küll oodanud ei oleks (ja "tõe huvides" peab mainima, et selle kirjutaski "noor Sartre")...

Ning kokkuvõte, eksistentsi mõte? Ilm-

¹ Täpsemini on ta teadaolevalt ainus Nobeli kirjanduspreemiast *keeldunud* laureaat – kui mitte arvestada Boriss Pasternakki (keda, tõsi küll, "mõjutati" seda tegema).

selt ükskõik mis, kuid raamatus pakuti välja, et ““Ma mõtlen seda,” ütlen naerdes, “et me istume siin nagu oleme, sööme ja

joome, et oma väärtuslikku eksistentsi säilitada, kuid meil ei ole mingit, mitte mingit põhjust eksisteerida”” (lk 144).

FOORUM

Tere, härrased.

Paljud põlised kasakad nägid hämmastusega Teie auväärse ajakirja kaanel Peeter Allika pilti “Kusev kasakas”. Peame seda alandavaks, solvavaks kogu meie uhke rahvuse suhtes. Meie rahvas on kaotanud 80% oma meeskodanikest võitluses bolševikega või laagrites. Sarnane saatus oli ka eesti rahval.

Seetõttu on see meile kahekordselt arusaamatu.

Sergei Leonov,

Tallinna elanik, põline kasakas

Austatud härrased!

Mina ja mu hõimukaaslased – etnilised Tereki kasakad – avastasid hämmastusega teie ajakirjas Peeter Alliku pildi “Kusev kasakas”.

Oleme eestlasi alati pidanud kultuurseks ja haritud rahvaks. On uskumatu, et teie lubate sellist mõnitamist – te teate meie rahva ajalugu, te teate, et me oleme esimene rahvas, keda bolševikud represseerisid ja kes IIAL nõukogude võimule ei allunud.

See on kas kahetsusväärne möödalaskmine või siis olete teie ajalugu nõukogude õpikute järgi õppinud.

Kasakas Vladimir

**PERIOODIKA AS KULTUURIAJAKIRJADE 2003. A
TELLIMISPAKETID**
Säästke aega ja raha: tellige mitu ajakirja korraga!

—
Tellimisindeks 78254, 1. pakett
AKADEEMIA, VIKERKAAR
409 krooni, sääst 95 krooni

—
Tellimisindeks 78255, 2. pakett
LOOMING, LOOMINGU RAAMATUKOGU
360 krooni, sääst 50 krooni

—
Tellimisindeks 78257, 4. pakett
LOOMING, AKADEEMIA
434 krooni, sääst 80 krooni

—
Tellimisindeks 78260, 7. pakett
LOOMING, VIKERKAAR
325 krooni, sääst 45 krooni

—
Tellimisindeks 78261, 8. pakett
LOOMING, KEEL JA KIRJANDUS
320 krooni, sääst 50 krooni

—
Tellimisindeks 78262, 9. pakett
KEEL JA KIRJANDUS, VIKERKAAR
295 krooni, sääst 65 krooni

Ajakirjade tellimusi võetakse vastu 1. oktoobrist 2002
tellimiskeskuses: tasuta tel 08002444, tel 6662535, E-R kl 8-20,
L kl 8-13; internetiaadressil <http://www.tellimine.ee>

Eesti Posti sideettevõtetes ja OÜ Kirilind vahendusel tel 6408597,
faks 6408598, e-post: kirilind@estpak.ee

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 627 7592

Toimetuse aadress:
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Fax: 644-24 84.
E-mail: vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:
kirjastus "Perioodika",
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Trükk:
ETPV Trükikoja AS,
Hermanni 1 / Tartu mnt. 63, tel. 611 5556

"Vikerkaar" nr. 10/2002

*"Vikerkaar" kuulub Euroopa
kultuuriajakirjade võrgustikku
www.eurozine.com.*

*Ajakiri "Vikerkaar" ilmub
Eesti Vabariigi Kultuuri-
ministeeriumi ja
Eesti Kultuurkapitali toel*

Vikerkaar

10/2002

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245